ÖTEKİ HEDEF

(Başka Baş)

JACQUES DERRIDA

Türkçesi: MELİH BAŞARAN

Theoria Dizisi
BAĞLAM

2. BASIM

ÖTEKİ HEDEF
(Başka Baş)

JACQUES DERRIDA
Türkçesi: MELİH BAŞARAN

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 203
İnceleme-Araştırma 133
Theoria Dizisi - 6
ISBN 978-975-6947-97-5

Theoria Dizisi Editörü: Ali Akay

Jacques Derrida
Özgün Adı: L'autre Cap
Öteki Hedef / Başka Baş

© Les Editions de Minuit, 1991
© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Mayıs 2003
İkinci Basım: Ocak 2011
Kapaktaki Resim: Salvador Dali, Yeni İnsanın Doğuşunu İzleyen Jeopolitik Çocuk, 1943
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Huzur Ofset
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi B Blok 336/1 Topkapı-İstanbul

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

İÇİNDEKİLER

Bugün ——— 7

Öteki Hedef / Başka Baş ——— 9
Anılar, Yanıtlar ve Sorumluluklar

Bekletilen Demokrasi ——— 99

Ek:
Melih Başaran

Whither / wither the world? ——— 125

Uluslararası Toplumun 'delirium'u ——— 129

BUGÜN

Daha önce bir gazete makalesi olarak basılmış olan bu metni, bir kitap -kitapçık veya "broşür"- şeklinde yayımlamayı cömertçe öneren Jérôme Lindon, bana bir rastlantı ile bir zorunluluğun ittifakını düşünme fırsatı verdi. Belirgin bir şekilde gazete, kitap, yayımcılık, basın ve medyatik kültür sorunları tarafından kuşatılmış olan bu makalenin ("Öteki Hedef"), bir gazetede (*Liber, Revue européenne des livres*, Ekim 1990, N.5), ama yine de kuralın dışına çıkmaya çalışan özel bir gazetede yayımlanmış olduğuna o ana kadar yeterince dikkat etmemiştim; bu gazeteyi özel kılan şey, alışık olmadık bir biçimde, *Frankfurter Allgemeine Zeitung, Indice, El Pais, Le Monde* gibi diğer Avrupa gazetelerinin içine iliştirilmiş olarak ve aynı anda dört dilde birden çıkıyor olmasıydı.

Öncelikle basın, yayımcılık, gazete, kitap ve medya gibi, temelde benzer sorunları ele alan bir başka makale de ("Bekletilen Demokrasi"), görünüşe bakılırsa tamamen rastlantısal bir biçimde, bir önceki sene, sonuçta aynı gazete olan bir başka gazetede, yani *Le Monde* gazetesinde, ona yi-

ne ek olarak iliştirilmiş, Fransız Devrimi'nin ikiyüzüncü yılı dolayısıyla 12 sayı çıkarmış olan *Le Monde de la Révolution Française*'in ilk sayısında (Ocak 1989) yayımlanmıştı. Konu bütünlüğünün ötesinde, ve bu *durum* sebebiyle (gazete *içinde* bir gazete, ama aynı zamanda onun *dışında* basılmış bir gazete), bu iki makaleyi yan yana ve aynı ışık altında gün yüzüne çıkarmanın anlamlı olduğunu düşündüm. Tam da *gün, gün* sorunu veya düşünümü, *bugün* sözcüğünün yaydığı titreşim; işte kendi tarihlerinde, o günün tarihinde, bu iki gazete makalesinin paylaştıkları en ortak nokta bu. "Körfez" savaşı tabir edilen savaşın tam ortasında, hukuk, kamuoyu ve meydatik iletişim gibi sorunların o bilinen aciliyeti ve vahameti anında ortaya atılmaya cüret edilen varsayım ve önermeler, bugün tam da bu yüzden o günün tarihiyle damgalanmış / eskimiş mi görünüyorlar? Buna karar verecek olan okuyucudur.

Bugün, "Bekletilen Demokrasi"nin ilk sözcüğünü oluşturur. Bugün sözcüğü sadece burada kalmasa, her yerde ortaya çıksa da, belki de "Öteki Hedef"in başlarında alıntılanmış ve giderek ötelere taşınmış olan Paul Valéry'nin hitabında garip bir şekilde titreşen şeyle bir uyum içine girer: "Ne yapacaksınız BUGÜN?"

29 Ocak 1991

ÖTEKİ HEDEF / BAŞKA BAŞ

Anılar, yanıtlar ve sorumluluklar*

Bir kolokyum daima şöyle bir tehlikeyle karşı karşıya kalabileceğini unutmaya yönelir: Genel bir konu üzerine söylemleri veya bildirileri dostane bir biçimde yan yana getiren şu gösterilerden sadece biri olma, örneğin, tam da *kültürel* bir gösteri, ya da bir temsil olma, ya da en azından "kültür" sözcüğüyle karanlık bir şekilde ifade edilen şey üzerine, burada, daima gündemde olacak bir sorun, Avrupa üzerine bir alıştırma olma tehlikesiyle...

Eğer bu buluşmanın böyle bir yinelemeye düşmekten kaçınma şansı varsa, bu ancak belli bir *aciliyetin,* aynı anda hem şans hem de tehlike barındıran bir aciliyetin bizim üzerimizde baskı oluşturması ölçüsünde mümkün olacaktır.

* Bu bildiri, kısaltılmış bir biçim altında *Liber*'de yayımlanmadan önce, "Avrupa kültür kimliği" üzerine 20 Mayıs 1990'da Torino'da Gianni Vattimo'nun başkanlığında düzenlenen, Maurice Aynard, Vladimir K. Bukovsky, Agnès Heller, José Saramago, Fernando Savater, Vittorio Strada'nın katıldığı bir kolokyum sırasında sunulmuştur. Notlar doğal olarak sonradan eklenmiştir. (J.D.)

Hangi aciliyettir bu? Avrupa'da, bu adla çağrılanın *kim* olduğu artık çok iyi bilinmese de hâlâ Avrupa olarak adlandırılan şeyde, eşi görülmedik bir şey oluşmaktadır. Bugün bu Avrupa adına hangi kavramı, gerçekte hangi reel bireyi, hangi tekil oluşumu bağlamalı? Bunun sınırlarını kim çizecektir?

Benzetiyi olduğu kadar önceden belirlenmiş ilerleyişi (*anticipation*) de reddederek kendini haber veren [başgösteren] şey böylece öncülden de yoksun görünüyor. Aciliyetin sancılı deneyimi, birbirleriyle çelişkili iki kesinlik tarafından kuşatılmıştır: Şu çok eski, genel olarak kültürel kimlik (buna savaştan önce, belki "tinsel" [manevî] kimlik denilebilirdi) konusunda, Avrupa kimliği konusunda, kuşkusuz tükenmiş bir izleğin saygıdeğer geçmişi saklıdır. Ancak bu "konu" belki hâlâ bakir bir bedene* sahip. Onun adı acaba henüz bir yüze sahip olmayan bir şeyi mi maskelemektedir? Umut, korku ve titremeyle bu yüzün neye benzeyeceğini soruyoruz kendimize. Peki hâlâ bir şeye benzeyecek midir? Benzeyecekse, bu Avrupa olarak tanıdığımızı sandı-

* Derrida, burada "beden" (cisim; *corps*) sözcüğünü kullanarak, biraz önce Avrupa'dan bir "kişi" gibi söz edilebileceğini de imâ ederek, aynı anda hem "konu" hem de "özne" anlamına gelen "*sujet*" sözcüğünün iki anlamlılığını vurguluyor.(çn)

ğımız belli bir *persona*'nın yüzü mü olacaktır? Peki ya eğer benzer-olmamaklığı geleceğin çizgilerine sahipse, bu kez bir ucube durumuna düşmekten kaçınabilecek midir?

Umut, korku ve titreme, bize Avrupa'nın her yerinden ulaşan işaretler ölçüsündedir: Avrupa'da, kültürel olsun olmasın, tam da kimlik başlığı altında, bizim hiç de yabancısı olmadığımız ama henüz düşünmediğimiz en korkunç şiddet eylemleri, yabancı düşmanlığı, Yahudi karşıtlığı, dinsel veya milli fanatizm suçları çığrından çıkmakta, bunlar birbirlerine karıştığı gibi, hiç de rastlantısal olmayacak bir biçimde vaadin (*promesse*) soluğuna, esinine, "tin"inin ta kendisine de karışmaktadır.

Başlarken sizinle bir duygumu paylaşmak istiyorum. Bu duygu, daha şimdiden hedefler (*caps*)*, üzerinde durma niyetinde olduğum kıyılar (*bords*)** ile ilgili olacaktır. Bu, biraz şaşkı-

* Kitabın özel anlambilimsel örgüsünü oluşturacak bu sözcük (*cap*) 'öte yaka', 'burun'(karanın denizde yaptığı çıkıntı, veya geminin burnu) anlamlarına geldiği kadar, 'baş', buradan da 'kapital' (sermaye), başkent, başlık, başlıca, önemli, hedef, yön, rota, vb. çoğul anlamlara açılır.(çn)

** Burada, "üzerinde durma"yı konulaştırma, konusu haline getirme olarak anlayabileceğimiz gibi, "kıyıda durma", sorunun "kıyısında kalma", "kıyısında ikâmet etme, konumlanma" olarak da anlamak gerekecek.(çn)

na dönmüş yaşlı bir Avrupalı'nın duygusu. Daha açık olarak, doğumu itibariyle tam olarak Avrupalı olmayaraktan -çünkü ben Akdeniz'in güney yakasından geliyorum- kendini yaş ilerledikçe giderek bir çeşit aşırı-kültürlenmiş, aşırı-kolonize (Latin kökenli *kültür* ve *kolonisazyon* sözcüklerinin ortak bir kökü vardır; bu tam da köklere ne olduğuyla ilişkilidir) olmuş melez bir Avrupalı olarak da sayan birinin duygusu bu. Belki de, sonuç olarak, Fransız Cezayiri'ndeki okuldan başlayarak, öteki kıyının duyarsız ve uçarı gençliğinden birşeyleri koruyaraktan Avrupa'nın yaşlılığını sermayesine katmayı deneme durumunda kalan birinin duygusu bu. Korunmaya çalışılan bu şeyler, gerçekte, Fransız kültürünün onu çok erken bir şekilde ayırmış olduğu bu öteki yaşlılığa henüz muktedir olamayan bir maharetin bütün izleridir.

Zamana aykırı düşmüş, kendi yaşından daha genç ve kendi yaşından yorgun bu yaşlı Avrupalı duygusundan, buradaki bu küçük söylemin *ilk beliti* yapacağım. Ve de "ben" yerine "biz" diyeceğim: Bu da bir duygudan bir belite farkettirmeden (*subrepticement*) geçmenin bir başka yoludur.

Biz Avrupalılar, hiç görülmedik bir biçimde genciz*, çünkü belli bir Avrupa henüz varolmadı. Peki, hiç varoldu mu acaba? Biz, daha şafakla yaşlı ve yorgun bir şekilde kalkan şu genç insanlardanız. Daha şimdiden [baştan] tükenmişiz. Bu *sonluluk beliti*, arı kovanı gibi bir soru yumağı oluşturuyor. Biz genç yaşlı-Avrupalılar, ne tür bir tükenmişlikten itibaren yeniden yola koyulmalıyız? İşe yeniden başından mı başlamak gerekir? Ya da Avrupa'nın bu *kalkışı*, yaşlı bir Avrupa'dan ayrılmak anlamına mı gelir? Yoksa, henüz varolmayan bir Avrupa'ya doğru yeniden yola koyulmak mı? Ya da bu, sonuç olarak bir "yeniden birbirine kavuşma" bayramı havası içinde yeniden inşa edilmesi, yeniden bulunması, yeniden yapılandırılması gerekecek bir kökenlerin Avrupa'sına doğru geri dönmek için mi bir yeniden yola koyulmadır?

"Yeniden birbirine kavuşma" (*retrouvailles*), bugün resmî bir sözcük olmuştur. Fransa'nın

* Daha Solon zamanında, bir Mısırlı rahibin Yunanlılara "siz Yunanlılar, aynı çocuklar gibisiniz..." (Platon, *Timaios*, 23a) dediği bilinir. Burada, Derrida'nın kendini "Akdenizin güney yakası"yla özdeşleştirip, daha doğrusu kıyıda kalıp, "Mısırlı rahip"i yansıladığı söylenebilir. Bu konudaki çözümlemeleri için bkz. Derrida, *Khôra*, Galilée, 1993, Paris, s.69 ve devamı (çev. Melih Başaran, Didem Eryar, Kabalcı, İstanbul, 2003'te yayımlanacak).(çn)

Avrupa kültür siyaseti terminolojisine aittir. Bakanlık söylemleri ve belgelerinde bol bol kullanılır. Bu söylemler, François Mitterand'ın bir sözünü yorumlarlar: "Avrupa", demiştir Cumhurbaşkanı (o anda belki de Avrupa Topluluğuna da başkanlık ediyordur), "aynı kendi evine (*chez soi*) döner gibi, kendi tarihine ve kendi coğrafyasına geri dönüyor". Bu ne demeye gelir? Peki mümkün müdür? Arzulanan bir şey midir? Bugün kendini haber veren şey tam olarak bu mudur?

Bu sorulara yanıt vermeye dahi girişmeyeceğim, henüz girişmeyeceğim. Ancak, bir ikinci belit ortaya atma riskini alacağım. Bunun, bu tür iddialara (örneğin, "yeniden birbirine kavuşma" iddiası) ve bu tür sorulara bir anlam verebilme olanağı için elzem olduğuna inanıyorum. Beni, kimlik ya da kültür kavramlarını -örneğin, Avrupa özel ismini- soykütüksel olarak çözümlemeye itmesi gereken eğilimler ve inançlara rağmen, yer ve zaman yokluğundan bundan vazgeçmem gerekiyor. Bununla birlikte, biraz dogmatik bir tarzda da olsa -ki bu benim ikinci belitimi oluşturacaktır- sonuçları bizim bütün sorunsalımızı etkileyebilecek olan kuru bir gerekliliği belirtmeliyim: *Bir kültürün kendine has özelliği, onun kendi kendisine özdeş olmaması-*

dır. Bu özdeş olmamanın nedeni, bir kimliğe sahip olmaması değil, ama kendi kendisinin özdeşliğini saptamasının, "ben" veya "biz" demesinin, bir özne biçimi alabilmesinin ancak kendi kendisine özdeş olmamaklığı koşuluna, ya da eğer tercih ederseniz, *kendi ile* olan farkına bağlı olmasıdır. Bu *kendi ile* fark olmaksızın, kültür veya kültürel kimlik yoktur. "Kendi ile", garip ve biraz da kulak tırmalayıcı bir sözdizimi oluşturur: "Kendi ile", aynı zamanda "kendinde" (*chez soi*) demeye gelir (ile, aynı zamanda "-inde", *apud hoc*'dur). Bu durumda, kendine olan fark, kendi kendisinden farklılaşan ve kendi kendisinden ayrılan fark olarak, aynı zamanda *kendisi ile(nin) farkı*; yani, aynı anda hem içsel, hem de "kendinde"ye ("*chez soi*") ["kendi evinde"ye] indirgenemez fark olacaktır. Bu kendine olan fark, "kendinde"nin yuvasını da indirgenemez bir biçimde bir araya toplayacak ve bölünmeye uğratacaktır. Gerçekte, kendine olan farkın bu yuvayı kendi kendisine [odağına] taşıyarak bir araya toplaması, ancak bu farkın bu yuvayı bu ayrıma açması ölçüsünde mümkün olacaktır.

Aynı şey, karşı veya karşılıklı bir biçimde her tür kimlik veya her türlü özdeşliğin saptanması için de söylenebilir: Kültür olmaksızın kendiyle

ilişki, kendi kendisiyle özdeşlik yoktur; ancak bu kültür, ötekinin kültürü [öteki kültürü] *olarak* kendi kültürüdür. Bu kültür, *-nin* iyelik ekinin ikili yapısının* ve *kendiyle farkın* kültürüdür. İkili yapıdaki bu iyelik ekinin grameri, aynı zamanda bir kültürün asla tek bir kökeninin olmadığına da işaret eder. Tek odaklı soykütüğü, kültür tarihinde daima bir gizemlileştirme girişimi olacaktır.

Dünün, yarının veya bugünün Avrupası, bu yasanın sadece bir örneğini mi oluşturmuş olacaktır? Ötekiler arasında yalnızca bir örnek midir Avrupa? Yoksa bu yasanın örnek olanağını mı verir? Bir kültürün mirasına, kimliği kurucu nitelikteki kendine (*kendi ile*) farkı besleyerek mi, yoksa içinde bu farkın *bir araya toplanmış* olarak tutulduğu özdeşlikte kalınarak mı daha sadık olunur? Bu soru, endişe verici sonuçlarını bütün söylemlere ve kültürel kimlik siyasetlerine yayarak genişletebilir.

"Avrupa'nın yükselişi ve çöküşü üzerine notlar"da, Valéry, bir yandan yakın, öte yandan hâlâ yabancı, ama tanıdık bir muhatabı kışkırtır gibidir. Artık huzur bırakmayacak bir soruyu ona,

* "Culture *de* l'autre", yazar Derrida; Fransızca'da "de" iyelik eki (-in) ikili anlama sahip olabilir: "Ötekinin kültürü" veya "öteki kültürü".(çn)

yüzüne fırlatırcasına yönelttiği bir çeşit hitapta, "bugün" sözcüğünü ortaya atar. "BUGÜN", sözcük *büyük harflerle* (*capitale*) yazılmıştır, bugün bir meydan okuma gibi büyür. Büyük meydan okuma, başlıca (*capital*) sorun, bugünkü gündür: "Söyleyin! Ne yapacaksınız? Ne yapacaksınız BUGÜN?" (*Oeuvres*, Bibliothèque de la Pléiades, Gallimard, II.cilt, s.931).

Neden *bugünkü gün* büyük harflerle yazılmaya lâyık olacaktır? Çünkü tam da bugün, Avrupa için, kendini yineleme olarak kendi kendisiyle özdeşliğinden çekip çıkarılmış bir Avrupa için düşünme ve birşeyler yapmada en zorlandığımız şey, tam olarak "bugünün" biricikliği, burada ve şimdi, belli bir olay, Avrupa'nın tekil bir şekilde varışıdır. Avrupa'nın yepyeni bir "bugünü" var mıdır? Öyle bir yenilik ki, daha önceden tanıdığımız bir programla, karanlık bir şekilde adlandırılmış "Yeni Avrupa"ya* özellikle benzemesin...Bu türden, yalnızca dilsel tuzaklar da olmayan, her adımda karşılaştığımız tuzaklar programdadırlar. O halde, *Avrupa-merkezcilik* ve *Anti-Avrupamerkezciliğin* tükenmiş, tüketici ama unutulamaz (onlar bizi unutmadığına göre bunları ne unutabiliriz ne de unutmalıyız) bü-

* Nazizmin "*Neue Europa*"sı kastediliyor.(çn)

tün programlarının ötesinde Avrupa'nın yepyeni bir "bugünü" var mıdır? Acaba, şimdi bu programları ezbere, tükenesiye (çünkü bu unutulmaz programlar tüketici ve tükenmiştirler) bilerekten, bugün artık ne Avrupa-merkezciliği ne de Anti-Avrupamerkezciliği istiyoruz derken, "biz" sözcüğünü kullanmakla haddimi aşıyor muyum? Bu çok iyi tanınan programların ötesinde, hangi "kültürel kimlik"ten sorumlu olmamız gerekiyor? Hem kimin önünde? Hangi anının önünde? Hangi vaad için? Hem "kültürel kimlik" sözcüğü, acaba "bugün" için uygun bir sözcük mü?

Bir başlık daima bir yön (*cap*) gösterir. Bir bölüm başıdır, bir antettir. Neredeyse doğaçlanmış bu kısa düşünceler için "Öteki hedef" (*L'autre cap*) başlığını önerirken, her şeyden önce, uçakta giderken, deniz veya hava taşımacılığı lisanını düşünüyordum. Denizde veya havada, bir gemi "rotasını belirler": Örneğin, bir başka kıtaya, kendi istikameti olan, ama pekâlâ değiştirebileceği bir yöne doğru "rotasını ayarlar". Benim dilimde "rotasını belirlemek" veya "rotasını değiştirmek" (*changer de cap*) deyimleri kullanılır. Bildiğiniz gibi, "cap" (*caput, capitis*) baş, ucun en uç noktası, hedef ve nihayet, en son, bir şeyin nihayeti,

bitimi, genel olarak *eskhaton* [son erek] anlamlarına gelerek, deniz veya hava ulaşımında da yönlendirilmiş, hesaplanmış, kararlaştırılmış, iradeyle düzene konmuş rotayı, ereği, *telos*'u ifade eder. Bu düzenleme çoğunlukla *biri* tarafından yapılır, bu bir kadın değildir. Rotayı genellikle, ve özellikle de savaş zamanlarında, kendisi de pruvada, sürdüğü uçak veya geminin başında ileri uzanmış bir çıkıntı olan *erkek* tayin eder. Son-erekler-bilimi ve erekbilim, erkektir. Tayfalara emirler veren, dümeni idare eden, kısaca kendisi de bir baş olarak tayfaların ve makinelerin başında bulunan o'dur: Ve ona da çoğunlukla *kaptan* adı verilir.

"Öteki hedef" ["başka baş"] deyimi, aynı zamanda başka bir yönelimin kendini haber verdiğini (*s'annoncer*; başgösterdiğini) veya yönelim değiştirmek gerektiğini telkin edebilir. Yönelim değiştirmek deyince, bu, amaç değiştirmek, başka bir hedef koymak veya kaptan değiştirmek, ve yahut, neden olmasın, kaptanın yaşını veya cinsiyetini değiştirmek anlamına, kısaca başka bir hedef [baş] olduğunu, başın sadece bize ait olmadığını, öteki olduğunu hatırlamak anlamına gelebilir. Bu baş sadece bizim özdeşliğini saptadığımız, hesapladığımız, kararlaştırdığımız değil, ama önünde yanıt ver-

memiz gereken, borçlu olduğumuz ve *hatırlamamız* gereken *ötekinin başı*'dır da (*cap de l'autre*; ötekinin hedefi, yönelimi). Ötekinin başı, belki de, kendini ve ötekini felakete sürükleyen bir ben-merkezcilik anlamına gelmeyecek bir kimliğin veya özdeşliğin ilk koşulunu oluşturmaktadır.

Ancak *bizim başımızın* [hedefimizin] ötesinde, *öteki hedefi*, ve özellikle de *ötekinin başını* hatırlamak yeterli değildir, belki de *baştan başka'yı / hedeften başka'yı (l'autre du cap)* da hatırlamak gerekir; yani, artık baş'ın biçimine, işaretine veya mantığına, hatta baş (hedef) karşıtlığı -veya başsızlaştırma* -mantığına da artık boyun eğmeyecek şekilde ötekiyle bir kimlik ilişkisini de hatırlamak gerekir. Bir başlık, bir hedef (*cap*) belirleme veya bir bölüm başı olsa da, buradaki düşüncelerin gerçek başlığı bizi daha çok baştan başka'ya / hedeften başka'ya doğru yönlendirecek. Bir seçim uyarınca, bütün önermelerimin biçimini *cap*'ın [baş] gramerinden ve sözdiziminden, cinste bir farktan, yani aynı zamanda sermayeden ve merkezden** türeteceğim. Bir

* *Décapitation*: idam, kellenin uçurulması.(çn)

** Derrida, eril "*le capital*" (sermaye, servet) ile dişil "*la capitale*" (başkent, merkez) sözcükleri arasındaki cins farkına işaret ediyor.(çn)

"Avrupa kültür kimliği", sermaye*nin* ve merkez*in* bu ikili sorusuna, sorumlu bir biçimde (kendinden, ötekinden, ve öteki önünde sorumlu olarak) nasıl yanıt verebilir?

Avrupa bugün, Valéry'nin büyük harflerle yazdığı *bugün*, kendi tarihinin (eğer böyle *tek* ve özdeşliği saptanabilir bir tarihi varsa), kendi kültürünün tarihinin (eğer bu kültürün özdeşliği tek ve aynı olarak saptanabilir, ve de kendiliğinin bir anısı içinde kendi kendinden sorumlu olabilirse) içinde baş [hedef] sorununun gözardı edilemez olduğu bir anında bulunuyor. Yanıt ne olursa olsun bu sorun ortada durmaktadır. Hatta diyeceğim ki, bu sorun, bütün yanıtların ötesinde ortada kalmalıdır. Zaten hiç kimse bugün böyle bir sorunu aydınlığa kavuşturmayı düşünmüyor; ve bu, Avrupa'nın Doğusunda veya Orta Avrupa'da başlamış veya şu son aylarda hızlanmış olan olaylardan beri olan bir şey de değildir. Bu sorun zaten çok eskidir, Avrupa'nın tarihi kadar eskidir; ancak *öteki hedef* veya hedef*ten* başka'nın deneyimi kendini hiç görülmedik bir şekilde yeni olarak ortaya koyuyor: "Her zaman olduğu gibi" yeni değil, mutlak anlamda yeni olarak. Peki ya Avrupa bu idiyse; yani hedef değiştirmenin, öteki hedefle ilişkinin veya hedeften başka'yla olan ilişkinin her zaman ol-

duğu gibi olanaklı olarak hissedildiği bir tarihe açılma idiyse? Avrupa'nın bir anlamda sorumluluğuna sahip olacağı, Avrupa'nın kurucu bir şekilde bu sorumluluğun ta kendisi olacağı açılma ve dışlamama idiyse? Sanki sorumluluk kavramının kendisi, Avrupa'nın doğumunun sorumluluğunu, kendi özgürlüğünü kazanana kadar, üzerine alıyormuş gibi...

Bütün tarih gibi, bir kültürün tarihi de özdeşliği saptanabilir bir hedefi varsayar; devinimin, belleğin ve vaadin, (kendiyle fark olarak bile olsa) kimliğin bir *telos*'a doğru bir arada toplanacağını düşler; bunların *ön safları alarak ileriye doğru atılacağını (anticipatio, anticipare, antecapere)* düşler. Ancak tarih aynı zamanda hedefin verili olmamasını da varsayar: Hedefin kimliği önceden ve bir defaya mahsus olarak saptanabilir olmamalıdır. Yeninin aniden ortaya çıkışı, öteki bugünün biricikliği olduğu *haliyle* beklenmelidir (ancak, *olduğu haliyle*, fenomen, biricik olanın ve ötekinin olduğu haliyle varlığı hiç olanaklı mıdır?). Bu, öngörülemeyen, *önceden sahiplenilemeyen* (*inanticipable*), hakim olunamayan, kimliği saptanamayan, kısaca henüz anısına sahip olunmayan olarak önceden yakalanmalıdır (*anticiper*). Ancak bizim yaşlı belleği-

miz der ki, yine de hedefe sahip çıkmalı ve önceden sahiplenilmeli. Çünkü, slogan haline de gelebilecek olan önceden sahiplenilemeyen veya mutlak anlamda yeni arayışı bahanesiyle, en kötünün hayaletinin, daha önceden kimliğini saptamış olduğumuz o hayaletin geri dönüşünü görme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliriz. "Yeni"yi çok fazla tanıyoruz; en azından "yeni" (bazen de "yeni düzen"), şaşırtıcı, bâkir, önceden sahiplenilemeyen retorikasını, demagojisini, psikagojisini çok iyi biliyoruz. O halde, *hem* yinelenip duranın anısından *hem de* mutlak anlamda yeninin bambaşkalığından, *hem* hatırlamaya dayalı (*anamnésique*) sermayeleştirmeden *hem de* mutlak anlamda kimliği saptanamaz olan bir şeye hafızayı devre dışı bırakan bir şekilde (*amnésique*) maruz kalma durumundan kuşku duymamız gerekiyor.

Biraz önce Orta ve Doğu tabir edilen Avrupa'da deprem yaratan şeye göndermede bulunuyordum: *Perestroika, demokratikleşme, yeniden birleşme, pazar ekonomisi*ne, siyasî ve iktisadî liberalizmlere geçiş gibi son derece sorunsal nitelikteki adlarla ifade edilen şeye... Tanımı gereği sınır tanımayan bu deprem, şüphesiz "Avrupa kültür kimliği" üzerine bu tartışma için

seçilen konunun muhtemel nedeni. Avrupa'yı *daima* bir başla [*cap*; burun, çıkıntı, ileri nokta, hedef] özdeşleştiren birini hatırlatmak istiyordum. Ve bu "daima", Avrupa'nın belleğinde, Avrupa'nın belleği olarak kendilik kültüründe, bugünün gündelik hayatı üzerine de bir şeyler söyler. Avrupa, kendi fiziksel coğrafyası ve çoğunlukla adlandırıldığı gibi (örneğin Husserl'de), kendi *tinsel coğrafyası* içinde, daima bir hedef (baş) olarak görülmüştür: *Gerek*, bir kıtanın Batıdaki ve Güneydeki en ileri çıkıntısı (toprakların sınırı, bir kıyının en ileri noktası, Atlantiğe veya Akdeniz'in Yunan-Latin-İberya kıyılarına dayanan Avrupa), keşifler, buluşlar ve sömürgeler için hareket noktası, *gerekse de*, baş şeklindeki bu dilin merkezi, Yunan-Cermen eksenini takip eden bir sıkışma, yoğunlaşma noktası, burnun merkezinin merkezi, Orta Avrupa olarak...

Zaten Valéry de Avrupa'yı böyle, bir baş olarak *betimliyor* ve *tanımlıyordu*; ve eğer bu *betimleme* bir *tanımlama* (*définition*; sınırlarını çizme) biçimine sahip idiyse, bunun nedeni kavramın sınırlara tekabül etmesiydi. Bu tekabüliyet, bu coğrafyanın tüm tarihini oluşturan şeydir. Valéry Avrupa'yı gözlemler, ona bakar, onu gözü önünde canlandırır, onda bir yüz, suret,

persona [kişilik, maske] görür; bunu bir baş, yani *cap* olarak değerlendirir. Bu başın gözleri de vardır, belli bir yöne dönüktür bu gözler, ufku gözler ve belirli bir istikameti gözetir:

> *"Bütün bu başarılardan, en fazla sayıda, en şaşırtıcı, en verimli olanlar insanlığın çok kısıtlı bir kısmı tarafından, ve de oturulabilir toprakların tamamı göz önüne alındığında görece çok küçük bir toprak parçası üzerinde gerçekleştirilmiştir.*
>
> Avrupa bu ayrıcalıklı yer olmuştur; Avrupalı, ya da Avrupalı tini de bu şaheserlerin mimarı.
>
> O halde nedir bu Avrupa? Yaşlı kıtanın bir çeşit başı [*cap*; çıkıntısı], Asya'nın Batı kıyısındaki bir eki. Doğal bir biçimde Batı'ya bakmakta. Güney'de ise, üstlendiği rol, hatta işlev demem gerekiyor, bizi kuşatan bu Avrupalı tininin gelişmesinde olağanüstü bir şekilde etkili olmuş görkemli bir deniz tarafından sınırlanmaktadır ".[1]

Bir baş, coğrafî "küçük bir çıkıntı", bedenin ve "Asya kıtasının" bir "eki"; işte Valéry'nin gözünde Avrupa'nın özünün, onun *gerçek varlığı*nın ne *olduğu*... Aynı anda hem kışkırtıcı hem de klasik olan bu paradoksta, varlık ve zamanın ilk soru-

su erekbilimsel, veya daha çok erekbilim-karşıtı *olacaktır*: Eğer *öz*ünün *olduğu* şey bu ise, Avrupa bir gün olduğu şey (sonuç olarak az bir şey; küçük bir çıkıntı veya ek) haline gelecek midir; yoksa özü değil de ancak *görünüş*ü, bilindiği üzere, çıkıntının altındaki "beyin" olmakta direnecek midir? Ve de hakiki, en mükemmel *telos*, bu durumda öz tarafında değil de görünüş tarafında olacaktır. Bu soruyu, Valéry bu sözcüğü kullanmasını sevdiği gibi, tam da tesadüfen kullanılmış gibi, başlıca [*capitale*; önemli] olarak nitelendirecektir:

> "O halde, bugünkü gün bu önemli (*capitale*) soruyu getiriyor: Avrupa önderliğini bütün alanlarda [*genres*; cinslerde] koruyacak mıdır?
>
> Avrupa *gerçekte olduğu şey* haline gelecek midir? Yani, Asya kıtasının küçük bir çıkıntısı?
>
> Yoksa Avrupa *göründüğü* şey olarak mı kalacak? Yani, dünya adlı gezegenin kıymetli bir parçası, yerkürenin incisi, devasa bir bedenin beyni?" .[2]

Bir an, bütün başları veya bölüm başlıklarını toparlamayı (*récapitulation*) kesip, bu masanın etrafında, başat olarak Batı Avrupa'dan *erkekler*in ve vatandaşların, klasik Avrupalı aydın tiple-

mesine göre (yani, bellekten ve kültürden sorumlu bir bekçi, bir çeşit Avrupa'nın tinsel misyonunu yüklenmiş bir yurttaş) yazarların veya filozofların bulunduğunu hatırlatmak istiyorum. Ama aramızda İngiliz yok; ve bu, Amerikan İngilizcesi'nin bugün dünyadaki bütün deyimselliklerin hepsini uzaktan geçmeye yönelmiş evrensel bir ikinci dil olmasına rağmen. Bu, bugün kültürün, özellikle de Avrupa kültürünün temel sorunlarından biridir: Amerikan İngilizcesi hem Avrupa kültürün bir dilidir hem değildir (bir Fransız aydını Moskova'ya gittiği zaman, benim de hepimizin de deneyimlediği gibi, Amerikan İngilizcesi iletişim dili olarak kalır. Bu masa etrafında aramızdan iki kişinin, Agnès Heller ve Vladimir Bukovsky'nin durumunda olduğu gibi: Onlar gerçekte ne Macaristan'dan ne de SSCB'den geliyorlar, ancak büyük Anglo-Sakson üniversitelerinin üyeleri). Dolayısıyla, burada hepimiz büyük bir çoğunlukla Avrupa kıtasının uç noktasından gelen erkek temsilcileriz; bunun da yine ekseriyeti Akdenizliler'den oluşuyor. Rastlantı veya zorunluluk, bu durum hem dışlayıcı hem de anlamlıdır. En azından örnek niteliktedir, ve de burada "baş", *öteki* hedef ve *hedeften* başka / *baştan* başka başlıkları altında ileri sür-

mekte tereddüt ettiğim şey, en azından dolaylı bir şekilde bu işaret altında yerleştirilebilir.

Avrupa, kendini tinsel bir hedefin (*cap*) temsili veya betimi olarak, aynı anda hem bir tasarı, görev veya sonsuz, dolayısıyla evrensel bir fikir (kendini kendinde ve kendi için toparlayan ve biriktiren, sermayeleştiren kendiliğin belleği) olarak sunan coğrafi bir çıkıntı (*cap*) değildir sadece. Avrupa, aynı zamanda kendi imgesini, suretini, betimini ve kendi yerini, kendi meydana gelişini, isterseniz fallus adı verebileceğiniz en ileri nokta (dolayısıyla dünya uygarlığı veya genel olarak insanlık kültürü için hâlâ bir hedef) imgesiyle de karıştırmıştır. Örnekselliğin en ileri noktası fikri (*idée*), Avrupa *fikrinin fikri*dir, onun *eidos*'udur: Aynı anda hem *arkhe* (başlangıç fikri olduğu kadar yönlendirme fikri -baş olarak hedef, sermayeye katan belleğin ve kararın yeri, yani yine bir kaptan-) olarak, hem de *telos* (erek fikri, tamamına erdiren veya bir nihayet koyan sınır fikri, sona erdirmenin sonu, nihayetine vardırmanın ereği) olarak *eidos*'udur. En uç nokta hem başlangıç hem de sondur; kendi içinde başlangıç ve son olarak bölünür: Herşeyin kendisinden itibaren ve kendisini hedefleyerek meydana geldiği yerdir. (Heidegger yer'i, *Ort*'u

tanımladığı zaman, Yüksek, veya Eski Almanca'da *Ort*'un okun sivri ucunu, yani bütün güçlerin birleştiği ve sınır etrafında toparlandığı yeri ifade ettiğini hatırlatır. Ve soru'ya ilişkin olarak, soru düşüncenin dindarlığıdır dediği zaman, *fromm* ve *Frömmigkeit*'ın *promos*'dan, yani önde gelen'den, bir mücadelenin öncü birliklerini *yönlendiren* veya onlara rehberlik edenden geldiğini hatırlatır.)[3]

Avrupa kendini daima *batı* burnu (*cap*) ve *ereksel* en son nokta betimi içinde belirler ve besler. Kendini bu betim içinde kendisiyle özdeşleştirir, kendine özgü kültürel kimliğini böyle, kendine özgü bir şeye sahip olmayanın kendi-için-varlığında, kendisi ile fark olarak kendine özgü farkında, kendisi ile, kendisinin yakınlığında kalan kendisine farkında saptar: Evet, kendine özgü farkında, ötekiler *ile* / ötekiler*den* (*d'avec*) farkında kendini koruyan ve kendini bir araya toparlayan *kendisi ile, kendilik ile* fark olarak; eğer bu söylenebilirse, *ile*'nin fırtınasını kendinde [kendi evinde] muhafaza etme, bu fırtınayı basit bir iç sınır (varlığın tetikteki muhafızları tarafından iyi korunan bir sınır) olarak dindirme eğilimi, tehlikesi veya şansı içinde kendi için *kendinden* farklı, kendine fark olarak saptar.

Kendi kendime bu hatırlatmaları kesmem ve rota değiştirmem gerekecek. Avrupa'nın bu kendi düşünümü (*réflexion*) veya sunumu programını biliyoruz. Yineliyorum, bizler yaşlıyız. Yaşlı Avrupa, kendi özdeşliğini saptama üzerine olan bütün söylem ve karşı-söylem olasılıklarını tüketmiş gözüküyor. Diyalektik, bütün temel biçimleriyle, hatta karşı-diyalektiği içerecek olanlar da dahil, daima Avrupa'nın bu özyaşamöyküsünün hizmetinde olmuştur; hatta bu öykünün itiraf biçimini alabildiği anlarda bile. Çünkü kendiliğin kutlanmasından ziyade, itiraf, suçluluk, kendini suçlama yoluyla bu eski programdan daha fazla kaçınılmış olunmaz. Belki de genel olarak özdeşliğin saptanması, bir kimliğin yapılandırılması veya olumlanması, kendiliğin sunumu, kimliğin (bu kimlik ulusal olsun veya olmasın, kültürel olsun veya olmasın; ancak kimliğin saptanması daima kültüreldir, asla doğal değildir; kimlik kendinde kendi dışına çıkıştır, doğanın *kendi ile* farkıdır) kendine mevcudiyeti daima başat (*capitale*) bir biçime, ileriye uzanmış öncü ve sermayeleştirici birikim biçimine sahiptir. Dolayısıyla, eğer burada Avrupa üzerine Avrupalı bütün söylemlerin bu köken-erekbilimsel (*archéo-téléologique*) progra-

mıyla karşıtlaşacak bir karşı-program ortaya koymaktan geri duracaksam, bunun nedeni yalnızca zaman yetersizliği değildir. Sadece şunu hatırlatmakla yetineceğim: Hegel'den Valéry'ye, Husserl'den Heidegger'e kadar, bu büyük örnekleri birbirlerinden ayıran bütün farklara rağmen (bunlara başka bir yerde, örneğin *De l'esprit*'de işaret etmeye çalıştım), bu *geleneksel* söylem *daha baştan modern* Batı'nın bir. söylemidir. Eskimiştir. Çok günceldir, ondan daha güncel bir şey yoktur; ama daha baştan eskidir. Ve bu güncellikte hem tanıdık hem de endişe verici yaşlılık çizgileri görülür; bunlar fazla göze çarpmazlar ama acımasızdırlar; bütün günlerimizin gününe, kamusal olsun özel olsun bütün tutumlarımıza, söylemlerimize, duygularımıza izlerini bırakan bir çağa aykırılığın yaralarıdır bunlar. Avrupa'nın kendini *ufukta* gördüğü, yani kendini kendi sonundan (*ufuk*, Yunanca'da sınır'dır), kendi sonunun yakınlığından itibaren gördüğü bir zamandan kalmışlardır. Avrupa üzerine bu örnek ve örnekçi yaşlı söylem, daha baştan *modernliğin geleneksel söylemi*dir. Bu söylem aynı zamanda, ölüme olmasa bile sona ilişkin bir eğilimi nedeniyle bir hatırlama (*anamnèse*) söylemidir.

O halde, bizim de bu modern geleneğin söyleminin sorumluluğunu üstlenmemiz [buna bir yanıt vermemiz] gerekir. Sahip olduğumuz sermayeleştirici bellek aracılığıyla bu mirasın sorumluluğunu taşıyoruz. Bu sorumluluğu biz seçmedik; bu sorumluluk bize, öteki olarak, ötekinden itibaren, dilimizin dili olması ölçüsünde kendini buyurucu bir biçimde dayatıyor. Bu sorumluluğu, bu başta gelen (*capital*) ödevi nasıl üstlenmeli? Buna nasıl yanıt vermeli? Özellikle de, bizi daha işin başında bir çeşit, zorunlu olarak ikili yükümlülük, *double bind* altına soktuğu için kendini çelişkili olarak sunan bir sorumluluğu burada nasıl üstlenmeli? Gerçekten de buyruk bizi bölünmeye uğratıyor, *-malısın'*ı ikiye böldüğü için bizi daima hatalı veya eksik bir konuma düşürüyor. Şöyle diyor buyruk: Bir Avrupa fikrinin, bir Avrupa farkının bekçileri olmanız gerek, *ancak* kendine has kimliği üzerine kapanmamaya ve kendi olmayana doğru, öteki hedefe veya ötekinin hedefine, hatta -ve bu belki bambaşka bir şey- bu modern geleneğin ötesinde, bir başka sınır yapısı, bir başka yaka olacak, hedef*ten* başka'ya / baş*tan* başka'ya doğru örnek bir şekilde ilerlemeye dayanan bir Avrupa'nın bekçileri haline gelmeniz gerek.

Bu belleğin sorumluluğunu sadık bir şekilde üstlenmek, dolayısıyla da bu ikili buyruğa gerektiği gibi yanıt vermek: Bu, yinelemeyle mi yoksa kesintiye uğratmayla mı, devamcı olarak mı yoksa karşıtlaşarak mı olmalı? Yoksa, *başka bir tavır icat etmeye,* gerçekte kimliği ötekilikten itibaren, öteki hedeften / öteki baştan ve hedeften başka'dan / baştan başka'dan*, bambaşka bir kıyıdan itibaren belirlemek için tam da belleği varsayan uzun bir tavrı icat etmeye yönelerek mi olmalı?

Yönelmeyi tercih edeceğim bu son varsayım, yalnızca bir varsayım veya bir çağrı, kendini aynı anda hem çelişkili hem de olanaksız olarak sunan şeye yapılan bir çağrı değil. Hayır. İnanıyorum ki, *bu şimdi meydana gelmekte.* (Ancak, bunun için, bu "şimdi"nin ne mevcut, ne güncel, ne de herhangi bir güncelliğin mevcudiyeti olmamasını da düşünmeye başlamak gerek.) Bu ne varmakta, ya da daha şimdiden varmış olan bir şey, ne de daha baştan *şimdiliğin mevcudiyeti içinde* verili bir şey. Daha çok, bu olayın gelen, kendini arayan veya kendini *bugün* Avrupa

* Burada, sermayeleştirici belleğin" ötesinde, "belleğe" yapılan bu çağrıdan itibaren, Derrida'nın dilinde "*l'autre du cap*" deyimini, sadece "hedeften başka / baştan başka" değil, ama "hedefin ötekisi / başın ötekisi" şeklinde okuyabiliriz.(çn)

olarak, ne sınırları ne de adı verili olmayan bir Avrupa'nın (Avrupa burada sadece *antik bir adlandırma*dır) bugünü olarak vaat eden bir şey olarak meydana gelmekte olduğuna inanıyorum. Eğer bugün olay varsa, burada, öteki hedefe ve hedeften başka'ya sadık olma adına belli bir sermaye düzenine ihanet etme anlamına gelen bir bellek ediminde meydana gelmektedir. Ve bu, kendisini adlandırmak için "bunalım" sözcüğünün, Avrupa'nın bunalımı veya tinin bunalımı sözcüğünün belki artık uygun düşmeyeceği bir anda meydana gelmektedir.

Bilinçlenme, bilincin yeniden yerine gelmesiyle kendi "anlamı"nın (*Selbstbesinnung*) yeniden kazanıldığı düşünme edimi, *başat (capital)* söylem halinde şu Avrupa kültürel kimliğinin yeniden sahiplenilmesi, şu uyanış anı, modernlik geleneği içinde daima *bunalım* adı verilen anda ve bu anın ta kendisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu karar anı, *krinein* anı, hâlâ olanaksız ve askıya alınmış, ivedi ve tehditkâr kararın dramatik anıdır. Avrupa'nın sınırlarının, kenarlarının, *eidos*'unun, ereklerinin ve kıyı köşelerinin, sonluluğunun çizildiği anı, yani bu sınırların deyimselliği içinde kuvve halinde bulunan sonsuzluk ve evrensellik sermayesinin delindiği veya tehli-

keye düştüğü anı, Tinin bunalımı olarak Avrupa'nın bunalımı olarak adlandırırlar [bu söylemlerin] hepsi.

Birazdan bu tehdidin bugün *neye* karşılık geldiğini soracağız kendimize. Bu kritik an çeşitli biçimler alabilir; aralarındaki bazen vahim de olan farklara rağmen, hepsi de temelde benzer bir "mantığı" şekillendirir. Bu an en azından Hegelci uğrağın (*moment*) biçimine sahip olmuştur: yani, Avrupa söyleminin, tinin Mutlak Bilgi'de, şu "tarihin sonu"nda, kendi üzerine dönüşüyle şekillenmesi. Bu "tarihin sonu" bugün, bir Beyaz Saray danışmanı örneğinde olduğu gibi [hatırlatırım ki bu Körfez Savaşı denilen savaştan önceydi: Körfez bir Burun *(Cap)* mudur değil midir, Burnun negatifi mi ötekisi midir?-J.D.] bazı geveze söylemlere yol açabiliyor. Bu danışman, büyük bir medya ordusu eşliğinde "tarihin sonu"nu ilan etmiştir: Bunun nedeni de -ona inanacak olursak- özü itibariyle Avrupalı olan pazar ekonomisi, liberal, parlamenter ve kapitalist demokrasi modelinin artık evrensel olarak kabul edilen bir model haline gelmesi; gezegenin bütün Ulus-Devletlerinin, sermayenin ilerlemenin en ileri noktasında olduğu yerde, ileri demokrasilerin baş noktasında, burnun yakının-

da, baştaki öbekleşmede bize katılmaya hazırlanmalarıydı.

Ayrıca, bu an, "Avrupa bilimlerinin bunalımı" veya "Avrupa insanlığının bunalımı" şeklinde Husserlci bir biçime de sahip olmuştur: Tarihin çözümlenmesini ve bu bunalımın tarihini, aşkın (*transcendental*) öğenin Descartes'la ve Descartes'tan itibaren yeniden bulunmasına bağlayan erekbilimi, aşkın bir cemâat fikri tarafından, yani bilindiği üzere Avrupa'nın aynı zamanda hem adı hem de örnek betimini oluşturacağı bir "biz"in öznelliği tarafından yönlendirilmiştir. Bu aşkın erekbilim, Felsefenin başlangıcından bu yana hedefi (*cap*) göstermiş olacaktır.

Aynı zamanlarda, 1935-1936'da (ne an ama), Heideggerci söylem tinin *Entmachtung*'unu ortaya atar. İktidarsızlık, tin'in güçsüz hale gelişi, onu kendi gücünden şiddetle mahrum eden şey, Avrupalı Batı'nın gücünün elinden alınmasından (*Entmachtung*) başka bir şey değildir. Heidegger, aşkın öznel-nesnelciliğe veya Kartezyen-Husserlci geleneğe olduğu kadar bunların belirtilerine de karşı olduğu halde, temel tehlikeyi *tinin* içine düştüğü tehlike olarak, örsün dövülmüş merkezinde, Amerika ile Rusya arasında Avrupa'nın *Mitte*'sinde, Avrupalı Batı'nın şeyi [ma-

lı] olarak tinin içine düştüğü tehlike olarak düşünmeye davet etmekten geri durmaz.[4]

Aynı anda, daha doğrusu iki savaş arası, 1919'dan 1939'a, Valéry *tinin bunalımını* Avrupa'nın, Avrupa kimliğinin, tam olarak da Avrupa kültürünün bunalımı olarak tanımlar. Bugün için hedefin (*cap*) veya sermayenin (*capital*) biçimlendiği yönü seçtiğimize göre, biraz Valéry'nin üzerinde duracağım. Bunun bir çok nedeni var, ve hepsi de başat noktayla, sermayenin doruğuyla ilintili.

Valéry, Akdenizli bir tinsel şahsiyettir. Akdeniz gölünden söz edince, neyi adlandırmış oluyoruz? Sözünü ettiğimiz bütün isimler gibi, genel olarak bütün isimler gibi, isimler aynı anda bir sınıra, negatif bir sınıra ve bir şansa işaret ederler. Sorumluluk da, belki, adı anılan ismi, adın anısını, onun deyimsel sınırını bir şans haline getirmekte, yani bir kimliğin kendi geleceğine açılışı haline getirmekte yatar. Valéry'nin bütün yapıtının, doğumu ve ölümü itibariyle İtalya yakınlarından, Greko-Romen Akdenizli bir Avrupalı'nın yapıtı olmasını vurgulamamın nedeni, şüphesiz bizim bugün Torino'da, Kuzey Akdeniz'de Latin bir bölgede bulunmamızdır. Ancak bu Akdeniz sınırı, kendim de öteki hedeften ol-

masa bile öteki yakadan (ilke olarak ne Fransız, ne Avrupalı, ne Latin, ne de Hıristiyan bir yakadan) geldiğim için beni de ilgilendirmekte: Beni yavaşça sözlerimin en titrek, en bölünmüş, en tereddütlü, aynı anda hem karar verilemez hem de kararlı noktasına sürükleyen bu "önemli" (*capital*) sözcük / "sermaye" sözcüğü nedeniyle...

Bu "önemli" sözcük / "sermaye" sözcüğü, gerçekten de kendi deyimselliğinin cismi içinde, ve aynı bedende, eğer bu söylenebilirse iki cinsten soruyu, tam olarak ta *iki cinsli bir soru*yu sermayeleştiriyor (topluyor).

1. İlk önce *dişil* olarak: *la* capitale, merkez, başkent sorunu. Bunu bugün açıklığa kavuşturmaktan uzağız. Avrupa kültürüne bundan böyle bir merkez olacak *bir yer* var mı, böyle bir yer hiç oldu mu? Kendini uzun zamandır insanlığın veya gezegenin merkezi olarak görmüş, ve şimdi de, bazılarının düşündüğü gibi, ancak Avrupa modelinin bütün yerküreye yayılması masalının muhtemel göründüğü bir anda bu rolden vazgeçecek olan bu Avrupa'nın göbeğinde, en azından simgesel bir merkez tasarlanabilir mi? Bu biçim altında soru biraz kaba veya zaman aşımına uğramış görünebilir. Elbette, Avrupa

kültürünün resmî bir başkenti olmayacaktır. Kimse bunu düşlemiyor, kimse böyle bir şeyi kabul etmeyecektir. Ama kaçınılmaz merkez sorunu da yok olmuyor böylelikle. Bundan böyle kültürel egemenlik mücadelelerine kayıyor. Bazı dillerin, bazı kültür endüstrilerinin kurulu ve geleneksel olarak başat iktidarları aracılığıyla, yeni türden medyaların, gazete ve yayın dünyasının olağanüstü gelişimleri aracılığıyla, Üniversiteler, tekno-bilimsel iktidarlar, yeni "kılcallıklar" (*capillarité*) aracılığıyla, bazen vurdumduymaz ama her zaman şiddetli bir takım rekabet biçimlerine şimdiden girişildi bile. Zaten bu rekabetler yeni biçimler ve hızla değişime uğrayan durumlar aracılığıyla gerçekleşiyor; merkezileştirici güçler her zaman Devlet yoluyla oluşmuyor (hatta temkinli bir şekilde şunu umabiliriz: Bazı durumlarda, özel veya uluslar-aşırı imparatorluklara karşı mücadelede eski devletçi yapılarının bize yardımda bulunması bile söz konusu olabilir). Kültürel egemenliğin bu yeni biçimleri yanısıra, *perestroika*'dan, Berlin duvarının yıkılmasından, demokratikleşme diye tabir edilen hareketlerden, ve Avrupa'yı kateden az çok sanal akımlardan itibaren iştahları kabartan bazı coğrafi-siyasî alanlar da düşünülmeli: Tam da bu

zamanda başkent, yani hegemonyacı merkeziyet sorununun yeniden ortaya çıktığı görülüyor. Bu merkezin kendini geleneksel metropol biçimi altında sabitleyememesi, şüphesiz bizim bugün kentin başına gelen şeyin bilincine varmamıza yol açmalı. Kentin bu durumu, başkente olan bütün göndermeyi ortadan kaldırmıyor, tam tersine. Bu gönderme, tekno-bilimsel ve tekno-ekonomik veriler tarafından derin bir dönüşüme uğratılmış olan bir sorunsal içine taşınıp orada tercüme edilmelidir. Bu veriler, diğer şeylerin yanısıra, söz konusu sorunsalın formüle edilmeye çalışıldığı söylemlerin ta kendilerinin üretimini, aktarımını, yapısını ve etkilerini de dönüştürüyor. Aynı şekilde, bu veriler bu söylemleri üreten ve bunları kamusal alanda kullananları, yani bilindiği üzere bizleri veya eskiden sakin bir şekilde aydınlar olarak adlandırılan kişileri de etkisi altına alıyor.

İlk gerilim, ilk çelişki ikili bir buyruk şeklinde ortaya çıkıyor: *Bir yandan,* Avrupa kültürel kimliği dağılmaya uğrayamaz ("uğrayamaz" dediğimde, bu "uğramamalı" anlamına da gelmeli: Bu ikili düzen zorluğun tam merkezindedir). Bu kimlik, un ufak olmuş bir taşralar mozaiği, kendi içine kapanmış deyimsellikler veya birbirleri-

ne karşı kıskanç ve çevrilemez milliyetçilikler çokluğu halinde dağılmaya uğrayamaz ve uğramamalıdır. Büyük dolaşım yerlerine, en geniş çeviri ve iletişim ağlarına, dolayısıyla medyatizasyona yüz çeviremez ve çevirmemelidir. Ancak, *öte yandan* bu kimlik, Avrupa-aşırı kültür aygıtları aracılığıyla, yayımcılık, gazetecilik, akademi dünyasının (Devlet yoluyla veya başka yoldan) merkezileşmesi aracılığıyla söylemleri ve sanatsal etkinlikleri bir anlaşılabilirlik karkasına, felsefi veya estetik normlara, etkili ve dolayımsız iletişim kanallarına, izlenme oranı veya ticari kârlılık hesaplarına tabi kılarak denetleyen ve tekbiçimleştiren merkeziyetçi bir yetkenin başkentini kabul edemez ve etmemelidir. Çünkü, hareketli, her yerde hazır ve nazır, müthiş bir hıza sahip, bütün sınırları anında kolayca geçebilen medyatik ağlar aracılığıyla kolayca oluşturulan demagojik ve "satılabilir" konsensus alanları yaratarak, böyle bir normalleştirme, kültürel bir başkenti, hegemonyacı bir merkezi, yeni *imperium*'un medyatik merkezini veya santralını herhangi bir yerde ve herhangi bir anda kurmuş olacaktır: İngilizce'de televizyon için dendiği gibi *remote control,* uzaktan kumandalı, neredeyse dolayımsız ve mutlak bir her yerde hazır ve

nazır oluş. Bundan böyle kültürel bir başkenti bir metropole, coğrafi-siyasî bir yere veya bir siteye bağlama gerekliliği yok artık. Ancak başkent sorunu yine olduğu gibi kalıyor; "siyaseti"nin (belki bu ada [*politique*] yaraşan bir siyaseti de yok artık onun) artık bir *polis'e* (bir kente, siteye, akropole, mahalleye) yaslanmaması, hatta artık geleneksel *politeia* veya *res publica* kavramına da bağlı olmaması ölçüsünde, kuşatıcılığı, boğuculuğu da bir o kadar artıyor. Belki artık, ne siyasi ne de apolitik olarak adlandırılacak, ancak yeni kavramlar için eski bir sözcüğü kullanmaktaki sakınımla, "yarı siyasi" olarak adlandırılabilecek bir bölgede veya topolojide ilerliyoruz. Yine Valéry'den bir "yarı-alıntı": Kendisi, Avrupa'nın bunalımı olarak tinin bunalımına ayrılmış bir dizi metne "Yarı siyasi denemeler" üst-başlığını vermişti.

O halde, ne tekelleşme ne de dağılma olmalı. Şüphesiz burada bir açmaz (*aporie*) var, ve bunu kendimizden gizlememeliyiz. Hatta şöyle bir şey ortaya atmaya cüret edeceğim: Ahlak, siyaset, *eğer böyle bir şey varsa* sorumluluk, ancak açmazın deneyimlenmesiyle ortaya çıkmış olacaklardır. Eğer verili bir çıkış varsa, bir bilgi daha işin başında çıkış yolunu gösteriyorsa, karar

daha baştan alınmıştır; yani artık alınacak bir karar yoktur. Artık sorumsuzlukla, vicdan rahatlığı içinde, bir programın uygulanışındayızdır. Ama belki de -bu bir karşı çıkış olarak öne sürülebilir- programdan kaçış yoktur. Bu durumda, bu kaçış yokluğu üstlenilmeli, ve de artık ahlakî veya siyasî sorumluluk yetkesiyle konuşmadan vazgeçilmelidir. Bu şeyin, sorumluluğun olanaklılık koşulu, *olanaksızın olanaklılığının* belli bir *deneyimi*dir: yani, *açmazın sınanması*ndan itibaren olanaklı tek icat olarak *olanaksızın icadı*dır[5]...

Açmaz burada mantıksal çelişki biçimini alır. "Demokratikleşme" tabir edilen hareketlerin hızlanmasının nedeninin de, yine büyük ölçüde bu yeni tekno-medyatik güçler, görüntülerin, fikirlerin, hep söylendiği gibi modellerin şu her yere nüfuz eden, hızlı ve karşı konulamaz dolaşımı, söylemlerin şu aşırı *kılcallığı* olması, bu çelişkiyi daha da vahim kılar. Kılcallık (*capillarité*) deyimiyle, şu an bizi ilgilendiren bir takım dolaşımların, şu noktada, sivrildikleri noktada inceliklerinin artık mikroskobik hale geldiğinin söylenmek istendiğini anlamak için kılı kırk yarmaya gerek yok: Mikroskobik olduğu kadar *kablolu, hedefe kilitlenmiş (cablée, ciblée),* başın ve şe-

fin giderek daha yakınında olan şey, dolaşım, iletişim ve neredeyse dolayımsız hale gelen aktarımdır. Sözü edilen kılcallık sadece ulusal sınırların içinde kalmaz. Bilindiği üzere, totaliter bir sistem, yoğunluğu belli bir eşiğin üzerine çıkan ve dolayısıyla da denetlenemez hale gelen ulusal (*intérieur*) bir telefon şebekesine karşı etkili bir şekilde mücadelede bulunamaz. O halde, hiçbir "modern" toplum (modernlik, totalitarizmin olmazsa olmaz koşulunu oluşturur) telefonun teknik-ekonomik-bilimsel hizmetlerinin, yani kendi yıkımını getirecek olan "demokratik" geçiş noktalarının gelişiminin önünde uzun süre duramaz. Dolayısıyla telefon, totalitarizm için, kendi sonunun henüz belirgin hale gelmemiş bir ön şekillenişi, ve kendi yıkımının karşı durulamaz fermanıdır. Çünkü, buna ilaveten telefon, kamusal ile özel arasında, zaten kesinliğinden kuşkulanılabilecek olan sınırı bozar: "Yazılı" veya "sözlü" basın gibi "kamusallığın" alışıldık koşullarının kendisi için yasak olduğu yerde bir *kamu oyu* oluşumunu başlatır. Kısaca, telefon hatları ve yakında da görüntülü telefonlar, iletişim, televizyon veya tele-yazıcı hatlarından ayrı tutulamaz. Ve eğer bu büyük medyatik ana hatlar bir konsensus oluşturmaya yönelik özgür tartışma ortamı adına, geleneksel demokrasi adına açıl-

mışlarsa, bunlara karşı mücadele etmek de söz konusu olmayacaktır. Bunları parçalamak, yalıtmak, kapatmak, yasaklamak, kesmek anti-demokratik olacaktır.

Ancak, başka yerde olduğu gibi burada da, Avrupa kültür kimliği diye bir kaygısı olan için çifte ve çelişkili bir buyruk var gibi görünüyor: Merkezileştirici bir hegemonyanın yeniden ortaya çıkmaması için ne kadar uyanık olma gerekliliği varsa, sınırları, yani basamak ve mesafeleri çoğaltmamak da o kadar gereklidir. Azınlık adına azınlık farklarını, birbirine çevrilemez bir takım yerel deyimsellikleri, millî uzlaşmazlıkları, dilsel şovenizmleri derinleştirmemek gerekir. Bugün sorumluluk, birbiriyle çelişkili bu iki buyruğun ikisine de yüz çevirmemek olarak görünüyor. O halde, bu iki buyruğu, bu iki vaadi, bu iki sözleşmeyi -başkenti ve başkentsizliği*, başkentten başka'yı- birbirine bağlamayı vaaz eden siyasî ve kurumsal tavırları, söylemleri, pratikleri icat etmeye çalışma gerekliliği vardır. Bu zordur; hatta iki yasadan *sorumlu olmaya* veya çelişkili iki buyruğa *yanıt vermeye* dayanan bir sorumluluğu kavramak olanaksızdır. Bu doğru. Ancak,

* J.Derrida, "*a-capitale*" şeklinde, George Bataille'ın "*acéphale*" (başsız) kavramını çağrıştıran bir sözcük türetimine gidiyor.(çn)

olanaksızın deneyimlenmesi olmayacak bir sorumluluk da yoktur zaten. Biraz önce söylediğimiz gibi, eğer bir sorumluluk yalnızca olanaklılık düzeni içinde iş görüyorsa, bu durumda o kendisini yokuştan aşağıya bırakmış ve bir programı uyguluyor demektir. Eylemden uygulanmış bir sonuç, bir bilginin veya bir becerinin basit bir uygulanışı yapmış, ahlak ve siyaseti de bir teknoloji haline getirmiş demektir. Bu sorumluluk, artık pratik akıl veya karardan kaynaklanmaz.* Sorumluluk artık sorumsuz olmaya başlar. Bütün aşamaları atlayarak ve dolayımlardan tasarruf ederek denebilir ki, genel olarak kimlik veya özdeşliğin saptanmasında olduğu gibi, Avrupa kültür kimliği de, eğer "kendi ile" olan ölçüsüz farkı ölçüsünde, *kendisine ve ötekisine* eşit olması gerekiyorsa, bu *olanaksızın deneyimlenmesi*ne bağlıdır, dolayısıyla bağlı *olmalıdır.* Bununla birlikte, her zaman şu soruyu sorma hakkı olacaktır: Sanki yalnızca olanaklı olanı yapmak etik ve siyaset alanından çıkmak anlamına geliyormuş gibi, veya karşıt bir şekilde, özgün bir sorumluluğu üstlenmek için kendini sa-

* Burada "pratik akıl" ve "karar" (ya da "yargı") kavramları, şüphesiz Kant'tan beri felsefi terminolojide anlaşıldığı şekliyle, Ahlak felsefesine, buradan da siyaseti de içine alacak şekilde "Pratik felsefe"ye gönderme yapıyor.(çn)

dece olanaksız olan, uygulanamaz kararlarla sınırlamak gerekiyormuş gibi, sorumluluğu yalnızca olanaksızlık ölçütüne bağlayan bir ahlak veya bir siyaset ne tür bir şey olacaktır? Eğer böyle bir seçeneğin iki terimi aynı anda hem çözümsüz bir çelişki hem de eşit bir geçerlilik sergiliyorlarsa, açmaz burada kendini bir uçurumun aynasında yansıtır veya toplar (*se capitalise*), ve de hiç görülmedik bir biçimde başka türden düşünmeyi veya burada "olanaklı"nın (olanaksızın -olanaksız- olanaklılığı'nın, vb.) bilmecemsi biçimi altında kendini haber veren şeyi nihayet düşünmeyi buyurur.

İşte, bugün Avrupa kültürüne bir başkent için bir *yer*, ne dar anlamda siyasî, ne de iktisadî veya idarî bir karar merkezi olacak, ne de coğrafî konumu, havaalanının büyüklüğü veya bir Avrupa Parlamentosu'nun cüssesiyle uyum içinde konaklama altyapı hizmetlerine sahip olması nedeniyle seçilmiş bir şehir (şu Brüksel ile Strasbourg arasındaki meşhur rekabet) olacak, ancak en azından simgesel olacak bir yer sorununun kendini hangi yeni terimlerle, ve hangi öteki topolojiye göre dayattığını kendimize bu yönde (eğer hâlâ bu yönü söyleyebilir ve özdeşliğini saptayabilirsek) soruyorduk. Doğrudan veya dolaylı bir biçimde bu başkent varsayımı daima bir

dili içerir; yalnızca belli bir ulusal dilin veya anadilin (*idiome*) kendini başat kılmasını değil, ancak anadil veya genel olarak dile ilişkin bir *kavramın* ön plana çıkmasını, bir anadil fikrinin hayata geçirilmesini içerir.

Burada herhangi bir örnek vermekten kaçınarak, şimdilik bir genelliğin altını çizelim: Kültürü denetlemedeki bu savaşta, kültürel kimliği (hiper veya uluslar-üstü anlamında Avrupalı), hareketli olması ölçüsünde daha da güç kazanan bir başkente göre düzenlemeye girişen bu stratejide, milli egemenlik bugün (ne de eskiden) olgusal (*emplrique*) bir üstünlük, yani basit bir tekillik olarak talep edilmemektedir. İşte bu nedenle milliyetçilik, özsel bir şekilde modern bir fenomen olarak ortaya çıkan kendini milliyete dayanarak olumlama, daima felsefi bir konu (*philosophème*) olmuştur. Milli egemenlik kendini, sorumluluktaki ve evrensel bellekteki bir ayrıcalık adına, dolayısıyla ulus-aşırı, hatta Avrupa-aşırı, nihayetinde aşkın veya varlıkbilimsel bir ayrıcalık adına meşrulaştırma iddiasında bulunur, kendini böyle *sunar*, bunu talep eder. Bu iddianın mantıksal şeması, kendi kendini milliyete dayanarak bu olumlamanın nirengi noktası, "ben"in veya ulusal "özne"nin çekirdek sözcesi, kuru bir şekilde söylersek şudur: "Ben

(biz) Avrupalı olduğum(uz) kadar bir millettenim(/niz), Avrupa-aşırı ve uluslararası olduğum(uz) kadar Avrupalıyım(/yız), hiç kimse size hitap eden şu "biz"den daha fazla kozmopolit ve özgün bir şekilde evrensel değildir." Ne kadar paradoksal görünürse görünsün, milliyetçilik ve kozmopolitizm daima iyi geçinirler; ve buna Fichte'den bu yana bir çok örnek tanıklık edebilir. Bu "sermayeleştirici" ve kozmopolitik söylemin mantığına göre, belli bir ulusun veya belli bir anadilin kendine has özelliği, Avrupa için bir baş (*cap*) olması olacaktır; ve benzer bir şekilde, Avrupa'ya has olan da, bir geminin burnu (*cap*) gibi insanlığın evrensel özü için ilerlemek olacaktır. *İlerlemek*: işte tam sözcük budur. Burada gözlemlediğimiz bir çok betimi sermayesinde toplar. İlerlemek, kuşkusuz, *kendini sunmak,* giriş yapmak, kendini göstermek, dolayısıyla kimliğini saptamak ve kendini adlandırmaktır. İlerlemek, aynı zamanda önüne bakarak ("Avrupa doğal bir biçimde Batı'ya bakar"-Valéry) ileri doğru atılmak, önden gitmek, ön saflarda yer almak, denizlere veya serüvenlere açılmak, inisiyatifi ele alarak bazen saldırgan bir biçimde ön safları ele geçirmektir de. İlerlemek, tehlikeyi göze almak, bazen kendi gücüyle öngörülerde ve varsayımlarda bulunmak, tam da artık bir şey

görülmediği yerde kokusunu almak (burun, baş, Cyrano* yarımadası). Avrupa kendini bir öncü, coğrafyanın ve tarihin ileri noktası olarak kabul eder. Bir öncü gibi ilerler; ve ötekiye, onu kendine çekmek, baştan çıkarmak, üretmek, yönlendirmek, yayılmak, yeşertmek, sevmek veya şiddette bulunmak, şiddette bulunmayı sevmek, sömürgeleştirmek, kendi kendini sömürgeleştirmek için avanslar vermekten geri durmaz.

Bir yandan Fransızca konuştuğum, öte yandan da burada hiçbir uluslararası *polemos* başlatmamak için, yalnızca Fransa Cumhuriyeti'nin *bütün* çoğunluklarının (majorités) ortak, en genel dilini alıntılayacağım. Bunlar istisnasız, öncü bir rolü, örneğin demokratik kültür fikrini, kısaca, insan hakları, hatta uluslararası hukuk fikri üzerine temellenmiş özgür kültür fikrini Fransa için, yani doğal olarak Paris[6], bütün devrimlerin başkenti ve bugünün Paris'i için sahiplenirler. İngilizler ne derlerse desinler, Fransa'nın bunları, insan haklarının bir parçası olan "düşünce özgürlüğü"nü icat etmiş olacağını iddia ederler: Valéry'yi alıntılarsak, "düşünce özgürlüğü", "en sıradan kullanımda" "*yayımlama özgürlüğü* ya da *öğretim özgürlüğü*"[7] anlamına gelir.

* Büyük burnuyla ünlü Cyrano de Bergerac (1619-1655) üzerine yazılmış Edmond Rostand'ın oyununa (1897) atfen.(çn)

Burada, örnek olarak Dışişleri Bakanlığı (Uluslararası kültürel ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanlığı) kaynaklı belli bir belgeye gönderme yapacağım. Bu üstün nitelikli metin, ustalıklı ve ikna edici bir şekilde "Avrupa kültürünün inşası" adı verilen şeyi tanımlar. Bunu yaparken de, öncelikle metnin başına, "Avrupa kültür alanı Kongresi"nden (18 Haziran 1988, Stuttgart) alınmış, fetih, dayatma ve tin terimlerini birbirleriyle bağlantılandıran bir cümle koyar. ("Esprit"* sözcüğü zaten, "*Brite*" ve "*Race*" -İngilizce'de "yarış" veya "rekabet" anlamlarına da gelir- sözcüklerinin yanısıra, Avrupa Topluluğu'nun teknolojik gelişim programlarından birinin de adını oluşturur.) Bazı sözcüklerin altını çizerek alıntılıyorum: "Önce *zihinlerin bir fethi* olmaksızın herhangi bir siyasi iddia (ihtiras; *ambition*) söz konusu olamaz**; Avrupalı bir birlik ve dayanışma duygusunu *dayatma* (benimsetme; *imposer*) görevi *kültüre* düşer." Bu sayfanın tam karşısındaki sayfada ise, Fransa'nın "kolektif bilinçlenme"de oynadığı "belirleyici rol"ün altı çizilir. Aynı belge yine başlığın altında, "Fransız kültürü"nün "ötekilere, Fransa'yı modernliği inşa

* "Tin", "maneviyat", "zihin", vb.(çn)

** Cümle şöyle: "*il n'est pas d'ambition politique qui ne soit précédée* d'une conquête des esprits..." (çn)

etmeye yardımcı olan yaratıcı bir ülke olarak görmeyi öğreten" bir tutum içinde olduğunu, ve tam da "[Fransa'nın, Fransız kültürünün] *bugünün sorumluluğunu* üstüne aldığını, ve ondan da bunun beklendiğini" (burada *sorumluluk, yanıt vermek / üstlenmek,* ve *bugün* sözcük yapılarının altını çiziyorum) söyleyen Bakanlar Kurulu'nun bir bildirisini alıntılar. Fransız kültür kimliği, demek, bugünün Avrupa'sından, dolayısıyla da her zaman olduğu gibi Avrupa-aşırı olandan, Avrupa-ötesi'nden *sorumlu* olacaktır. Evrenden, hem insan haklarından hem de uluslararası hukuktan sorumlu olacaktır: Bu da mantıksal olarak, bu hakların ilkeleri (bu hakların olumlanması koşulsuz olmalıdır, ve de ancak koşulsuz olabilir) ile bunların somut olarak hayata geçirilmeleri arasındaki açıklıkları, bu hakların temsil edilişlerindeki belirlenmiş sınırları, bunların uygulanması sırasında ortaya çıkan belirli çıkarlar, tekeller, hegemonyalar doğrultusundaki sapmaları veya eşitsizlikleri sergileyip bunlara karşı çıkmada da Fransa'nın ilk sırada olmasını varsayar. Görev daima acil ve bitimsizdir. Bu görev sırasında ancak *eşitsizliğe* düşülebilir; fakat bu *upuygun olamama* durumunu saptamanın, yorumlamanın, ve de bu durumu "idare etme"nin bir çok biçimi vardır: Bu da bü-

tün bir siyasettir. Bu daima *bugün*ün siyasetidir. Demek Fransa kendisine, yukarıda alıntıladığımız söylemin ilkesinde, şu görevi verir: "[Fransa] bugünün sorumluluğunu üstüne alıyor, ve kendisinden beklenilen şey de budur." Demek ki kimlik, sorumlulukta inşa edilecektir; yani, birazdan geri döneceğimiz gibi, burada bütün bilmeceyi içinde barındıran belli bir yanıt deneyiminde oluşturulacaktır. "Yanıt vermek" ne demektir? [Birisine] -e yanıt vermek, [birisinden] -den sorumlu olmak, [birisi] için yanıt vermek, [birisinin] -in önünde yanıt vermek ne demektir?

Aynı metin, Fransa'nın "öncü (*avant-garde*) konumunu koruması" gerektiğini de hatırlatır. Ait olduğu askeri-stratejik fırlatma veya misil terminolojinden çekip çıkarılsın veya çıkarılmasın, her zaman olduğu gibi "güzel" olan şu "avant-garde" sözcüğü...* Sözcük, öncü, pruva, gemi başı betimlerini, bir gaga gibi, tüy gibi,

* "*Avant-garde*" sözcüğünün ironik bir şekilde "güzel" olarak nitelenmesinin nedeni, onun askeri bir terim olması dışında, Modern Estetik alanına da ait olmasıdır. Biraz sonra gelecek betimlemenin *avant-garde*'ı sanki "nedensiz" veya / daha doğrusu "kendi kendisinin nedeni" olarak belirlemesinden itibaren , bunu örneğin Kant'ta "çıkarsız" veya "kendisinden dolayı hoşa giden" olarak tanımlanan "güzel" ile olan *kritik* (modernliğin krizinin de önemli bir yanı; sonluluk, *arkhe* ve *telos*'un, neden ve sonucun iç içeliği, veya içkinliği) ilişkisi içinde düşünebiliriz. Ancak, örneğin Kant'ta "güzel", "sakin" ve "barışçıl" iken, burada *promos*'un ve bir *polemos*'un bütün çatışma biçimleri gözlemlenebilir.(çn)

kamış ucu gibi, burun (*cap*) -ve dolayısıyla- *korucu* (*garde*; muhafız) veya bellek (hafıza) biçiminde uzanmış fallik uç betimini kendi sermayesinde topluyor; inisiyatif alan öncü değerine toparlayıcı (*recollection*; biriktirici) değeri katıyor. Korucunun sorumluluğu, ön saflarda yer almayı üzerine alanın, özellikle de eğer söz konusu olan, "korumak" ise, resmi belgenin söylediği gibi "öncü bir konumu korumak" için önde gidenin bellek taşıyıcılığı; dolayısıyla üstüne düşen şeyi korumak için ilerleyen öncü olarak kendini muhafaza edebilmek için, yani bilindiği üzere kendi üzerine vazife olan şeyi, yine bilindiği üzere "öncü bir konumu" korumak için maceraya atılanın belleğe çağrısı...

Söz konusu olan bir Devlet söylemidir; ancak uyanıklık sadece Devlet söylemleri karşısında gerekli olan bir şey değildir. En iyi niyetli, görünüşte veya açıkça çoğulcu, demokratik ve hoşgörülü tasarılar da, "zihinleri fethetmek" için girişilen bu güzel yarış içinde, bir aracının, tartışma normlarının, söylemsel modellerin tekbiçimliliğini dayatma yoluna gidebilir.

Bunlar, gazete ve dergilerin tekelleşmeye gitmeleriyle, Avrupa'nın güçlü basın-yayım girişimleri yoluyla olabilir. Bugün bu tasarılar çoğal-

makta; dikkatlerimizin uykuya yatmaması koşuluyla bunlardan hoşnut olabiliriz: Çünkü, kültürel iktidarı ele geçirmenin yeni biçimleri karşısında, tetikte olmayı öğrenmeliyiz. Bunları aynı zamanda yeni bir Üniversite uzamı, özellikle de felsefi söylem yoluyla da gerçekleştirebilirler. Şeffaflığı ("şeffaflık", "konsensus"la beraber, biraz önce sözünü ettiğim "kültürel" söylemin en vazgeçilmez sözcüklerinden biridir), demokratik tartışmanın tekanlamlılığını, kamusal uzamdaki iletişimi, "iletişimsel eylem"i savunma bahanesiyle, bu söylem böyle bir iletişim için sözde uygun olacak bir dil modelini dayatma eğitiminde. Anlaşılabilirlik, sağduyu, ortak akıl veya demokratik model adına konuştuğunu iddia ederek, bu söylem tam da bu yolla, sanki doğal bir şekilde, bu modeli karmaşıklaştıracak herşeyi gözden düşürmeye, bu dil fikrini kuramda ve pratikte katmanlaştıran, üstbelirlemeye uğratan, ve hatta sorgulayan herşeye kuşkuyla bakmaya veya bunları bastırmaya girişiyor. Diğerlerinin yanısıra, işte bu kaygılarla Analitik Felsefe'de, veya Frankfurt'ta adlandırıldığı gibi "aşkın pragmatik"te hakim olan belli retorik normları incelemek gerek. Bu modeller, aynı zamanda sadece İngiltere ve Almanya'yla sınırlı olmayan

bazı kurumsal iktidarlarla da iç içedir. Bunlar, bu adlar veya başka adlar altında, Fransa da dahil olmak üzere, başka yerlerde de mevcut ve güçlüdürler. Burada söz konusu olan, basında, yayımcılıkta, medyalarda ve Üniversite'de, akademik felsefede veya Üniversite felsefesinde, sanki örtük bir sözleşme varmış gibi, oluşmuş bir ortak uzamdır.

2. Buraya kadarı, merkez (la *capitale*; başkent) sorunu olarak hedef (*cap*) sorunu içindi. Daha şimdiden, bu sorunun yeni bir soruna, sermaye (le *capitale*) sorununa, sermayeyi Avrupa kimliği konusuna bağlayan soruna nasıl bağlanabileceği görülüyor. Çok hızlı söylersek, Marx'ın kitabı *Kapital*'i ve genel olarak sermayeyi okumanın ve çözümlemenin yeni bir yolunu icat edecek yeni bir kültürün gerekliliğini düşünüyorum. Bunu yaparken de, hem aramızdan bazılarının bugüne kadar direnmesini bildiği [Marx'taki] korkunç totaliter dogmatiklikten kaçınmak ve bunu hesaba katmak, *hem de eşzamanlı olarak* bugün, yeni bir durumu bahane ederek sağda ve solda kendine bir yer edinen, "sermaye" sözcüğünü, hatta sermayenin veya "pazar"ın bazı etkilerini bile eleştirmeyi eski

dogmatizmin şeytanî kalıntıları olarak lanetlemeye varacak derecede akıl yürüten karşı-dogmatizmden de kaçınmak gerekecek. Sermayenin *yeni* (daha önce görülmedik teknik-toplumsal yapılardaki) etkilerinin *yeni* bir eleştirisi için cesaret ve açık görüşlülüğe sahip olmak gerekmez mi? Bu *bizim*, özellikle de belli bir marksist sindirmeye asla taviz vermemiş olanların üzerine düşen bir sorumluluk değil mi? Nasıl, hukuk, ahlak ve siyaset arasındaki açıklıkları, veya koşulsuz (insan veya Devlet) hakları fikri ve bunların fiilî olarak hayata geçirilme koşulları arasındaki açıklıkları, bu düzenleyici fikirlerin yapısal olarak evrenselci olmaları iddiası ile bu hak [hukuk] fikrinin Avrupa kökenli olması arasındaki (vb.) açıklıkları sonuna kadar çözümleme ve inceleme gerekliliği varsa (bu bütün bir etik-siyasi sorumluluk sorunudur), aynı şekilde kapitalizm karşıtı bir yönetimi yapılarına dahil etmiş Devletlerdeki bir dogmatiğin çökmesinin neokapitalist tarzda sömürülmesine de dikkatli bir şekilde direnme gerekliliği yok mudur?

Şimdilik, Valéry'ye olan göndermenin haklılığını göstermek için, "kapital" sözcüğüyle, tam olarak da bu sözcüğün deyimsel yapısının kapsamıyla ilgilenmemiz gerekecek. "Cap" sözü gi-

bi, ama aynı zamanda "kültür", "*colo*", "koloni", "kolonizasyon", ve "uygarlık" (*civilisation*) sözü, vb. gibi, "kapital" sözcüğü Latin bir sözcüktür. Şu anda ön plana çıkardığımız anlambilimsel birikim, kendisi de başat durumda olan bir deyimin merkezi haznesi etrafında bir çokanlamlılığı örgütler. Bu dili, bunun burada -başat bir şekilde- söylendiği dili dikkatlere sunarak, dikkatleri kritik bir meseleye doğru yöneltiyoruz: Anadiller ve çeviri sorununa. Avrupa'da hangi çeviri felsefesi başat olacaktır? Öyle bir Avrupa ki, bundan böyle dilsel farkı kıskançça, milliyetçi bir şekilde sahiplenmeden olduğu kadar; sözde şeffaf, dilbilim-üstü, evrensel olacak bir çevirmen aracının yansızlığı dolayımıyla dillere şiddet uygulayarak onları eşbiçimleştirmekten de uzak durması gerekecek...

Geçen yıl, burada, büyük bir Avrupa gazetesi için bir ad seçildiğini hatırlıyorum. Zaten daha önceden varolan, zaten gücü her yana yayılmış olan beş gazetenin aracılığıyla bu yeni gazetenin Avrupa kültürünün beş ayrı başkentini birbirine bağlaması gerekiyordu (Torino'dan *İndice;* Madrid'den *El Pais;* Paris'ten *le Monde;* Frankfurt'tan *Frankfurter Allegemeine Zeitung;* ve Londra'dan da *Times Literary Supplement*). Bu-

na benzer birçok tasarının gerekliliği üzerine çok şey söylenebilir. Burada sadece gazete için seçilmiş başlığı ele alalım. Bu başlık Latince'ydi. Almanlar kadar İngilizler tarafından da kabul gördü. Gazete bundan böyle *Liber (Revue européenne des livres)* olarak anılacaktı. Gazete sorumluları, başlığın çokanlamlılığını haklı olarak çok seviyorlar, çünkü her sayıda içerdiği dolaylı tutumluluğu hatırlatıyorlar. Bu çokanlamlılık, bir Latin zemini etrafında sözcük kökenlerindeki eşsözellikler ve türetmeler oyununu bağrında topluyor: "1. *Liber, era, erum*: hür (toplumsal olarak), özgür durumda, azat, bağımsız, özgür (ahlaki olarak); mutlak, kesintisiz, kısıtlamasız. 2. *Liber, eri*: Bakhüs'ün adı, şarap. 3. *Liber, bri*: bir ağacın eskiden yazı yazmaya yarayan kabuğunun iç kısmı, yazılı olan, kitap, inceleme; toplam, katalog, gazete, tiyatro oyunu."

Hesaplanmış bir ironiyle, vakur bir edayla, şu Avrupa kültür kimliğinin uyanış anında dilin belleğini hatırlatma oyunu oynayarak, bu kimliği böylece özgürlük, şarap ve kitap etrafında toparlamaya çalışır gibi yaparak, bir ittifakın (*alliance*) düğümünü atmış ve *aynı anda* Avrupalı-Akdenizli bir deyimselliği yeniden olumlamış oluyorlar. Peki ya ben oraya çevrilemez bir eş-

sesliyi, "*libère*"i*, "özgürleştir kendini, kendini ve ötekileri"i ekleseydim, bilindiği üzere sen diye hitap eden bir buyruğu, sadece "benim" kendi dilimin deyimselliği içinde olanaklı olan, buyurucu (*jussique*)** bir edimsel biçime sahip sen buyruğunu ekleseydim, bu durumda dile getirmeye çalıştığım sorunsala daha duyarlı olacaktınız. Bu, dilin indirgenemez bir deneyimini, dili *bağlantıya (liaison)*, bağlanmaya, buyruğa veya vaade *bağlayan* deneyimi içerir: Her türlü kuramsal saptayıcı sözceden önce ve bunun ötesinde, ancak bu sözceleri de açan, kucaklayan veya kuşatan bir şekilde dilin olumlaması, bir "sana hitap ediyorum, ve bunda, bu dilde bağlanıyorum, benim kendi dilimde nasıl konuştuğumu dinle, ve benimle kendi dilinde konuşabilirsin, birbirimizi anlamamız gerekiyor, vb." her

* "*Libère*" (özgürleştir) sözü, Fransızca'da "*Liber*" ile eşsesli olup aynı okunur. (çn)

** Derrida, Latince kökenli (*jubeo*'nun geçmiş zamanı *jussi*'den türeyen) "*jussique*" sıfatını kullanır; bunu burada "buyurucu" diye çevirirken "buyurucu"nun, aynı "jussique"de olduğu gibi, "emredici" olduğu kadar "*buyur edici*", "*davet edici*" anlamlarını da (bazen aynı anda) içinde barındırdığını, bunun da yine ancak bir dilin "kendi deyimselliği içinde olanaklı" olduğunu hatırlatalım. Örneğin, Ciceron'un "*Caesar te sine cura esse* jussit" ("Sezar seni kaygılanmamaya *davet etti*") (*Atticus'a Mektuplar*, 12,6,4) tümcesinde, "jussit" artık "emretmek" ("Sezar kaygılanmamanı *buyurdu*" gibi) anlamını taşımaz.(çn)

türlü üst-dile (*métalangage*) meydan okur; hatta tam da bunun için, ve bu yolla bazı üst-dil sonuçları [etkileri] doğursa bile...

Neden bugün konuşmalı, yalnızca bugün, ve neden bugün Valéry'nin kıyısında "bugün"ü adlandırmalı? Eğer böyle bir şey meşru kılınabilirse -ki bundan kuşkuluyum- bu, ancak Valéry'nin belli bir metninde, aciliyetin, daha doğrusu tekrarlanışını yaşıyormuşuz gibi görünen bir *ivediliğin* izlerini taşıyan şey sebebiyle olacaktır. Tekrarlanışını yaşıyormuşuz gibi görünen bu şeyin indirgenemez tekilliğini, tam tersine, ve bir o kadar da buyruk niteliğinde, bu benzerlik ve benzeti zemini üzerinden kavramalıyız. *Bugün* hangi bakımdan ivedilik deneyimimiz farklılık taşıyor? Ve şimdiden bir çözümlemeyi haber vermek üzere, Valéry'nin zamanında, belki haksız yere ve acelecilikle ondan bu kadar söylemsel şemayı ödünç aldığımıza göre, bizimkine bu kadar *benzeyen* bir ivedilik kendini nasıl sunuyordu?

Tinin özgürlüğü (La liberté de l'esprit), 1939'da, savaştan hemen önce yayımlanır. Valéry yalnızca, diğer şeyler yanısıra, Avrupa olarak adlandırılan şeyi de paramparça edecek bir deprem'in *yakınlığını* hatırlatmakla kalmaz. Bu deprem, Avrupa'yı aynı zamanda bir Avrupa fik-

ri adına, hegemonyasını güven altına almaya çalışan Genç Avrupa adına da yıkmaya yöneliyordu. Batılı demokrasiler olarak adlandırılan uluslar ise, sınırlı bir süre için ama belirleyici bir anda Sovyetler Birliği ile bir ittifaka giren nazizmi yıkarak, yine bir başka Avrupa fikri adına Avrupa'nın belli bir birleşmesini engellemişlerdir. İvedilik, 1939'da, dışlamalar, ilhaklar ve soykırımlar yoluyla kurulmuş bir Avrupa'nın korkunç kültürel biçimlenişi karşısındaki bir ivedilik değildi yalnızca. Bu ivedilik aynı zamanda, savaş sona erdiğinde, Avrupa kültüründeki paylaşımın donup kalacağı, benim kuşağımın aydınlarının neredeyse bütün yetişkin yaşamları boyunca sürecek şekilde sınırların yarı-doğallaşacağı bir savaş ve bir zafer karşısındaki ivedilikti de. *Bugün*ün günü, Berlin duvarının yıkılmasıyla, Almanya'nın yeniden birleşme tasarısıyla, hâlâ kararsız bir *perestroika* ve çeşitli biçimlerdeki "demokratikleşme" hareketleriyle, milli egemenliğe olan haklı ancak bazen çok ikircikli yönelimlerle, bu ucubemsi bölünmelerde bir yeniden açılma ve doğal görünümlerini yitirme günüdür. *Bugün*, henüz bilinmeyen biçimlerdeki başka savaş olasılıkları karşısında, eski dinsel bağnazlık, milliyetçilik veya ırkçılık biçimlerinin geri dönüşü

karşısında yaşanan aynı ivedilik, umut ve tehdit, kaygı duygusudur. Bu duygu, Avrupa'nın kendi sınırları, kendi coğrafi-siyasî hudutları (merkezde, doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde), "manevi" tâbir edilen kendi sınırları (Felsefe, akıl, tektanrıcılık fikri etrafında, Yahudi, Yunan, Hıristiyan [Katolik, Protestan, Ortodoks], İslam mirası etrafında, Kudüs, kendi içinde bölünmüş, parçalanmış Kudüs etrafında, Atina, Roma, Moskova, Paris etrafında -"vesaire" demek, ve adları en saygılı tutkuyla daha da bölmek gerekir) konusunda duyulan en büyük belirsizlik duygusudur.

Tinin özgürlüğü'nde, esas meselesi Avrupa kültürünün yazgısı olan bu ivedilik metninde, Valéry tam da kültürü -ve Akdeniz'i- tanımlamak için *sermaye* sözcüğüne belirleyici bir rol verir. Gemiciliği, mübadeleyi anımsatıp, "metaları ve tanrıları; fikirleri ve yordamları" taşıyan bu "aynı gemi"den söz eder (cilt II, s. 1086), ve şöyle der: "Böylece, kültürümüzün, en azından başlangıçlarında, neredeyse herşeyi borçlu olduğu hazine oluşturulmuş oldu; diyebilirim ki, *Akdeniz gerçek bir uygarlık yaratma makinesiydi*. Ancak bütün bunlar, bir yandan ticareti canlandırarak, zorunlu olarak *tinin özgürlüğü*nü de

yaratıyorlardı. Dolayısıyla, Akdeniz kıyıları boyunca *tin, kültür* ve *ticaret*in birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantıda olduğunu görüyoruz" (a.g.y.).

Bu çözümlemenin ilkesini Ren kıyısı boyunca uzanan kentlerden (Bâle, Strasburg, Köln) Hanse limanlarına kadar genişlettikten sonra, bu kentlerin aynı zamanda bankalar, sanat ve matbaanın yaptığı ittifakla güvence altına alınan "tinin stratejik bölgeleri" de olmasıyla, Valéry "kapital" sözcüğünün ayarlı bir çokanlamlılığını çalıştırmaya başlar. Denilebilir ki, bu sözcük kendi çıkarlarını şekillendirir, belleğin, kültürel birikimin, iktisadî veya itibarî değerin anlamlarını onlara artı-değer katarak zenginleştirir. Valéry, farklı sermaye biçimlerinin her birinin bir diğerine gönderme yaptığı, hiçbirinin herhangi bir harfî [asıl] anlamın mülkiyeti içine hapsedilmesinin mümkün olmadığı bu istiareler retoriğinin sorumluluğunu üstlenir. Ancak bu asıl anlam yokluğu hiyerarşinin olmadığı anlamına da gelmez, anlambilimsel dizi düz bir ufuk çizgisinde yol almaz.[8]

"Sermaye" değerlerinin bu anlambilimsel veya retorik toparlanmasında (*capitalisation*) en ilginç an hangisidir? Bu, bana göre, sermayenin *bölgesel* veya *tikel* gerekliliğinin *evrensel*in [*tü-*

*mel*in] daima tehdit altındaki üretimine çağrı yaptığı veya bunu ürettiği andır. O halde, bu *ülküsel* evrenselliğin, sermayenin üretimi olarak evrenselin ülküselliğinin (*idéalité*) ta kendisinin tehdit altında olduğu an, Avrupa kültürü de tehlikeye girer:

> "Kültür, uygarlık gibi sözcükler, istenildiği kadar aralarında ayrıma gidilsin, karşıtlaştırılsın veya bağlantı haline sokulsun, son derece muğlak adlardır. Bunlar üzerinde durmayacağım. Bana göre söz konusu olan, bunu size söyledim, biçimlendirilen, kullanılan, muhafaza edilen, artan, hayal edilebilecek bütün sermayeler gibi tehlikeye düşen bir sermayedir; ki bunlar arasında, şüphesiz en bilineni, bizim *kendi bedenimiz* olarak adlandırdığımız şeydir..." (II.cilt, s. 1089. İtalik Valéry'ye ait).

"Hayal edilebilecek bütün sermayeler gibi": Bu benzetimsel dizi, sermayenin söz dağarını ve böylece harekete geçen retoriği meşrulaştırmak için hatırlatılıyor. Eğer ben de burada, daha önce Valéry tarafından, sonuçta en *bilinen* şey, sermayelerin en tanıdık olanı olarak vurgulandığı gibi, sermayeye en kendine has veya asıl anlamını veren şey, daha önce gördüğümüz gibi,

kendini başın veya kafanın (*cap*) en yakınında toparlayan şey olarak "kendi bedenimiz" üzerinde ısrar ediyorsam, bunun nedeni bedenin, kendi bedeni (*corps propre*) tâbir edilen şeyin, "kendi bedenimizin", *cinsiyetli* veya cinsiyet farkı ile bölünmüş bedenimizin, sorunun göz ardı edilemez yerlerinden biri olarak kalmasıdır: Dil, deyimsellik veya hedef sorunu da yine bu bedenden geçer.

Valéry'nin teşhisi (bu bir bunalımın, eğer bu söylenebilirse, bunalımların en âlâsının, kültür sermayesi olarak sermayeyi tehlikeye sokan bir bunalımın teşhis edilmesidir): "Kültürümüzün sermayesinin tehlike altında olduğunu söylüyorum" (II. Cilt, s.1090). Bir doktor gibi, Valéry "ateş" semptomunu çözümlemektedir. Hastalığı, sermayenin yapısının bağrında bulur. Bu sermaye, şeyin gerçekliğini, yani kuşkusuz maddi kültürü olduğu kadar, insanların varoluşunu da varsayar. Valéry'nin retoriği, burada aynı zamanda hem kültürel, hem iktisadî, hem teknik, bilimsel, hem de askerî, stratejiktir:

> "Şu *Kültür veya Uygarlık* sermayesi nelerden oluşmuştur? Öncelikle şeylerden, olası bir süreleri olan, kırılgan, şeylere özgü bir geçiciliğe sahip maddi nesnelerden -kitaplar,

tablolar, araçlar, vb.- müteşekkildir. Ancak bu maddilik yeterli olmamaktadır. Aynı, bir altın kalıbının, bir hektarlık iyi bir toprak parçasının, veya bir makinenin, *onlara gereksinim duyan* ve *bunlardan faydalanmasını bilen* insanların yokluğunda sermaye olmamaları gibi. Şu iki koşula dikkat edin. Kültürün maddiliğinin bir sermayeye dönüşebilmesi için, bu maddiliğin kendisi de kendisine gereksinim duyacak insanlara, yani bilgiye ve içsel dönüşüm gücüne susamış, duyarlılıklarının gelişmesine susamış, ve de yüzyılların biriktirdiği belge ve araç donanımını kullanmak için, alışkanlık, zihnî disiplin, uzlaşım veya pratikleri kazanmayı veya bunları uygulamayı bilen insanlara gereksinim duyar.

Kültürümüzün sermayesinin tehdit altında olduğunu söylüyorum." (II.cilt, s.1089-90).

Belleğin dili (depolama, arşiv, belgecilik, biriktirme), demek ki, iktisadî dille olduğu kadar polemolojinin* teknik-bilimsel diliyle ("bilgi", "araçlar", "güç", "donanım"**, vb.) de kesişir. Sermayeyi gözleyen tehlike, temel olarak sermaye-

* Yunanca "*polemos*"dan; "çatışma bilimi" olarak anlaşılabilir.(çn)

** Burada Valéry'nin kullandığı "*arsenal*" terimi, askeri bir deyim olup, tersane, donanma anlamlarına gelir.(çn)

nin "ülküselliğini" (Valéry, bizim "ülküsel sermayemiz", der) tehdit eder. Ülküsellik, sermayeleştirmenin ta kendisinde kendi sınırlarının dışına taşan (*se dé-limite;* kendini sınır-sızlaştıran), sonsuzluğa açılmak ve evrenseli ortaya çıkarmak için duyulur olgusallığın veya genel olarak tikelliğin sınırlarının ötesine geçen şeye benzer. En yüksek ilkeselliğin ilkesi (*maxime de maximalité*), gördüğümüz gibi, Avrupa insanına kendi özünü veren tinden başka bir şey değildir ("Bu yüksek ilkeler bütünü Avrupa'dır.")

Bu mantığın -veya bu *analojiğin*- programını iyi tanıyoruz. Bu konuda uzman olan yaşlı Avrupalı filozoflar olarak bu mantığın biçimsel yapısını ortaya koyabiliriz. Bu bir mantık, hatta mantığın kendisidir; bunu burada eleştirmek istemiyorum. Hatta bu mantığın altına imzamı bile koyabilirim; ama sadece tek elimle. Çünkü öteki elimi başka bir şey, belki Avrupa dışında bir şeyi aramak veya yazmak için saklayacağım. Buradaki arama, daha işin başında Avrupa dışında bulunan bir şeyi, sadece araştırma, çözümleme, bilgi ve felsefe biçimleri altında arama olmayacaktır. Ama eğer bu eli saklıyorsam, bu, daha işin başında hudutları o*lay*'ın gelece-

ğine, *gelen*'e, belki gelene, ve belki de bambaşka bir kıyıdan gelene kapamamak içindir.

Burada da kendini doğruladığını gördüğümüz başat (*capitale*) mantığa göre, Avrupa kimliğini tehdit eden şey temel olarak Avrupa'yı tehdit etmeyecektir; ancak Tin olarak, Avrupa'nın sorumlu olduğu, birikim yeri, sermayesi veya başkenti olduğu evrenselliği tehdit edecektir. *Ülküsel sermaye* anlamında kültürel sermayeyi bunalıma sokan şey ("Bizim ülküsel sermayemizin düzenli oluşumu için son derece kıymet arzeden varlıkların giderek yok olduklarına tanık oldum..."), şu "okumasını bilen" ("ki kaybolan bir erdem"), şu "işitmesini ve hatta dinlemesini bilen", "görmesini bilen", "yeniden okumasını", "yeniden işitmesini" ve "yeniden görmesini bilen" insanların, yani temelde yinelemeye ve belleğe muktedir, yanıt vermeye, bir ilk defa işitmiş, görmüş, okumuş, bilmiş oldukları *önünde*, bunlara *yanıt verme*ye ve bunlar*dan sorumlu olma*ya hazırlanmış insanların yok olmasıdır. Bu sorumlu bellek aracılığıyla, "sağlam bir değer" (Valéry bu sözcükleri vurgular) olarak oluşmuş olan şey, birden mutlak bir artı-değer, yani bilindiği üzere evrensel bir sermaye artışı sağlar: "...yeniden okumakta, yeniden işitmekte veya yeniden görmekte ısrarlı olanlar, bu geriye dönüş aracılı-

ğıyla, kendilerini sağlam bir değer olarak oluşturmuş oluyorlardı. Evrensel sermaye böylelikle artmış oluyordu." (II.cilt, s.1091).

Gözüm bir yandan ötelerde, bu söylemi olumlayarak, sonucuma doğru hızlanmak istiyorum; bu hızlanma da başı ön saflara taşıyan bir baş hareketidir. Söz konusu olan, evrenselliğin içerdiği bu başat paradokstur. Bütün çatışkılar, görünüşe göre genel bir kuralına veya çözümüne sahip olmadığımız bu paradoksta kesişirler. Elimizin altında sadece soyut bir belitin sevimsiz bir iskeleti *var* ve sadece bununla yetin*meliyiz:* Bilindiği gibi, kimlik veya kültürel özdeşliğin saptanması deneyimi bu çatışkıların sürdürülmesinden başka bir şey olamaz. Şöyle dediğimiz zaman: "Görünüşe göre genel bir kurala veya çözüme sahip değiliz"; burada alttan alta şöyle bir şey anlamak *gerek*miyor mu: "Genel bir kurala veya çözüme sahip olmamamız *gerekir*"? Yalnızca "gerek" de değil, ama mutlak anlamda "sahip olmamalıyız". Ve bu sahip olmama [yoksun olma] şeklindeki maruz kalış (*exposition démunie*), kendisinde bir sorumluluğun -*eğer böyle bir şey varsa*- olumlanma şansının olduğu buyruğun olumsuz biçimidir. Daha baştan elimizin altında bir çatışkıya çözüm gibi bir kuralın genelliğine (yani, çelişki içeren ikili

yasaya; yoksa yasanın kendi ötekisiyle karşıtlığına değil) sahip olmak; bunları sanki elimizin altında bir güç veya verili bir bilim varmış gibi kullanmak; her kararın, her yargının, her sorumluluk deneyiminin tekilliğini, bu tekilliği kurala bağlamak için, vakaya uygulanışa indirgemek için önceleyen bir *bilgi* ve *iktidar*a sahip olmak, bize *sorumsuzluk olarak sorumluluğun,* hukukî hesapla [muhakemeyle] karışmış bir ahlakın, teknik-bilim içinde örgütlenmiş bir siyasetin en emin, en güvence verici tanımını verecektir. Çatışkının sürdürülmesinden geçmeyecek olan bir yeninin icadı, tehlikeli bir gizemleştirme, ahlaksızlık *artı* vicdan rahatlığı, ve bazen de ahlaksızlık anlamında iç rahatlığı olacaktır.

Evrensellik değeri burada bütün çatışkıları kendinde toplar (*capitalise*), çünkü bir *örneksellik** değerine bağlanması gerekir; bu örneksellik de evrensel olanı, bir tekilliğin, bir deyimselliğin veya bir kültürün kendi bedenine (bu tekillik bi-

* Örnekselliğin, "evrensel ve "tikel"i birleştirici yanına yapılan vurgudan itibaren, ve de "tikel"in olgusallığı içinde bir "beden" olarak da (bazen bir "baş", *cap,* vb.) alınabileceği vurgusundan itibaren, Derrida'nın "örnekselliği" bir başka metninde, Kant'ın estetiği ("beğeni"/ "tad" yargıları) bağlamında, bir başka bedensel topoloji, "ağız"/ "sözel" (*oral*) veya "ağızsallık"/ "sözellik" *(oralité)* ile de birlikte düşündüğünü anımsatabiliriz. "*Exemploralité*" *(Örnekağızsallık)* kavramı için bkz. "Ekonomimesis", çev. M.Başaran, *Toplumbilim*, N.10, İstanbul, Ağustos 1999, s. 91-ve devamı.(çn)

reysel olsun, toplumsal, ulusal, devletçi, federal veya konfederal olsun) kaydeder. Ulusal bir biçim alsın veya almasın, incelikli, konuksever olsun, veya saldırgan bir yabancı düşmanlığı içinde olsun, bir kimliğin kendi kendini olumlaması daima evrensel olanın çağrısına veya işaretine yanıt verme iddiasındadır. Bu yasanın hiçbir istisnası yoktur. Hiçbir kültürel kimlik kendisini başka bir dile çevirisi olanaksız bir deyimselliğin geçirimsiz bedeni olarak sunmaz. Ancak, tam tersine, kendisini daima evrenselin tikel olan içine kaydının yeri doldurulamaz şekli, insan özünün ve insana has olan şeyin *biricik tanığı* olarak sunar. Bu, her defasında bir *sorumluluk* söylemidir: Ben, biricik "ben" evrensel için tanıklık etme sorumluluğuna sahibim. Her defasında örneğin örnekselliği biriciktir. İşte bu yüzden bir dizi oluşturmaya başlar, ve kendisini bir yasanın biçimselliğine girmeye bırakır. Olası diğer örnekler arasından, bir kez daha Valéry örneğini alıntılayacağım; çünkü onu, sonuç olarak en az bir diğeri kadar tipik veya kökensel bir şekilde tipik (*archétypique*) olarak görüyorum. Çünkü Valéry örneğinin, burada sizlerle konuşan ben için, Fransızca olarak Gallo-merkezciliği, içinde barındırdığı o "gülünçlük" -bunlar kendi sözleri-

kadar o "hoşluğu" da suçlamasının bir değeri var. Hâlâ ivedilik tiyatrosunun sahnesindeyiz. Yıl 1939. Fransa'nın "unvanı" (*titre*) olarak adlandırdığı şeyden, yani yine onun sermayesinden (çünkü bir "unvan"ın değeri, bir baş'ın, başlığın, şapkanın, bir hedefin veya bir sermayenin değeridir) söz ederken, Valéry *Düşünce ve Fransız Sanatı* başlıklı bir denemesini şöyle sonuçlandırıyor:

> "Fransa'ya ilişkin kendi kişisel izlenimimi sizlere iki sözcükle özetleyerek bitiriyorum: bizim özelliğimiz (ve bazen de bizim gülünç yanımız, ama çoğunlukla da en hoş unvanımız) kendimizi evrensel sanmamız, öyle hissetmemizdir; yani diyeceğim, *cihân insanları* olarak... Paradoksa şöyle bir bakalım: kendisine has özellik olarak evrensellik hissi... "[9]

Burada betimlenmiş olan, dikkat edileceği gibi, bir gerçek veya bir öz değil, bir kesinlik hiç değil, ama Valéry'nin bir "kişisel izlenimi"dir; kendisi de bu şekilde belirtir. Ve bu bir *inanç* veya bir *his* ("kendimizi evrensel sanmamız, öyle hissetmemizdir") üzerine bir izlenimdir. Ancak bu öznel olgular (inanç, his, bunlar hakkında "biz" diyen birisinin izlenimi), kendine has "özelliği" içindeki Fransız bilincinin özsel veya kurucu nitelikteki öğelerini oluşturmakta daha az etkili

değillerdir. Bu paradoks, Valéry'nin düşünebildiğinden veya düşünmek istediğinden daha da kavranması zor niteliktedir: Kendilerini "cihân insanları" olarak hissetmek sadece Fransızlara özgü bir şey değildir. Ne de kuşkusuz sadece Avrupalılara özgüdür. Husserl bunu Avrupa felsefesine ilişkin olarak söylüyordu: Kendisini evrensel akla adamış olaraktan, bu Felsefe aynı zamanda "insanlığın memurudur" da [onun hizmetindedir de].

Bu paradoksun paradoksundan itibaren, zincirleme bir kırılmanın (*fission*) yayılmasından itibaren, bütün önermeler ve bütün buyruklar* bölünmeye uğrarlar, hedef (baş; *cap*) ortadan çatlar, sermaye kendi özdeşliğini saptayamaz olur: Yalnızca *kendi ile* farkında ve öteki hedefle, burnun öteki yakasıyla farkında bir araya toplanarak kendine dönmez, ama artık bir daha kendini bir araya toplayamadan açılır. [Baş] kendini açar, *daha şimdiden* açılmaya başladı, ve bunun farkına varıp gereğini yap*malı*, yani sadece zaten işlerlikte olan bir zorunluluk ola-

* Buraya kadar "buyruk", "emir" anlamında kullanılan "*impératif*" yerine, burada "*injonction*" sözüne geçiliyor: *İnjonction*, içinde "*joindre*", "bitiştirme" fiilini barındırmasıyla, buyruğun esasında kırılmaya karşı bir bitiştirme edimi olması düşünülebilir.(çn)

rak kaydetmek veya arşive geçirmekle yetinilmemeli, ama *yeniden hatırlatarak olumlamalı.* [Baş/Hedef/Sermaye] *bir başka hedefin öteki kıyısına*, bu hedef karşıt da olsa, hatta savaş halinde bile olsa, karşıtlık içsel de olsa açılmaya başladı. Ama birden, *tam da bu açılmayla,* genel olarak hedef*ten* başkayı / baş*tan* başkayı sezinlemeye, onun geldiğini görmeye, ve de onu işitmeye başladı. Daha da kökten ve cesametli bir şekilde (ancak bu, ötekinin deneyimlenmesinin ta kendisinden başka bir şey olmayan hafif ve farkedilemez bir şansın cesametidir), kendini açmaya veya daha çok kendini açılmaya bırakmaya; veya daha iyisi, kendi kendiliğinden açılamadan, bir öteki üzerine (baş'ın artık *ötekiyi kendisi ile,* sanki bu *kendi* ötekisiymiş gibi, kendi kendisine döndüremeyeceği bir öteki üzerine) açılmadan etkilenmeye başladı.

O halde Avrupa belleğinin çağrısına yanıt verme *ödevi,* Avrupa adı altında vaat edilen şeyi hatırlama ve Avrupa kimliğini yeniden saptama ödevi, ödev adı altında çoğunlukla anlaşılmış olan şey ile hiç bir ortak ölçüye sahip olmayan, ancak bütün diğer ödevlerin kendisini sessizce varsaydığının gösterilebileceği bir *ödev*dir.

Bu *ödev*, kendisi aynı zamanda bir yaka da olduğu için bölünen baş'tan [burun'dan] itibaren Avrupa'yı açmayı, onu Avrupa olmayana doğru, asla Avrupa olmamış ve asla da olmayacak olana doğru açmayı da buyurur.

Bu *aynı ödev*, yabancıyı yalnızca kendisiyle bütünleştirmek (*intégrer*) için buyur etmeyi değil, ama aynı zamanda onun ötekiliğine saygı göstermeyi ve bu ötekiliği kabul etmeyi de buyurur: Bunlar bugün Avrupa ve Ulus bilincimizi bölünmeye uğratan iki konukseverlik kavramıdır.

Aynı ödev, sermayeye son verme bahanesiyle demokrasiyi ve Avrupa mirasını yıkmış olan bir totaliter dogmatizmi ("kuramda-ve-pratikte", yorulmak bilmeden) *eleştirme*yi buyurduğu kadar, aynı zamanda kendi dogmatizmini, teşhis etmesini öğrenmemiz gereken yeni yüzler altında tesis eden bir sermaye dinini de eleştirmeyi buyurur: Bu geleceğin ta kendisidir, başka türlü, gelecek de olmayacaktır.

Aynı ödev, bu *eleştiri*nin, *eleştiri fikrinin*, *eleştirel geleneğin* geliştirilmesini olduğu kadar, bunları, eleştirinin ve sorunun ötesinde, eleştiriyi düşünen ve onunla işbirliği yapmadan onun sınırlarının ötesine geçen bir yapıçözümsel (*déconstructif*) soykütüğüne tabi kılmayı da buyurur.

Aynı ödev, Avrupalı, *sadece* Avrupalı olan bir demokrasi fikrinin mirasına sahip çıkmayı olduğu kadar, bu fikrin, aynı uluslararası hukuk fikrinde olduğu gibi, verili bir şey olmadığını, bu fikrin konumunun Kantçı anlamda bir düzenleyici fikrin (*idée régulatrice*) konumuna bile sahip olmadığını, ama daha çok düşünülecek ve *gelecek* bir şey olduğunu da kabul etmeyi buyurur: Hemen yarın kesinlikle gelecek bir şey olarak değil, *ilerdeki bir zamanda (future)* gelecek bir demokrasi (ulusal ve uluslararası, devletsel veya devletler-aşırı olsun) olarak da değil, ama söz vermenin yapısına -*ve dolayısıyla da geleceği burada şimdi taşıyanın belleğine*- sahip olması gereken bir demokrasi olarak.

Aynı ödev farka, deyimselliğe [anadile], azınlığa, tekilliğe saygı göstermeyi olduğu kadar, biçimsel hukukun evrenselliğine, çeviri arzusuna, uzlaşım ve birliğe, çoğunluk yasasına, ırkçılık, milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı karşıtlığına da saygı göstermeyi buyurur.

Aynı ödev, kendisini aklın yetkesi altında konumlandırmayan herşeye hoşgörüyle bakmayı ve saygı göstermeyi buyurur. Burada söz konusu olan iman, imanın farklı biçimleri olabilir. Bunlar, aynı zamanda, sorgulayıcı olsun veya ol-

masın, ve de aklı ve aklın tarihini düşünmeye girişerek zorunlu olarak aklın düzeninin dışına taşan, ancak bu nedenle de illâ akıldışı, hatta hiç de akıldışıcılık haline gelmeyen düşünceler de olabilirler; çünkü bu düşünceler bütün bunlara karşın Aydınlanma'nın, *Aufklärung*'un, *İllüminismo*'nun ülkülerine, onların sınırlarını da bilerekten, bu zamanın, bizim olan bu zamanın *-bugünün-* Aydınlanması için çalışmak adına sadık kalmayı da deniyor olabilirler. Bugün, yine bugün ("Ne yapacaksınız BUGÜN?").

Bu *aynı ödev*, kuşkusuz bir sorumluluğa davet eder; bu çelişkili ikili buyruğa uygun olarak düşünme, konuşma ve eylemde bulunma sorumluluğuna...Bu çelişki sadece görünüşte veya yanılsatıcı bir çatışkı olmamalıdır (ne de Kant tarzı bir diyalektikte olduğu gibi aşkın bir yanılsama olmalıdır), ancak fiilî, ve bitimsiz bir *deneyde* olmalıdır. Ama bu ödev aynı zamanda belli bir sorumluluğu reddedene, örneğin herhangi kurulu bir mahkeme karşısında yanıt vermeyi reddedene karşı saygı göstermeye de davet eder. Çünkü bildiğimiz gibi en karanlık Jdanovculuk, Toplum veya Tarih önünde, yani toplumun veya tarihin mevcut, şu veya bu belirli bir durumu (*état*), kısaca şu ya da bu belirli bir

Devlet (*Etat*) tarafından *şimdiliği içinde* "temsil edilen" Toplum ve Tarih karşısında sorumsuzlukla suçlanmış aydınlar karşısında yine bir sorumluluk söylemi tutturarak etkili olabilmiştir.

Burada duruyorum, geç oldu, ancak bu ikili ödevin örnekleri çoğaltılabilir. Özellikle yapılması gereken şey, bu ikili ödevin bugünün Avrupası'nda aldığı daha önce eşi görülmedik biçimleri ayırt etmektir. Burada sadece çatışkının bu sınavından geçişi kabullenmek değil, (örneğin, ikili zorunluluk, kararverilemezlik, edimsel çelişki biçimleri altında) bunları üstlenmek de gereklidir. Yapılması gereken şey, [bu çatışkıda] hem tipik veya sürekli kendini gösteren biçimi, hem de tükenmek bilmez bir tekilleşmeyi ayırt etmektir; çünkü bunlar olmaksızın ne olay, ne karar, ne sorumluluk, ne de ahlak ve siyaset olacaktır. Bu koşullar sadece olumsuz bir *biçim* (X olmaksızın Y olmayacaktır) alabilirler. Emin olabileceğimiz tek şey bu olumsuz biçimdir. Bunu olumlu bir kesinlik biçimine çevirdiğimiz an ("ancak şu koşul altında, kesin olarak olay, karar, sorumluluk, ahlak veya siyaset olacaktır"), kendimizi kandırdığımızdan, dahası ötekini yanılgıya sevkettiğimizden emin olabiliriz.

Burada ancak, kuramsal belirlenim, bilgi, kesinlik, yargı, "Bu şudur" şeklindeki önerme düzenini, daha genel olarak veya daha temel olarak da *mevcudiyet* veya *mevcudiyeti sunma* düzenini aşabilecek (ve de aşması *gereken*) "şey"lerin (olay, karar, sorumluluk, siyasi ahlak -Avrupa!) adlarından söz ediyoruz. Onları aşmaları gereken şeye indirgediğimiz her defasında, hataya, bilinçsizliğe, düşüncesizliğe, sorumsuzluğa vicdan rahatlığının o çok rahat maskesini giydiriyoruz (aynı şekilde, sergilenen bir vicdan rahatsızlığının asık yüzlü ve vakur maskesi çoğunlukla ilâve bir kurnazlığı gizler; vicdan rahatlığı, tanımı gereği, tükenmek bilmez kaynaklara sahiptir, ve bunları araştırarak her zaman yeni şeyler keşfedilebilir).

Son bir sözcük. Bu paradoksun paradoksu, bizim söylemimize yayılan zincirleme bir kırılma olarak, bizi şu yaşlı Avrupa sözcüğünü hem çok fazla ciddiye almaya, hem de onu ancak temkinli bir şekilde, hafifçe tırnak içinde, hatırladığımız (kendi kendimizi anımsadığımız) veya söz verdiğimiz (kendi kendimize söz verdiğimiz) şey için belli bir durumda en tercih edilebilir eski bir ad olarak almaya sevk etmeli. Aynı nedenlerden dolayı, "kapital" sözcüğünü de (başkent veya

sermaye) böyle kullanacağım. Doğal olarak, "kimlik" ve "kültür" sözcüklerini de...

Ben Avrupalıyım, kuşkusuz Avrupalı bir aydınım, bunu hatırlatmayı seviyorum, bunu kendime anımsatmayı seviyorum; bundan niçin sakınayım? Ne adına? Ancak, *baştan aşağıya* Avrupalı değilim, ne de kendimi öyle hissediyorum. Bundan dolayı demek istiyorum, veya *demeliyim* ki: *baştan aşağıya* Avrupalı olmak istemiyorum, ve olmamam gerekiyor. "Bütünün parçası" ("*à part entière*") olarak aidiyet ile "baştan aşağıya" ("*de part en part*") ait olma birbirleriyle uzlaşmaz olsa gerek. Benim kültürel kimliğim, kendisinden itibaren konuştuğum şey, yalnızca Avrupalı değil, kendi kendisine özdeş değil, ve baştan aşağıya "kültürel" de değilim.

Eğer, sonuç olarak, kendimi *diğer öteki şeylerin yanısıra* Avrupalı olarak ilân edecek olsam, bu, bu ilân edişle, az çok Avrupalı olmak mı olurdu? İkisi de kuşkusuz. Gereken sonuçlar çıkarılsın. Her halükârda, buna karar vermek başkalarına, ve *onların yanısıra* bana düşer.

NOTLAR

1- *La Crise de l'esprit, Note* (ya da *L'Européen*), *Essais quasi politiques* içinde, *Oeuvres,* La Pléiades, cilt I, s.1004). Bu arada şunu da belirtmeme izin verin: Burada Avrupa ve Tin ile ilişkili olarak, özellikle Valéry ve Husserl, daha örtük olarak da Hegel ve Heidegger söz konusu olduğunda, bu konferans bir ölçüde daha önce başka yapıtlarda, özellikle de *De l'esprit. Heidegger et la question*'da (Galilée, 1987) yayımlanmış düşünceleri belirginleştiriyor, dolayısıyla da onları varsayıyordu. Bu kitapta özellikle Valéry'ye ayrılmış olan uzun bir not, sonuç olarak burada biraz daha uzatılmış oluyor. Bu not, "Avrupa tini olarak tinin bunalımı veya güçsüzleşmesi (*destitution;* gücünün elinden alınması) üzerine, bu üç söylemin, Valéry'nin, Husserl'in ve Heidegger'in söylemlerinin karşılaştırmalı bir çözümlemesi"ni başlatıyordu; ve bu çözümlemeye Valéry'nin bir sorusuyla daha o zamandan çağrılmış bulunuyorduk: "Avrupa'nın bir *deminutio capitis*'ini [başat yoksunlaşma / baştan mahrumiyet] önceden haber veren bu yeryüzü kaynaklarının işletilmesi [sömürülmesi] olgusu, tekniklerin eşit bir şekilde dağılması [herkesin eriminde olması] olgusu ve demokratikleşme olgusu, acaba yazgının mutlak yargıları olarak mı alınmalı? Yoksa şeylerin bu tehdit edici ittifakına *(conjuration)* karşı belli bir özgürlüğe sahip miyiz?", *La Crise de l'esprit, Deuxième Lettre,* I. Cilt, s.1000).

"Peki o halde Avrupalı kimdir?" sorusuna, yani "ayırt edici özelliğimiz" ve "bizi insanlığın geri kalanından temelden ayırt eden" şey sorusuna, Valéry, "başkent" veya

"*Şehrin ta kendisi*" olarak adlandırdığı, bilindiği üzere Kudüs ve Atina'dan sonra gelen, Roma'nın tarihini izleyerek yanıt verir. Bu bir kaç sayfayı *Homo europœus*'u, ırk, dil ve adetlerden başka bir takım ayırt edici özelliklerden itibâren tanımlayarak sonuca bağlar. Avrupa insanını yine tinden itibaren tanımlar; ancak bu tinin özü, gereksinim ve arzu, çalışma ve istenç olarak varlığın iktisadî-metafizik (aynı anda hem öznel hem de nesnel) bir belirlenimi olarak tezahür eder, bu tin kendi olgusal *(phénoménale)* imgesini varlığın bu belirleniminde ortaya çıkarır. Avrupa, arzulayan veya istenç sahibi özneyi kendini nesneleştirebileceği *en yüksek seviyeye* taşıyan şeyin adıdır. Sermaye, kendi olgusal belirişlerinin dizisine bağlıdır.

"Güç düzeyinde, ve kesinlik içeren bilgi düzeyinde, Avrupa bugün yine yerkürenin geri kalanından çok daha fazla bir ağırlığa sahiptir. Hayır yanılıyorum, üstün gelen Avrupa değil, ama kendisi Avrupa Tini'nin olağanüstü bir yaratımı olan Amerika'dır. [Bu konuda bkz. "L'Amérique, projection de l'esprit européen" ("Avrupa tininin yansıması olarak Amerika"), II, s.987 ve devamı]

"Avrupa Tini'nin egemen olduğu her yerde, *gereksinimler*in en yüksek seviyesinin, *çalışma*nın en yüksek seviyesinin, *sermaye*nin en yüksek seviyesinin, *verimliliğin* en yüksek seviyesinin, *ihtiras*ın en yüksek seviyesinin, *güc*ün en yüksek seviyesinin, *dışsal doğanın şekillendirilmesi*nin en yüksek seviyesinin, *ilişki* ve *mübade*lelerin en yüksek seviyesinin ortaya çıktığı görülüyor.

Bu yüksek seviyeler [ilkeler] bütünü Avrupa, veya Avrupa'nın imgesidir.

Öte yandan, bu biçimlenişin, ve bu şaşkınlık verici eşitsizliğin koşulları, *Homo europœus*'un ortalama

niteliğine bağlıdır. Avrupa insanının ne ırktan, ne dilden, ne de görenekl&rinden itibaren değil de, arzularından ve istençlerinin bolluğundan itibaren tanımlanması dikkat çekicidir...Vb."(cilt I, s.1014).

Dikkat edilebileceği gibi, Avrupa'yı ve *çağrıyı* kendi mutlak tekilliğinden itibaren [ötekilerden] *ayırt eden* şey sorununu böyle ortaya koyaraktan, Valéry, Avrupa'nın *adını*, *Avrupa* adını, mutlak olarak özel ad gibi kullanması gerektiğini bilmektedir: Adın göndermede bulunduğu, yeri başka bir şey ile doldurulamayan bu şeyde söz konusu olan, kimliği kişisel olan bir bireydir; bu kişisellik belki de bütün Avrupalı kişilerden daha kişiseldir: çünkü bu kişiler, kendilerini olanaklı kılan bu tinden pay alırlar. Şu tanımlama veya betimlemenin biçimi de bundan kaynaklanır: "Bu yüksek seviyeler [ilkeler] bütünü Avrupa'dır *(Europe)*..." yoksa *l'Europe* değildir [J.D.'nın dikkat çekmek istediği, Valéry'nin burada "Avrupa" sözcüğünü tamlama olmadan, özel ad olarak, dolayısıyla şeyleştirmeden, kişiselleştirerek kullanmasıdır.-çn]

2- Cilt I, s.995. Burada kendimi, kapitalistik bir söz dağarının kullanım biçimlerine ve bunların Valéry'nin metinlerinde içerdiği sorunlara ilişkin bir okuma programı (döküm çıkarma, karşılaştırmalı bir sınıflama, yorum) sunmakla -öylesine veya en nihayetinde- sınırlamam gerekiyordu. Tarih veya tarihsel bilgiyle, olay veya kavramla ilişkili olsun, daima "başat an"ı [*moment capital;* önemli, yazgısal, ölümcül, kaçınılmaz an] kavrama gerekliliği var (II, s.915). [Valéry'ye göre] "temel bir değeri olan *olay* kavramı", tam da "karmaşık ve istatistik bir değere sahip köken anlamlarının yerine geçecek olan, bir takım kesin ve özgül tanım ve uzlaşımların şu başat anı tarih için varmış olmadığı"ndan (II, s.915), tarihçi tarafından düşünülmemiş veya üzerinde "yeniden düşünülmemiş" (II, s.920) olarak kalacaktır. Başka bir deyişle, bi-

lim olarak tarihe henüz varmamış olan şey, tarihçinin her şeyden önce *olay*ı olduğu haliyle düşünmesini mümkün kılacak bir düşünme olasılığının, bir kavramın başat *olay*ı'dır [varışıdır]. Biraz ilerde, yine "başat olay" deyimi, duyulardan kaynaklanan bilginin örgütlenişinde ve gelişmesinde şekillendirici ve saptayıcı bir *birliğin*, bir eşgüdüm veya bir denklik *sistem*inin ortaya çıkışını betimler. Valéry, "olay" sözcüğünün altını çizer: "Göz ve dokunma duyusu, ve de edimler, duyulur dünyadan ibaret olan bu çok girişli tablo üzerinde bir eşgüdüm içine girerler; ve bütün renk duyumlarının bir birlik içinde bütün deri ve kas duyumlarıyla bir uyum içinde olması için gerekli ve yeterli olacak belli bir denklik sistemi varır -başat *olay*!" (II, s.922). Bu olay yalnızca başat olmakla kalmaz, *başat olanın* (*le capital;* sermaye) ta kendisinin olayı, bilindiği üzere *baş* olarak adlandırılan şeyin varışıdır.

Buna ilaveten, veya bunun sonucunda, bu söylem, yalnızca tarihsel olan *bilgi*nin de ötesinde, doğrudan doğruya ve birdenbire tarihsel şeye, öncelikle Avrupa bakış açısından olayların dokusunun ta kendisine de dokunur. Tarihçilerin gözünden kaçmış olacak şey, sonuç olarak *olay'a varmış* olacak olan şeydir. "Özsel tekilliği" nedeniyle, tarihçilerin olduğu kadar onun "zamandaşı olanların" gözünden de kaçmış olacak olan "fevkalâde olay", oturabilir toprakların belli bir sınırına gelinmesi, ve de "yazının getirdiği musibet" yoluyla, her şeyin her şey ile bir bağlantıya girmesi; "sonlu dünyanın zamanının başlaması"dır. Siyaset veya tarih bilimi artık "yalıtılmış halde olaylar" üzerine veya bunların nerede geçtiği üzerine spekülasyonda bulunamazlar. Artık yerel bir bunalım veya yerel bir savaş yoktur. "Avrupa'nın çöküşü" (II, s.927), "bulundukları vaziyette kalmak"tan başka bir şey hayal etmeyen Avrupa dışındakilere kendisini ihraç ede-

rek ve onları Avrupalılaştırarak, miskinlikten uzaklaştırarak, eğiterek, silahlandırarak (*armant*; donanım sağlayarak) -bunlar Valéry'nin sözleri- kendisinin hızlandırmış olduğu şu "sonlu dünyanın zamanı"na aittir. "Bulundukları vaziyette kalmak"tan başka bir şey hayal etmeyen; en azından bu deyim rengini belli ediyor. *Büyük-Avrupalı* Valéry'nin sömürgecilik karşıtlığı veya, tercih ederseniz, hiper-Avrupalı-kapitalist sömürgeciliği ile tezat oluşturan şey sömürgecilikten çok, Avrupalı sömürgecilikleri bölmüş olacak ve "Avrupa'nın en iyi kafalarının gayretleriyle" tesis edilmiş "devasa bilgi sermayesi"ni dağılmaya uğratmış *(disséminé)* içsel rekabettir: "Dolayısıyla, *evrenselleşmiş* Avrupa siyasetinin önüne geçip onu anlamsız kılan *yerel* Avrupa siyaseti, rekabet içindeki Avrupalıları, bir zamanlar Avrupa'yı dünyanın efendisi haline getirmiş olan teknik yordam ve araçları ihraç etmeye sevk etti. Avrupalılar, gelenekleri içinde kıvıltısız, ve bulundukları vaziyette kalmaktan başka bir şey hayal etmeyen devasa halkları miskinlikten kurtarma, eğitme ve silahlandırmanın [donanım sağlamanın] getireceği kârda birbirleriyle yarışmaya başladılar. [...] Avrupa'nın bilimsel alanda sağlamış olduğu birlik ve ittifakla karşılaştırıldığında, birlikte düşünüldüğünde ve yan yana getirildiğinde, tarihte Avrupalıların siyasî ve iktisadî alandaki rekabetlerinden daha aptalca bir şey bulunmaz. Avrupa'nın en iyi kafalarının gayretleriyle devasa bir kullanışlı bilgi *sermaye*si [altını çiziyorum-J.D.] tesis edilirken, naif bir tarihsel kıskançlık ve fesat düşünce siyaseti sürdürülmekteydi, ve bu *Küçük-Avrupalı* kafası, üzerlerinde egemenlik kurmak istedikleri aynı [halklara], bir çeşit ihanet yoluyla, güçlü olma yöntemlerini ve araçlarını teslim ediyordu [...] Avrupa, kendi düşüncesiyle boy ölçüşebilecek bir siyasete sahip olmamıştır" (II, s.926).

Bu söylemin ikircikliği, hiçbir zaman asla bugünkü kadar (bugünün gününü tarihliyorum, bu notun tarihini: Körfez savaşı denilen savaşın üçüncü günü), iyi yana da kötü yana da çekilebilir gözükmemiştir. Özellikle de bunun *Regards sur le monde actuel*'in ("Güncel dünyaya

• Kurmacanın, uzlaşımın, rölenin (*relais;* dolayım, aracı), uzaktan iletişimin düşünürü olan Valéry, daha o zamandan *bugünün,* "sonlu dünyanın zamanının başladığı" günün savaşının da düşünürü oldu: "Bundan böyle, dünyanın herhangi bir köşesinde bir harp başladığı zaman, top seslerini dünyanın dört köşesinden duyurmaktan daha kolay bir şey olmayacak. Verdun topları dünyanın öteki burçlarından *işitilmiş (reçu)* olacaktır. Hatta çarpışmalardan da birşeyler, ve patlamadan sonra saniyenin üçte biri kadar bir süre içinde insanların kendilerinden altı bin mil uzağa düştükleri bile ayrımsanabilecek." İşte "Varsayım" başlığı verilmiş kısa bir metnin ilk sözleri bunlar: uzlaşımın ve de rölenin orada bir simulacrum düzeni kurmasından itibaren, ve kökenden itibaren, herşeyin, Bütün'ün olduğu kadar Ben'in de varsayılı niteliği üzerine bir varsayım şeklinde ilerleyen bir düşüncenin başlığı bu. Bu "varsayım"ın son sözleri: "Bizim yaşamımız, zihne gelen şeye, zihinden geliyora benzer şeye, ve kendini kendine dayattıktan sonra kendini yaşama dayatan şeye bağımlı olaraktan, çoğu örtük olan devasa sayıda ve düzensiz bir takım uzlaşımlar tarafından yönlendirilmiş değil midir? Bunları ifade etmede ve açıklığa kavuşturmada zorluk çekeceğiz. Toplum, diller, yasalar, *görenekler (moeurs),* sanatlar, siyaset, dünyada itibarî (*fiduciaire;* saymaca) bir değere sahip olan her şey, kendi nedeniyle zorunluluk ilişkisi içinde olmayan her sonuç *(tout effet inégal à sa cause)* uzlaşımlara, yani *rölelere* gereksinim duyar. Bu röleler aracılığıyla, ikinci bir gerçeklik oraya gelir yerleşir, duyulur gerçeklik ile bir bütün haline gelir, onu kuşatır, ona egemen olur; bazen de ilksel yaşamın korkutucu basitliğini gözler önüne sermek için yırtılır. Arzularımızda, pişmanlıklarımızda, araştırılarımızda, heyecan ve tutkularımızda, hatta kendimizi tanımak için gösterdiğimiz çabada, bizler, olmayan *(absentes)* şeylerin oyuncaklarıyızdır; bu şeylerin etkide bulunmaları *(agir)* için varolmaya bile gereksinimleri yoktur" (II, s.942-945, Valéry altını çiziyor).

bakışlar") en başında, ve bu toplamın ilk metnine kayıtlı olduğu düşünülürse: "Avrupa'nın büyüklüğü ve çöküşü üzerine notlar". Tam da "BUGÜN" sorusunu ("Ne yapacaksınız şimdi BUGÜN?") sormadan hemen önce, bu metin, Avrupa'nın kendi "yasalar sermeyesi"nden ne yaptığını yargılayacaktır:

"Avrupa, kendi siyaseti dolayısıyla cezalandırılacaktır; şaraplarından, biralarından, likörlerinden, ve daha birçok şeyinden mahrum bırakılacaktır. Görünüşe bakılırsa Avrupa bir Amerikan komisyonu tarafından yönetilmeyi arzulamaktadır. Bütün siyaseti buraya yönelmiştir. Kendi tarihimizden kurtulmayı bilmediğimiz için, bu tarihten hiç tarihleri olmayan veya hemen hemen olmayan mutlu halklar tarafından kurtarılacağız. Mutlu halklar bize kendi mutluluklarını dayatacaklardır.

Avrupa dünyanın diğer köşelerinden kesin olarak ayırt edilebilir bir nitelikteydi. Kendi siyaseti dolayısıyla değil, bu siyasete rağmen, ve hatta bu siyasete karşı, kendi tininin özgürlüğünü en uç noktaya kadar geliştirmiş, anlama tutkusunu kesinlik istenciyle birleştirmeyi bilmiş, kıymetli ve etkin bir merak duygusunu icat etmiş, birbirleriyle bir kesinlik içinde karşılaştırılabilir ve birbirlerine eklenebilir sonuçların ısrarlı araştırılışı yoluyla son derece güçlü yordamlar ve bir *yasalar sermayesi* oluşturmuştu. Bununla birlikte siyaseti neyse o olarak kaldı; sözünü ettiğim zenginlikler ve o benzersiz kaynaklardan, ancak bu ilkel siyaseti güçlendirmek, ve ona en korkunç ve en barbar silahları kazandırmak için gerekenleri aldı" (II. s.930. Altını çiziyorum)

3- *Fromm* ve *promos*, aynı zamanda ön saflarda yer alan, bir mücadelede öncü olan "dindar", için bkz. Heidegger, "Die Frage nach der Technik", *Vorträge und*

Aufsätze, s.38, Fransızca çev. *Essais et conferences*, Gallimard, s. 46; ve bunlar üzerine görüşlerim *De l'esprit*, s.149; *Ort* üzerine, yer ve okun ucu üzerine, özellikle bkz. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, s. 37, Fransızca çev. *Acheminement vers la parole*, s.41.

4- Burada yine *De l'esprit. Heidegger et la question'a* gönderme yapıyorum.

5- *Psyché. Inventions de l'autre*'da (Galilée, 1987), özellikle de derlemenin ilk denemesinde [bkz. "Psyche, Ötekinin İcâdı", çev. Melih Başaran, *Toplumbilim*, N:10, 1999, s. 103-127], bir "mantığın" olanaksız olanağını formüle etmeye çalışıyorum (ancak tanımı gereği, bu mantık asla biçimselleştirilemez).

6- Akdenizli Valéry, Avrupalı Valéry, aynı şekilde örnek bir tarzda, Paris'in düşünürü de olmayı istemiştir. Bunda şaşırtıcı bir şey yoktur; ve burada bu mantığı çözümlüyoruz. 1937'de, *Présence de Paris*'de [Paris'in mevcudiyeti], en soylu ve en ciddi görev, yalnızca "Paris'i düşünmek" değil (Valéry, başkentin adını beş sayfa boyunca yirmi altı defa büyük harflerle yazar), ama bu başkentin kimliğini düşünmek, ve bu kimliği de "tin" ile, "sürekli bir tinsel misyonun bilinci" ile birlikte düşünmek olacaktır: "Bana öyle geliyor ki, PARİS'i düşünmek, tinin ta kendisini düşünmek ile boy ölçüşebilir, veya onunla bir olabilir" (*Présence de Paris,* II, s.1012). Valéry, daha önceden, varlığın mantığına, başkentin (ve) mutlak tinin(in) *logos*'una göre, ancak ters-yüz edilerek tamamlanacak bir tasarı ortaya koymuştu. Tin ve başkent, kendilerini birbirlerine sunarlar, veya biri kendini ötekisinde temsil eder. Başkentte ikâmet eden, ikâmet edilen yeri düşünmeden önce bu ikâmet tarafından "düşünülür". İlk önce: "İşte kendimde şu saçma arzuyu uyandırmak ve bu cüreti kırmak: PARİS'i düşünmek". Dört güzel sayfadan sonra bilinçlenmenin ve tersine çevrinmenin olacağı ni-

hai an gelir: "PARİS'i düşünmek mi?...Böyle bir şeyi hayal ettikçe, insan tersine, PARİS tarafından düşünüldüğü hissine kapılıyor." Bundan biraz öncesinde, imgenin "imge"si, bu başkentlerin başkentinin çözümlenmesine rehberlik etmiştir. Gerçekten de Paris'in *yüzünün şifresi çözülür (dévisage).* Burada bir yüz, baş ve alın ayırt edilir: "Bu, Fransa'nın en hassas algı ve tepki gereçlerini kendisinde topladığı gerçek başıdır. Güzelliği ve ışığı aracılığıyla, Fransa'ya, üzerinde zaman zaman ülkenin bütün zekâsının parıldadığı yüzünü verir. Halkımız güçlü duygular tarafından kuşatıldığı zaman, kan bu alna sıçrar ve şu çok güçlü gurur duygusu onu aydınlatır" (s.1015).

Burada aydınlatmaya giriştiğimiz "örnekçi" mantık, Valéry'yi, on yıl öncesinde, *Fonction de Paris*'de [Paris'in işlevi] (1927), bu başkenti yalnızca diğer büyük batılı şehirlerle paylaştığı bir özellik olan kozmopolit bir metropol olarak değil ("Avrupa'nın ya da Amerika'nın bütün büyük şehirleri kozmopolittir", s.1007), ama başkentlerin başkenti olarak sunmaya sevketmiştir. Bu başkent, diğer bütün başkentler arasından hemen "ayırt edilir". Zaten "ayırıcı özellik" bu söylemin baş sözcüğüdür. Paris, iki başlık altında toplanan nedenlerden dolayı *ayırt edilir. Bir yandan,* [Paris] diğer ülkelerde olduğu gibi, yalnızca siyasî, *veya* iktisadî, *veya* kültürel başkent değil, ama *bütün* alanlarda ülkenin başkentidir ("Büyük bir ülkenin, kendi başına, siyasî, edebî, bilimsel, finansal, ticarî, şehvanî ve görkemli başkenti olmak; ülkenin bütün tarihini temsil etmek; ülkenin bütün itibarını ve neredeyse bütün parasal olanaklarını ve kaynaklarını olduğu kadar, bütün düşünen tözünü de içinde barındırmak, kendinde toplamak, ve bütün bunlar taçlandırdığı ülke için *iyi de olsa kötü de olsa,* işte Paris şehrini diğer bütün dev şehirlerden *ayırt eden* özellik budur" (s.1008, altını çiziyorum). *Öte yandan da,* böyle ayırt edilmiş, *örnek* olarak,

bizim başkentimiz artık yalnızca bir ülkenin başkenti değil, ama "Avrupa'nın başı", dolayısıyla dünyanın başı, genel olarak insan toplumunun, dahası, "insanî toplumsallığın" başkentidir: "Karakteri, uzun bir deneyimin, sonsuz tarihsel badirelerin sonucunda oluşan; üç yüz yıl zarfında Avrupa'nın iki veya üç kez *başı* olmuş, düşman tarafından üç kez fethedilmiş, yarım düzine siyasî devrimin sahnesi olmuş, hayranlık uyandıracak sayıda şöhretin yaratıcısı, sayısız aymazlığın yıkıcısı; ve *ırkın en nadide çiçeklerini ve cürufunu* sürekli olarak kendisine çeken bu Paris, çeşitli özgürlüklerin metropolü ve de insanî toplumsallığın başkenti haline gelmiştir" (s.1009. Altını çiziyorum).

Ne bu evrimin ısrarlı ikircikliğini ne de bu ikircikliğin barındırdığı uçurum niteliğindeki olasılıkları göz ardı etmememiz gerekiyor. 1927'de, *Fonction de Paris,* bu başkente ilişkin olarak "taçlandırdığı ulus için iyi de olsa kötü de olsa" ne varsa, dolayısıyla taçlandırdığı başa ilişkin olarak ne varsa söylüyor, ve "bu toplaşmanın devasa avantajları" ile "vahim tehlikeleri"ni birbiriyle bağlantılandırıyordu: "çiçek"le, aynı kaçınılmaz bir parazit gibi "ırkın cürufu" birbirine bağlanır. Ayırt edici olan, *kendini* diğerlerinden ayırt eden, daima en fazla tehlike altında olandır; en iyi olan en kötünün en fazla yakınında olandır. Ayrıcalığı olan, tanımı gereği, tehdit altında olan bir kırılganlıktadır. Tehlike daima yabancıdan gelir; yalnızca Avrupalı yabancıdan değil, ama daha uzaktan, tam olarak başka yakalardan, Avrupa'nın bir dışarısından gelip onu zehirleyen, tinin kendisini, yani tinin kendisine bir cisim veren "Paris tinini" tehdit eden bir yabancıdan gelir. "Irkın cürufu"ndan söz ettikten biraz sonra, Valéry şöyle bir sonuca bağlar: "Dünyada, net düşünce yorgunluğunun, *uygar yaşama yabancı (exotique) nüfusların artışının neden olduğu,* cehaletin yükselmesi, *Paris tinini diğerlerinden ayırt eden şeyi tehdit etmektedir.* Biz Pa-

ris'i, nitelikli olmanın ve eleştirel olmanın başkenti olarak tanıdık. Yüzyılların incelikli deneyimlerinin, aydınlanmalarının ve seçimlerinin takmış olduğu bu tacı herşey tehdit eder oldu." (Altını çiziyorum). On yıl sonra, savaşın eşiğinde, Valéry başkentte "toplanma"nın olumsuz etkilerini hatırlatır; bununla, az çok bilinçli bir şekilde "kıskançlık" öğesini bağlantılandırır, ve de 1937'de "toplama kampı" deyimini kullanır: "ayırıcı bir niteliğe sahip [seçkin] her Fransız'ı" "yakıp tüketen" *(consume)* bir kamp... Altını çiziyorum: "Bununla birlikte PARİS, milyonlarca başın toplandığı NEW YORK, LONDRA, PEKİN, [...] gibi -bizim BABİLLERİMİZ- diğer ucubelerden kesin olarak ayrılır [...] Artık, yüzyıllardan beri bir halkın her türden seçkininin *kıskançça bir araya toplanmış* olduğu, her türlü değerin kendine bir tanımca bulmak için geldiği, karşılaştırma, eleştiriyle yüzleşme, *kıskançlık* sınamasından geçtiği yerler yok. [...] Bu çok kıymetli mübadele ortamı, ancak yüzyıllardan beri bir halkın her türlü seçkininin *kıskançça* çağrıldığı ve korunduğu bir yerde tesis edilebiliyordu. *Ayırıcı bir niteliğe* sahip her Fransız bu *toplama kampına* mahkûmdur. PARİS onu çağırır, kendine çeker, talep eder ve bazen de onu *yakıp tüketir*" (s.1014-1015).

7- "La liberté de l'esprit", II, s.1093. Bir kaç sayfa ilerde, geçerken, ve biraz değintili bir biçimde Valéry, burada bizim için büyük bir öneme sahip bir noktaya dikkat çekiyor; tabii mantığının son noktasına kadar izlendiği, ve belki de Valéry'nin burada örtük bir biçimde ifade ettiği şeyin ötesine götürüldüğü takdirde...Burada *özgürlüğün,* gerçekte *yanıt* olduğu belirlemesi yapılıyor: "...özgürlük fikri bizde *ilksel* değildir; asla kışkırtılmaksızın *(provoqué)* hatırlanmaz (*évoqué;* adı anılmaz); demek istediğim, o daima *bir yanıt*'tır. (II; s.1095).

8- Bu metnin mantığı aynı zamanda *analojik*tir de. Gerçekte bütünüyle tin ile değer arasındaki bakışımsız

bir analojiye dayanır. Tin, kuşkusuz altın, buğday veya petrol gibi, diğerleri gibi bir değerdir; ancak tin aynı zamanda her türlü değerin de kaynağı, dolayısıyla artık değer, mutlak artı-değer, ve dolayısıyla da pahası olmayanın yüceliğidir. Tin, hem analojinin kategorilerinden biri, *hem de* her türlü iktisadın hiçbir diziye girmeyen koşulu, aşkınlığı, kategori-üstülüğüdür *(transcatégorial)*. Bu bir örnektir, örnek bir örnektir, en âlâsından örnektir. Bunun gibisi yoktur. Valéry'nin de başka bir yoldan çok iyi bir şekilde söylediği gibi...Valéry'nin, sanki geçerken, "önemli nokta" olarak adlandırdığı şey etrafında bir kaç alıntıyı toparlamakla yetiniyorum: "Zihinlerin *(esprits)* ilgisini Tin'in *(l'Esprit)* geleceği üzerine, yani kendi gelecekleri üzerine çekmek aciliyeti [...] zamanın bir işaretidir. [...] Zihne / Tine bir güven atfettiler, ama hangi zihne / tine, ve bu sözcükten ne anlıyorlar?...Bu sözcük, bütün öteki değerlerin kaynağına ve değerine göndermede bulunduğundan hesaba gelmez niteliktedir." Bundan itibaren de, olmadığı her şeye, değmediği bütün değerlere içkin olaraktan, tehlikesizce analojiye, sermaye ve sermaye arasında iktisatla koşutluğa ve koşutluğun iktisadına girebilir. Tin, "bu şeyin ta kendisi", "başat nokta", analojinin iki düzeyi veya iki düzeni arasında bölünmüş şeyin kendisidir:

> "Sanırım, yaşamımızın değerlerinin gözlerimizin önünde alçalmasından ve çöküşünden söz etmiştim; ve de bu "değer" sözcüğüyle, aynı ifade içinde, ve aynı işaret altında, maddi düzenin değerleriyle manevi düzenin değerlerini birbirine yaklaştırıyordum.
>
> "Değer" diyorum ve bu sözünü etmek istediğim şeyin ta kendisi; dikkatinizi çekmek istediğim başat *(capital)* nokta bu.
>
> Bugün değerlerin gerçekten devasa bir alt-üst olması *(transmutation)* (Nietzsche'nin bu harika deyi-

mini kullanırsak eğer) karşısındayız, ve bu konferansı "tinin özgürlüğü" olarak adlandırırken, bugün maddi değerlerle aynı yazgıya maruz kalıyora benzeyen şu temel değerlerden birine gönderme yapmış oluyorum sadece.

Demek "*değer*" dedim, ve "tin" adını almış, aynı *petrol, buğday* veya *altın* gibi bir değerin olduğunu söylüyorum.

Değer dedim, çünkü değerlendirme, önem atfeden yargı var, ve aynı zamanda değerini ödemeye hazır olduğumuz bedel üzerine tartışma var; yani *tin*...

[...] Zavallı tin değeri durmadan düşüyor.[...] Görüyorsunuz nasıl da Borsa dilini ödünç alıyorum. [...] Hiç bir şekilde aramadan, böyle, tinsel yaşam ve tezahürleri ile iktisadî yaşam ve tezahürleri arasında beliriveren analojiler beni sık sık şaşırtmıştır.[...] Her iki meşguliyette de, tinsel yaşamda olduğu gibi iktisadî yaşamda da, her şeyden önce aynı *üretim* ve *tüketim* kavramlarını bulacaksınızdır.

[...] Zaten sermaye ve çalışma, eşit bir şekilde bu iki yönden ele alınabilir; *bir uygarlık* aynı bazı sermayelerde olduğu gibi artışı yüzyıllarca süren, ve de bileşik kârlarını / faizlerini kendi içine emen bir *sermayedir*." (II, s.1077-1082)

Valéry, kendisinin de vurguladığı gibi, burada "az çok şairane, basit bir karşılaştırma" sunmaktan, veya "basitçe yapay retorik yoluyla" maddi iktisattan tinsel iktisada geçişi önermekten sakınır. Bundan sakınmak için, analojiyi olanaklı kıldığı halde kendisi bütünüyle analojiye ait olmayan tin kavramının aynı zamanda hem kökensel hem de kategori-üstü niteliğini ortaya koyması gerekmektedir. Sonuç olarak tin, *logos* gibi, analojiden pay almakla birlikte basitçe analojiye dahil değildir. Ve tam da, basit bir retoriğin ötesinde, tin *logos*'tur, söz veya kelâmdır

diye harfiyen bir açıklamada bulunur Valéry. Bu özgün tinselcilik kendini bir logos-merkezcilik olarak sunar. Daha da kesin bir şekilde, doğum yeri Akdeniz havzası olan bir logos-merkezcilik olarak...Bir kez daha alıntılamakta yarar var. Valéry biraz önce tam da, retorik bir yapaylık yoluyla maddi iktisattan tinsel iktisada geçmiş olma konusunda kendisini savunmuştur:

> "Gerçekte, düşünülecek olursa, tam tersi söz konusu olacaktır. [Önce] *başlamış olan tindir,* başka türlü olamazdı. Dünyanın ilk ticareti, ilki, ilk başlamış olan, zorunlu olarak ilksel olan, zorunlu olarak zihinlerin mübadelesidir; çünkü şeyleri değiş-tokuş etmeden, işaretleri değiş-tokuş etme gerekliliği, ve dolayısıyla da işaretlerin tesis edilme gerekliliği vardı. Dil olmaksızın pazar, mübadele yoktur; her türlü alış verişin ilk aracı dildir; burada şu ünlü söz yeniden söylenebilir (ona uygun bir şekilde bozuşturulmuş bir anlam vererek): "*Başlangıçta Söz vardı.*" Kelâmın alışveriş ediminin kendisini öncelemiş olması gerekti. Ancak kelâm, benim *tin* olarak adlandırdığım şeyin adlarının en belirginlerinden biri olma dışında bir şey değildir. Tin ve kelâm bir çok kullanımda neredeyse eşanlamlıdır. İncil'in kabullenilmiş tercümesinde *(Vulgate)*, aynı anda *hesap, akıl yürütme, söz, söylem, bilgi* anlamlarına gelen "*logos*" sözünü çevirmede *Kelâm (Verbe)* sözü kullanılır. Sonuç olarak, kelâmın tin ile örtüştüğünü söyleyerek, dilbilimsel düzende bile olsa, bir sapkınlık içinde olduğumu sanmıyorum."

Bundan itibaren, "mantıksal olan" ile tarihsel olanın eşdeğerde ve birbirinden ayrılmaz olmasında şaşırtıcı bir şey yoktur: "Bunun böyle olması yalnızca mantıksal olarak zorunlu olmakla kalmayıp gerçekliği tarihsel olarak da gösterilebilir." Ticareti teşvik etmiş olan "yeryüzü bölgeleri", aynı zamanda "tinin değerleri"nin "en erken geliş-

miş, en verimli ve en çeşitli olduğu", "*zihinsel özgürlüğün* en geniş şekilde sağlanmış olduğu" bölgelerdir de. Avrupa'nın, "başlangıçlarını Akdeniz pazarından alan Avrupamız"ın, "bu harikaların yaratıcısı olan" "Avrupa tininin" tanımı yapıldığı zaman "pazar" sözcüğü de düzenli olarak (iki sayfa içinde en az üç kere; I, s.1005-1006) ortaya çıkar. En iyi örnek, gerçekte tek, yeri başka bir şeyle doldurulamaz örnek, Akdeniz havzası örneğidir: "sunmuş" olduğu "örnek" gerçekten de benzersiz, örnek nitelikte ve karşılaştırma kabul etmezdir. Bu, diğer örnekler arasında bir örnek değildir; ve bu yüzden de *logos* ile tarih birbirinden artık ayrılmaz; çünkü bu örnek "en etkileyici ve en kanıtlayıcı nitelikte" olandır (II, s.1084-1085).

9- Cilt II, s.1058. Buna şaşırmamak gerekir, çünkü Valéry tam da Felsefe'ye ilişkin olarak, bunlar [tikellik ve evrensellik] arasında çoğunlukla birbirinden ayrı tutulan iki önermeyi gayretle birbirine eklemler: Felsefe'de *ulusal nitelik* ve *biçimsel nitelik,* felsefi dilde olduğu kadar felsefi söylemde de birbirlerinden ayrı tutulamaz ve indirgenemez. Buradaki bir kaç sayfada akıl yürütme biçimi son derece karmaşık olup bir nottan daha fazlasını hak eder. Burada da söz konusu olan yine, "insan tininin *sermaye*sinin oluşumunda Fransa'yı, Fransa'nın rolünü veya işlevini düşünmek"tir (II, s. 1047-1048. Altını çiziyorum). Şematik olarak söylersek, Valéry bir yandan bütün Felsefe'yi belirlediğini iddia ettiği *ulusal niteliğe* ilişkin önermeye, "imkânsız gözükmüyor" veya "bu kuvvetle muhtemel" şeklinde bir ödün ve varsayım biçimi verirse de, tam da örnek olarak Fransız Felsefesi'ni göz önünde bulundurararaktan *biçimsel niteliğin* altını çizer ve buna ilişkin olarak kesin nitelikte bir sav öne sürer. Bu savı, eğer biçime, dile, yazıya, retoriğe veya "metne" yöneltilen dikkati öznel bir biçimcilik ve kavramdan uzaklaşma ile bir tutan çevrelerin eline kolay bir koz verip işleri da-

ha da çıkmaza sokmaktan çekinmesek, biçimci bir sav olarak adlandırabilirdik. Ulusal niteliğin ve biçimsel niteliğin, milliyetçilik ve biçimcilik haline gelmeksizin -ve hatta bunlara karşı incelikli bir direnç stratejisi geliştirmek *için*- dikkate alınabilmesi gereklidir. Ne kadar ilginç olursa olsun Valéry'nin stratejisi iki tehlikeden de uzak durabilmeye muktedir görünmüyor bana. Ulusalcı *varsayım* kaçınılmaz olarak milliyetçi öznelciliğin *savı* haline dönüşüveriyor. Biçimci sav sanki bu dönüşümü hızlandırmak için orada gibi.

İlk olarak, varsayım: "Soyut veya 'arı' düşünce, aynı teknik düşünce gibi, düşünüre kendi ulusundan veya ırkından gelen şeyleri silmeye çalışır; çünkü bu soyut veya arı düşünceler yer ve kişilerden bağımsız bir takım değerleri yaratmaya yönelmişlerdir. Bir metafizikte veya bir ahlâkta, özsel olarak bir ırka veya bir ulusa ait olan şeyleri ayrımsamak, veya ayrımsadığını sanmak kuşkusuz imkânsız gözükmüyor: hatta herhangi bir ırkı veya ulusu tanımlamak için üretmiş olduğu felsefeden daha iyi bir şeyin gözükmemesi de söz konusu olabilir. Bir iddiaya göre, bazı fikirler tamamen evrensel bir şekilde ifade edilmiş olmalarına karşın, kendilerini doğuran iklim dışında neredeyse kavranılamaz olarak kalırlar. Yabancı bir toprakta, aynı köklerinden koparılmış bitkiler gibi solarlar, veya orada birer ucube gibi dururlar. Bu kuvvetle muhtemel" (II, s. 1055).

İkinci olarak, sav: Savın kendini bir "his" olarak sunduğunu, ve "af dileyen" bir ayraçla başladığını hatırlatmadan önce, bu sayfaların yazıldığı tarihi anımsayalım: 1939. Avrupa üzerine, daha önce görülmedik bir şiddetle çöken milliyetçi ve ırkçı belâgatın veya silahların bekleyişinde...Valéry, Felsefe, ırk ve ulus üzerine olan önermelerini varsayım biçimiyle ılımlı kılar. Kendi "hissinden" ve de "biçim meselesi" olarak Felsefe'den söz etmek için

af diler; bu biçimi, tekil ve örnek bir şekilde Fransız diliyle bağlantılandırır:

> "Bence (bu histen dolayı affınızı diliyorum), Felsefe bir biçim meselesidir. Hiçbir şekilde Bilim değildir, ve belki de Bilim'le olan bütün koşulsuz bağlantıdan kendini sıyırması gereklidir. Felsefe için, *ancilla scientiae* [Bilim'in hizmetçisi] olmak, onun *ancilla theologiæ* [ilâhiyatın hizmetinde] olmasından daha tercih edilebilir bir şey değildir. [...] Demiyorum ki, ben haklıyım: kaldı ki, bunun hiçbir anlamı olmayacaktır. Söylediğim şu [...] bu dili konuşan ve dilde konuşulan varlık, ne söz konusu dilin kendi içinde örtük olarak taşıdığı telkinlerden ve çağrışımlardan sıyrılabilir, ne de bu dilin araçlarının ötesine geçebilir. Eğer ben düşüncemin en uç noktasına kadar, bu düşüncenin kurulduğu ve kendi kendisi ile konuştuğu noktaya kadar Fransız isem, bu düşünce Fransızca'da, ve Fransızca'nın olanaklarına göre ve bu aygıt içinde biçimlenmiş olduğundandır" (a.g.y.)

Daha sonra, söz konusu olanakların burada içine girmeyeceğim bir yorumu ve bir değerlendirmesi sürüp gider. Yalnızca Felsefe'ye ilişkin olarak, bugün, yazarı ile ve yazarına karşı, düşünmeye sevk edebileceği şey için, sonucu alıntılayacağım: "Fransa'da bir Felsefe'nin başarılı olması için ödemesi gereken bedel budur. Demiyorum ki, bu ilkeyle uyum içinde olmayan fikir sistemleri ortaya atılamaz: demek istediğim şu ki, bu sistemler Fransa'da gerçek ve *organik* bir şekilde bir kabul görmezler *(adopté)*. Zaten, siyasette ve sanatta da Fransızlar'ın benzer nitelikte tepkilerini görüyorum" (II, s. 1056, altını çiziyorum, J.D.).

BEKLETİLEN DEMOKRASİ*

- Bugün, kamuoyu nedir?

- Bugün? Bir hortlağın silületi, demokratik bilincin saplantısı... Hortlak bir takım haklara ve güçlere sahiptir. Ancak çelişkili talepler konusunda bir karara nasıl varılabilir? Temsiliyetçi demokrasi niçin kendi meşruluğunu dayandırır

* Bu metin, *Le Monde de la Révolution française*'de (N.1, aylık dergi, Ocak 1989) kısaltılarak yayımlanan bir röportajın (Olivier Salvatori ve Nicolas Weill ile) tam metnidir.(J.D.) [Başlıkta (la Démocratie Ajournée"), "bekletilen" şeklinde çevirdiğimiz "ajournée" deyiminin bu kitabın tematiği olan "gün" (*jour*) kavramını da içinde barındırdığını anımsatalım. Deyim, Derrida'nın *différer* (gecik(tir)me, ertele[n]me, farklılaş(tır)ma) fiilinden türettiği *différance* (ayıram) kavramına da göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla basitçe, etkin ve iradi bir eylemi çağrıştırır şekilde, "bekletilen", "ertelenen", "geciktirilen demokrasi" şeklinde değil "ayrıma bırakılan", "(kendini) ayrıma bırakmış demokrasi" olarak da anlaşılma gerekliliği vardır. Ancak bütün bu zorlukların ötesinde, "Bekletilen Demokrasi" deyimini tercih etmemizin nedeni, bir yandan "bekleme"nin mesihsel bir temaya göndermede bulunması (bkz. *Marx'ın Hayaletleri*, çev. A. Tümertekin, Ayrıntı, 2001), öte yandan da, "erteleme" veya "geciktirilen" deyimlerinin "mevcudiyet"le kurmuş oldukları mekanik ilişkiden farklı olarak, "beklenen" veya "bekletilen"in "şimdiliği içinde tam bir mevcudiyeti" ("demokrasi") bir *kesinlik* içinde varsaymaması veya bunu bir "yakın gelecek" kipi altında *vaad* etmemesidir. (çn)]

gözüktüğü şeyden kendini koruma gereksinimi içindedir? Evet, bugünü, bugünün gününü vurgulamakta haklısınız. Kamuoyunun kendi *ritmi*, ona *aracılık eden şey* ve herşeyden önce de onun *tarihi* söz konusu olduğunda, burada bir *gün* sorunu vardır.

1. Kanaat, "kamuoyu"na öngörülemezliğin erdemini veya erdemsizliğini, daha *D'Alembert'e Mektup*'ta* söylendiği gibi, "değişken ve oynak" olmayı, "yönetilmesi güç" olmayı atfeder. "Kamuoyları", aynı "zarlar" gibi, "akla ve güce" aynı anda meydan okurlar. Fiilen veya kural olarak, kanılar *günden güne* değişiklik gösterebilirler. Tam anlamıyla *gelip geçici (éphémère)* olaraktan, durağan bir konuma sahip değildirler; istikrar beklenmez onlardan, hatta istikrarsızlıkta bile istikrarlı olmaları beklenmez, çünkü bazen "uzun süreli" olabilirler. İlk ikirciklik bu *ritimle* ilgilidir: Eğer kamuoyunun kendine has bir yeri olmuş olsaydı (ama bütün sorun da bu zaten), kendisi sürekli ve şeffaf bir tartışma zemini olmuş olacaktı. Demokratik olmayan güçlere, hatta kendisinin siyasî olarak temsiliyetine bile karşı koyacaktı. Bu temsiliyet onunla asla bir upuygunluk içinde olmayacaktır; çünkü temsiliyet, farklı ritimlere göre

* Jean-Jacques Rousseau (çn)

soluk alır, kararlaştırır ve bir karara bağlar. Aynı şekilde, kanaate dayalı bir takım hareketlerin kendini zorbaca dayatmasından da korkulabilir. Hız, "günü gününelik", hatta "uzun süre" içindeki gündeliklik, kanaatin temsiliyet mercilerine göre paradoksal bir gecikme içinde olmasıyla, bazen tartışmanın güvenilirliğini, "bilinç sahibi olma" zamanını etkiler. Örneğin *bugün*, idam cezası konusunda, 1. Mecliste, 2. bir halk oylamasına gidildiğinde, 3. "kamuoyu araştırmaları" veya sosyolojik anketlerin sonuçlarında, çoğunlukların aynı olmayacağının bilindiği (özellikle anketler yoluyla!) sanılıyor. Bu ritim uyuşmazlıkları veya farklarıyla ilgili örnekler azımsanmayacak sayıda. Göçmenlere yerel seçimlerde oy kullanma hakkının tanınmasıyla ilişkili olarak *SOS Racisme*[*] tarafından başlatılmış olan kampanyanın, *daha sonradan* Meclisteki çoğunluk tarafından dikkate alınacak bir kanaat konusunda insanları bilgilendirmesi ve onları bu kanaate ikna etmesi gerekiyor; ancak Cumhurbaşkanı, daha adaylığı sırasında, bu konudaki kişisel "kanaatini" *daha baştan* açıklamıştı; dahası o anki durum üzerine, açıkçası kanaatin ve de hatta Meclis'in gecikmesi üzerine

[*] Irkçılık ve ayrımcılıkla mücadele için oluşturulan ve 1983'den beri Fransa'da etkili olan bir örgüt. (çn)

kendi görüşünü bildirmişti: Bunun da hem halkı hem de Meclis'i etkilememesi söz konusu olamaz. İşte yoldan çıkan bir topoloji... Burada kamuoyunun kimliği nasıl saptanabilir? Burada bir kamuoyu *meydana gelmiş* midir? Böyle bir kamuoyu, kendini *olduğu haliyle* [*neyse* o *olarak*] nerede ortaya koyar? Bu kamuoyunun kendine has cisminin gezginliği, aynı zamanda onun hayaletimsi yapısıdır (*ubiquité*)*. Bu cisim, *olduğu haliyle bu uzamların hiçbirinde mevcut değildir.* Seçime dayalı temsiliyetin sınırlarının ötesine taşarak, kamuoyu, ne *genel irade*, ne *ulus*, ne *ideoloji*, ne de sosyolojik teknikler kullanarak veya modern anket kurumları tarafından çözümlenen *özel* nitelikte bir takım kanılar bütünüdür. Birinci tekil şahısta konuşmaz, ne nesne ne de öznedir ("biz", "herkes"), ancak alıntılanır, konuşturulur, vantrilogi yoluyla karından konuşturulur ("gerçek ülke", "sessiz çoğunluk", Nixon'un "*moral majority*"si, Bush'un "*main-stream*"i, vb.), ancak bazen bu "ortalama", "kamuoyunu yönlendirmeye muktedir" bu araçlara, yine Rous-

* *Ubiquité* deyimi, aynı anda birden fazla yerde olma (oluşma, "meydana gelme") yetisini, her yerde hazır ve nazır oluşu, dolayısıyla da "kendine ait" bir yeri, *topos*'u olmayanı, böylece de varlıkbilimsel anlamda "olan" ve "olmayan"ın ötesinde veya arasında, başka birşeyi imler.(çn)

seau'nun söylediği gibi, "ne aklın, ne erdemin, ne de yasaların" sahip olmadığı bu "değiştirme sanatı"na direnme gücünü kendi içinde taşır.

2- O halde, olumsuz siyasetbilim bu tanrısı*, belli bir *aracı* olmaksızın, gözle görülür (*au grand jour*; güpegündüz, gün ışığında) bir hayat belirtisi gösteremez. Kendi özsel niteliği olan *günlük* ritmi, *gazete* gibi bir şeyin kitlesel bir dağıtımını öngörür. Bu teknik-iktisadî güç, kanaatin oluşmasına ve de kendisini(n) *kamusal* olarak tanı(n)masına izin verir. Bütün bu kategoriler bugün pek upuygun gözükmese de, gazete *bilgilendirmeye, biçimlendirmeye, düşündürmeye* veya *ifade etmeye,* dolayısıyla da orada kendi özgürlük ortamını bulacak olan bir görüşü *temsil etmeye* yönelik kamusal bir görünürlük alanını sağlamakla yükümlüdür. *Günlük* -gazete veya görsel işitsel medya- ile kamuoyunun tarihi arasındaki bu bağıntı, "kanaat gazeteciliği" adı verilen şeyin sınırlarının çok ötesine geçer. Anketler, hem değerli hem de tehlikeli

* Burada "kamuoyu", olumsuz ilahiyatın (*théologie négative*), varlığı, varlık kipi, varsa yeri, yerlemi tartışmalı olan "tanrısına" benzetiliyor. Olumsuz ilahiyatla ilgili olarak J.Derrida'nın *Sauf le Nom* (Galilée, 1993, Paris) adlı kitabına bakılabilir: *İsmin Dışında*, çev. M.Başaran, D. Eryar, Kabalcı, İstanbul, 2003'te yayımlanacak. (çn)

olaraktan, giderek daha da "incelerekten", siyasî veya sendikal temsiliyetin ritminin asla erişemeyeceği bir ritimde yol alırlar. Bu anketler, çoğunlukla, hem kendilerini yaptırma girişiminde bulunan hem de gücü elinde bulunduran basında gün yüzüne çıkarlar. Gazetenin bu haberi iletmesi kadar onun yeniliğini de *üretir* olması dolayısıyla, sonuç olarak kamuoyunun *günümüzde* artık, dün ve kendi tarihinin başlangıçlarından beri olduğu şey olmadığı bilinir.

3. Çünkü fenomen hiçbir zaman *doğal,* yani evrensel değildi. Zaten toplumsal ritmin başlıca kategorisi olarak gündelik yaşam da asla doğal değildir. *Bugün* kamuoyunun varsayılı "gerçekliği" üzerine, tıpkı onun silületinin bir sinematografisini çıkarır gibi, bir sorgulamaya girişmeden önce, hortlağın bir *tarihi* olduğu hatırlatılmalı: Bu tarih Avrupalı, yakın bir geçmişi olan ve belirgin bir şekilde bölümlere ayrılmış bir tarihtir. Kanı üzerine söylem, kuşkusuz dünya kadar eski bir tarihe sahiptir: *doxa* veya "opinion"un (bunlar tam olarak aynı şey değildir) Batılı olmayan kültürlerde de eşdeğerleri bulunduğu kesindir. Ancak *kamuo*yunun tarihine gelince, bunun Avrupa'nın siyasî söylemiyle bağlantıda olduğu görülüyor. "Temelleri" siyasî felsefe geleneği ta-

rafından hazırlanmış olsa da, kamuoyu modern bir *artefact*'tır (Amerikan ve Fransız devrimlerinin ön kabulleri burada en belirgin kilometre taşlarını oluşturur *). Kamuoyundan, bu ad veya başka bir ad altında olsun, onu ciddiye alarak, temsiliyetçi demokrasi modeline gönderme yapmaksızın, ve de bir yasama aygıtının tam da bu kanaatin siyasî veya korporatif temsiliyetler *dışında* oluşumuna, ifadesine ve özellikle de "yayımlanmasına" izin vermesi veya bunu vaat etmesi olmaksızın söz edilmiş olduğunu sanmıyorum (Fransa'da : İnsan Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinden basın özgürlüğüne ilişkin 1881 yasasına kadar).

Esas olarak seçmenliğe ilişkin bir şey olmayan kanaat, adının da belirttiği gibi, bir *yargı* aracılığıyla ifade edilmeye davet edilir. Kanaat asla bir bilgi değildir; girişilen bir değerlendirme, iradî bir eylemdir. Bu temsiliyetçi demokrasi *üzerinde* bir denetleme veya yönlendirme gücüne sahip olması gereken bir "yargı" (evet veya hayır) biçimine sahiptir daima. Ancak, siyasî ka-

* Burada, örneğin "modern bir *artefact*", yani "yapay olgu" olarak "özgürlüğün" edimsel-saptayıcı icadının veya kurulmasının incelendiği, J.Derrida'nın Amerika Birleşik Devletlerinin Bağımsızlık Bildirgesi çözümlemesi hatırlatılmalıdır: in *Otobiographies, l'enseignement de Nietzsche et la politique du nom propre*, Galilée, 1984, Paris. (çn)

rar mekanizması bakış açısından, bu önemli güç daima "kuvve" halinde, ve görünmez sınırlarda kalır. Kanaat ne içerde ne de dışarıda bir yer edinir. Yerleşik temsiliyetin dışında konumlanır; ancak bu dışarının *bağımsız bir kamuoyunun* dışarısı olarak, *olası bir oy* ve temsiliyetin *içine* veya *üzerine* bir müdahale olasılığı olarak kabul görebilmesi sadece temsiliyetçi demokrasilerde ve temsiliyetçi yapılarda mümkündür. Paradigmatik bir an: İstek ve şikayet defterleri... Kuvve halinde bir seçmenin yeri, kamuoyu, yasal olarak temsil edebilirlik kıstaslarına sahip öznelere ilişkin olarak, *bir yargı yoluyla karara varmaya* davet edilen bir yurttaşlar topluluğudur. Ancak bu karar aynı zamanda, en azından geçici olarak onların erimi dışında, bugün giderek genişleyen ve hızla farklılaşmaya uğrayan, buradan da liberal demokrasinin ilkelerine değilse bile bugünkü işleyişine ilişkin bir takım vahim sorunlar ortaya çıkaran bir alandaki konularla da ilgilidir. "Özel okul"* lehine gösterileri, öğrencilerin veya hemşirelerin "eşgüdümü"nü, RU 486**, AIDS, uyuşturucu bağımlılığı veya prezervatifler

* Fransa'da, parasız "laik okul"dan farklı olarak, dinî, özellikle de Katolik tarzda eğitim veren lise dengi okullar.(çn)

** "Kürtaj hapı" olarak da bilinen, "istenmeyen gebeliklerin kimyasal olarak sona erdirilme" yolu.(çn)

etrafındaki, hatta Scorsese'in filmiyle ilgili tartışmaları (burada sözden, bildiriden veya gösteriden, kanaatin bu öğesinden söz ediyorum; tabii ki onu sona erdirecek bombalardan değil*) anımsayalım. Ancak, yargı, karar, ve özellikle de temsiliyet düzenine girmeyen diğer bütün şeyler, *hem* bugünkü demokratik kurumların *hem de* olduğu haliyle kamuoyunun algı alanının dışında kalır. Bu ikili, *karara varan yargı* biçimi (evet veya hayır) altında bir değerlendirme olasılığı tarafından birbirine bağlanır, ve bir *temsiliyet* içinde kendini üretir. Kamuoyu anketleri, bir yandan seçime ilişkin konuların ve doğrudan siyasî olan kararların dışına çıkarak, öte yandan da evet veya hayır şeklindeki seçeneklerden ziyade yüzdelik oranları (az veya çok şeklinde) saptayacak soruları çoğaltarak bu kuralın dışında kalmaya çalışırlar. Ancak, bir söylemin *olduğu haliyle* kamuoyu ile ilgili olması için, bu söylemin seçime ilişkin bir tartışmada taraf olması, ve de "az veya çok"un bir "evet veya hayır"ı haber vermesi gerekmektedir. Bu durumda, yargıya (evet veya hayır) ve -bu sözcüğün bütün anlamlarında- temsiliyete dayanmayan şu dene-

* Burada M.Scorsese'in filmi "*The Last Temptation of Christ*"in Fransa'da gösterildiği bir sinema salonuna dinsel fanatikler tarafından yapılan bir saldırı kastediliyor.(çn)

yim, değerlendirme ve hatta belirlenim ("modalar", "beğeniler", "adetler") çekinceleri ne hale gelecektir? İşte tam da bu noktada kanaatin yetkesini (içeriğinden bağımsızca, kendi seçim-öncesi yargı biçimi bakımından), ve hatta kesinliği, daha tek başına dil tarafından, daha en ufak işaretten başlayarak, daima dil tarafından tehdit edilecek olan özel / kamusal ayrımını sorgulayabiliriz. Bu türden sorunlar için ayrılabilecek bir kamusal, ve dolayısıyla da siyasî alan ne türden bir alan olacaktır?

Bir "kanaat yönetimi" kanaatle oynayabilir, onu yerleşik temsiliyetlere karşı gelecek şekilde icat veya davet edebilir. Ama bu ancak, en azından biçimsel de olsa, demokratik rejimlerde yapılabilir ve söylenebilir. Popüler bir diktatörlük veya totaliter bir rejim, kanaat hükümetleri değildir (ve belki de bugün SSCB'de gün yüzüne çıkan şey, basitçe kamuoyudur). Yeni bir takım "günceli takip etme" araçları, kanaatin nabzını neredeyse gündelik bir ritimde tutma araçları, belli bir iktidara (örneğin bir Devlet başkanının veya demokratik bir hükümetin iktidarına) bir gelişmeden, bunun Meclis'te, partilerde ve sendikalarda ifade bulmasından önce ve bu ifadenin ötesinde, haberdar olup bunu dikkate alma,

çoğunluktaki değişimleri seçimlerden, hatta bir halk oylamasından bile önce farketme imkanı verir; hatta bunu zorunlu kılar. Bunun nedeni, kanaatin bütün örgütlenmelerin (partiler, sendikalar, vb.) sınırlarının dışına taşan, ele avuca sığmaz bir kendiliğindenliğin biçimden yoksun kaynağı olması değildir. Kısa bir süre önce meydana gelen öğrencilerin veya hemşirelerin "eşgüdüm" hareketleri, ne edilgin ne de etkin hareketler olarak, örgütsüz bir kendiliğindenlikten kaynaklanmadığı gibi, "manipüle" edilmiş bir takım hareketler de değildi. Bu kısıtlayıcı etkin edilgin seçeneğinin ötesinde, demek ki çözümlemeyi, bu arada da siyasî eylemi yürütmek için daha başka kategorilere gereksinim vardır. Kurumlarla ve özellikle de basınla olan ilişkilerde de durum böyledir : Eğer kendini ifade etmek deyiminden, kendi fenomenalitesi içinde, olduğu haliyle gün yüzüne çıkmadan *önce* belli bir derin içsellikte varolan bir şeyi anlıyorsak, kamuoyu *kendini ifade etmez*. Kamuoyu fenomenal olarak *varolur*. Basın tarafından *üretilmiş* veya *biçimlendirilmiş*, hatta *etkilenmiş* veya *yönlendirilmiş* olmaktan ziyade, basitçe onun yoluyla *yansıtılmış* veya *temsil edilmiş* de değildir. Bu tür safdilce veya kaba yorumlar, kökleri-

ni güçlü bir felsefî söylemden alırlar. Bir sorumluluğa tanıklık etmek, her şeyden önce bütün bu kavramları yeniden bir değerlendirmeye tutmaktan geçmez mi? Bu görev felsefî ve siyasî, kuramsal ve pratik, zor ama aynı zamanda da tehlikeli bir görevdir; çünkü temsiliyet kavramının, Rousseau'nın "modern" olarak adlandırdığı "vekil fikri"nin ta kendisini sorgulanabilir kılma riskini taşırlar. Ancak bir demokratın, demokrasinin belitlerini ve temellerini düşünme, dur durak bilmeden bunların tarihsel belirlenimlerini çözümleme sorumluluğu, 1989'da* bu belirlenimlerden hangilerinin saptanabilir olduğunu hangilerinin olmadığını çözümleme sorumluluğu yok mudur? Çünkü, söz konusu olan demokrasinin geleceğidir. "Kamusal" alan boyutunun kendi felsefî modernitesine ulaşması, kuşkusuz Aydınlanma'yla, Fransız veya Amerikan devrimleriyle, veya Kant'ın söyleminde olduğu gibi, *Aufklärung*'u (Aydınlanma'nın ve günün ilerlemesini) aklın tüm alanlarda *kamusal* kullanımı özgürlüğüne bağlayan (burada akıl, aynı zamanda eleştirme yükümlülüğünde de olduğu "kanı"ya indirgenmez) söylemlerle başlamıştır.

* Burada, 1989'un Fransız Devrimi'nin 200'üncü yılı kutlamaları nedeniyle vurgulandığını anımsatalım. (çn)

Bu devrim-sonrası modernlikte, medyaların uğradığı tekno-iktisadî dönüşüm bir başka bölünmeye işaret eder. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, özellikle de Almanya'da, radyonun temsiliyetçi bir demokrasinin geleneksel uzamında yaratmış olduğu bunalım çok şiddetli tartışmalara yol açmıştı (bkz. Tönnies, *La critique de l'opinion publique,* 1922; veya, sağda veya solda, alıntılansın alıntılanmasın, bütün kamusal alan çözümlemelerinde, örneğin Habermas'ta, etkisi hâlâ canlılığını sürdürmekte olan Carl Schmitt'in çalışmaları. Burada bunlara giremeyeceğiz. Ama basının getirmiş olduğu zorlamaları da unutmayalım; bunlar sadece niceliksel değildirler, aynı zamanda bir takım okunabilirlik modellerini de dayatırlar. Şu anda tartıştığımız bütün meseleler, burada bir telgrafın eksiltili yapısı şeklinde bırakmam gereken şeyde toparlanırlar. Ciddi bir şekilde, basından basın içinde söz edilebilir mi? Evet ve hayır, ancak el altından...). Bu tartışmalar eskimemiştir; geleceğin televizyonunun, önceleri ulusal bir şey sanılan kamuoyu üzerine doğrudan uluslararası nitelikte etkilerini bir düşünün. Bir televizyon olayının kendisine eşzamanlı olarak eşlik eden, dahası bu olayın kendisini üreten bir anket tekniğinin getirmiş olduğu dönüşümleri düşünün bir

("Hakikât saati"![*]). Bu teknik, kuşkusuz basında olduğu gibi, kurumsal temsiliyetten mahrum bazı azınlıklara söz hakkı verebilir, hataları ve adaletsizlikleri düzeltebilir; ancak bu "demokratikleşme" bir "kamuoyu"nu asla meşru bir şekilde ve bir elemeye tabî tutmaksızın temsil etmez. "Basın özgürlüğü" demokrasinin en kıymetli kazanımıdır; ancak en azından bizim burada ortaya koymuş olduğumuz sorunların hakkını, fiilî olarak, yasalarda ve uygulamalarda vermediği ölçüde bu temel "özgürlük" yine icat edilmeyi bekleyecektir. Hem de *hergün*. En azından hergün. Demokrasiyi de bu özgürlükle beraber hergün yeniden icat etmek gerekecektir.

- *Biçimsel olarak özgür olan basının sansür gibi çalışmaması için o halde hangi sistem icat edilmelidir?*

- *Toplum Sözleşmesi*[**], tam da "Sansür üzerine" adlı bölümde, kamuoyunun "yargı"sı olan bu "bir çeşit yasa"yı ele alır. Ancak burada *biçim / içerik* karşıtlığına güvenilebilir mi? Basın özgürlü-

[*] "*L'heure de vérité*": 1982'de başlatılan, davet edilen siyasetçiye dört gazeteci tarafından soruların sorulduğu, ve alınan "kamuoyu yoklamaları"nın anında "kamu"ya, dolayısıyla da söz konusu siyasetçiye yansıtılması çerçevesi üzerine kurulu bir televizyon programı.(çn)

[**] Jean-Jacques Rousseau (çn)

ğünü geliştirmek için biçime bir içerik vermek yeterli midir; yani, asla bir ödevin eşlik etmediği, ve "basın önünde" bir özgürlüğün tanınması olmadan bir hak yeterli olabilir mi? Biçimsel kural muhafaza edilmelidir; çünkü bu biçimsellik olmadan hiçbir hak koruma altında değildir. Dolayısıyla, daha incelikli çerçevelerin, ayrımları daha iyi gözeten, "serbest-piyasa"nın tekno-iktisadî dönüşümlerini daha fazla göz önünde bulunduran bir yasama aygıtının icat edilmesi gereklidir Bu görev sonsuzdur: Ama bunun nedeni, her zaman yapacak daha fazla veya daha iyi şeylerin olması değil, *ilkesel* bir *çelişki*dir. Bir demokrasinin, kuşkusuz, sansürün (yasal anlamda, Kant'ın dediğine göre, şu kamusal "güç kullanım imkanına sahip eleştiri"nin) sahipsiz kalan toprakları ele geçirmemesi için uyanık olması gerekmektedir. Aynı zamanda, geniş anlamda "sansür"ün etkilerine karşı da, yani, eğer bu söylenebilirse, liberal toplumları tehdit eden "yeni sansür"e karşı, kendileri ile boy ölçüşecek durumda olmayan şeyleri marjinalize eden veya sessizliğe mahkum eden birikimlere, yoğunlaşmalara, tekelleşmelere, kısaca bütün niceliksel fenomenlere karşı da mücadele edilmelidir. Ancak, bununla birlikte elemeden geçirme nokta-

larının veya bunları ellerinde bulunduranların çoğulluğu, dağılmış durumda olmaları, bölünmüşlükleri, hareketlilikleri de *basitçe* savunulabilecek bir şey değildir. Çünkü bazı toplumsal-iktisadî güçler, bu marjinalleşmeleri ve bu genel bir forum yokluğunu yine kötüye kullanabilirler. Kamusal söylemlerin, değerlendirme mercilerinin, görünürlük alanlarının veya "sahne"lerinin, vb. çoğulluğunu ve niteliğini zenginleştirmekten geri kalmadan, çoğunluğa açık olacak büyük tartışma alanları nasıl açılabilir? Bu olmayacak hayal mi, yoksa bir açmaz (*aporie*) mı? Olanaksız ve gerekli olan bu icat, ancak bir başka buyruktan itibaren kendini haber verebilir : Demokratik forumun birliği veya "merkezi", kitlenin, toplanmanın, tekbiçimliliğin veya tekelin birliği veya merkeziyetçiliğiyle karıştırılmamalıdır. Bu durumda, "yeni sansür", toplanma *ile* parçalı yapıyı, biriktirme *ile* özelleşmeyi birbirine bağlar: Bu onun kurnazlığının gücüdür. Siyasetsizleştirir. "Görsel-işitsel medya"da daha belirgin olan bu ürkütücü mantık, yalnızca bununla sınırlı kalmaz. Bu mantık, bir yorumun, yani seçici bir değerlendirmenin, bir "olgu"yu bildirmesinden (*informe*; şekillendir-

mesinden) itibaren işlemeye başlar. Hiçbir bilgilendirme bunun dışında kalmaz.

Bu en fazla, kamuoyunu *doğrudan* siyasi bir yargı veya seçimlere ilişkin bir karar şekline sokmayan "kültürel" (sanat, edebiyat, felsefe, vb.) basın adı verilen şeyde, ve onun "incelikli", üstbelirlemeye uğramış, kodlanmış değerlendirmelerinde göze çarpar. Bir medya kurumunun piyasa fenomenlerini kitlesel düzeyde salık verdiği her defasında, bu kurum aynı zamanda kitlesel bir biçimde el koymuş ve sansür uygulamış da olur. Burada, bu kurumun gerçek eklektik beğenisinin veya onun vitrin liberalizminin ne olduğu, erdemleri veya erdemsizlikleri, çekiciliği veya sıkıcılığı, seçkin mi bayağı mı, yoksa her ikisi birden mi olduğu pek önemli değildir. Yetenekleri konusunda ne düşünülürse düşünülsün, şu ya da bu değerlendirme ve elemeden geçirme tekelinin tek bir yargıcın eline teslim edildiğinin görüldüğü vakit, bu, kültürün süpermarketlerindeki satışları da etkiler. Bir yapıt, şu bozuşturarak hayran bırakan, bunca enerjiyi elemeden geçirip kendisine doğru çeken, konuşma sırasında sözleri kesen, bedeni ve toplumsal bakışı yeni bir fizyolojiye tâbi kılan, nihayet yabancı ülkelere ulusal kültürün en son ikonlarını ihraç

eden bu küçük dev aynasındaki görünürlük koşullarını yerine getirmediği takdirde, sarayın bahçesinden uzaklaştırılıp *neredeyse özel* nitelikte bir avlunun gecesine sürgüne gönderilir. Bugün, bu ölçütler içinde, eğer bir kitap, sırdaş ve *neredeyse* özel nitelikte bir mektup olmanın ötesinde bir şey olarak görülmek istiyorsa, onbin nüshadan daha fazla satış yapmalı, ve -buraya dikkat edelim- okunmalıdır. Sonuç: "zor" tâbir edilen, tekdüze bir görüntü veya anlatı modeline başkaldıran, "ortalaması" içinde böyle temsil edilen (tekil haliyle, "kanaat" daima "ortalama"yı ifade eder) kültürün normlarına pek az boyun eğmiş arayışlar sahneden dışlanır, karartılır, *gün* yüzünden mahrum edilir. *Bunun sonucunda*, bunlar giderek "karanlık", "zor", hatta "okunaksız" olarak *yargılanır*, ve böylece de bu yapıtlar, oldukları söylenen ve olmaları istenen şey, yani ulaşılamaz *hale gelirler*. Böylece döngü hızlanır. Bizim "kültürel" medyalarımızın niteliği hakkında ne söylenirse söylensin, acaba ülkemizin Avrupa'da en az okuyan ülkelerden biri olması, kütüphanelerimizin içler acısı, neredeyse itiraf edilemeyecek bir durumda olması, ve bundan ayrı tutulamaz bir şekilde, "yargının biçimlenmesi"nin ayrıcalıklı yerleri olan Okul ve

Üniversite'nin bütün bu sorunların ağırlığı altında olması bir rastlantı mıdır?

Ancak yine de işi basitleştirmeyelim. Belki de başka ritimler ve başka tasarılarla beraber düşünmek gerekli. Belki niceliksel dolaysızlığın çekimine kapılmamak gerek. Okul gibi, basın da demokratikleşmenin niteliğine katkıda bulunur. Ortalamaya ulaşma imkanı çoğunlukla bir ilerlemedir. Bazı gazeteler, duruma göre, resmî değerlendirmelerin (örneğin akademik birimlerin) bazen iyi taraflarını bazen de kötü taraflarını vurgularlar *veya* eleştirirler. Nihayetinde, medya gücünün de bir sınırı yok mudur? Bu gücün kendisi de, her zaman sessiz kalmayan kamu tarafından günü gününe değerlendirmeye tâbi tutulur. Ayrışık yapıda olan bu güç, kendi büyük gövdesinin çeşitli kısımlarını yer yer eleştirebilir. Sonuç olarak kendisi de daha uzun bir zaman birimi tarafından, ve kendisi için zorunlu olarak anlaşılmaz kalan bazı ölçütlere göre yargılanmaz mı? Bir sonraki ay unutulan kitlesel başarılara katkıda bulunsa da, kendisi de unutulma tehlikesi içinde değil midir? Kendi okunabilirlik ölçütünün dışında kalan bir takım çağa aykırı (*intempestif*; zamansız) öncü hareketler

bir gün karşı çıkılamaz bir şekilde kendilerini dayatabilirler. Bir yapıtın geleceğe doğru yol almasında, bazen on adet okuyucunun, onbin adet satışın güncelliğinden daha fazla belirleyici olduğu bilinir. 1989'da yaşasalardı, bizim büyük medyatik makinelerimiz Rimbaud veya Lautréamont'dan, Nietzsche veya Proust'dan, bir Kafka veya bir Joyce'dan ne yaparlardı acaba? Bu yazarlar hemen herşeyden önce bir avuç okuyucu (minimum izlence oranı) tarafından kurtarılmışlardır. Ama ne okuyucular! Belki de bu benzetme şimdiden çağa aykırılıkla suçlanabilir; ne yazık ki öyle. Çünkü bu serüvenlerin *içrek* tarihi kuşkusuz kendi *dışıyla*, ve inkâr etsek de etmesek de bugün artık zamanını doldurmuş bir "kamusal alan" yapısıyla bağlantı halindeydi. Ancak az sayıda, *neredeyse* özel nitelikte basımın yine de bir şansı vardır: En azından kamusal alana çıkışı vardır. İkisi arasında da, *samizdat**. Bu ritim ve bu niceliksel farklar göz önünde bulundurulduğunda, "özel" ile "kamu-

* Özellikle Sovyetler Birliği döneminde (ama yalnızca o dönemde değil, o dönemi aratmayacak şekilde bugünlerde de -örneğin Azerbaycan'da "*Monitor* jurnalı" örneğinde olduğu gibi-), gizlice bastırılıp el altından dağıtılan, bazen de 'paralel', 'alternatif' dağıtım ağlarını kullanan muhalif kitap, dergi, fanzin gibi yayınlara verilen genel ad. Bugün de belki internet ağları, çeşitli dillerde site, e-posta veya haber grupları benzer işlevi sürdürmektedir. (çn)

sal" arasındaki sınırın geçişkenliği bugün hiç olmadığı kadar ölçülemez gibi görünüyor. Her olay, aynı kalpazanlar ve direnişçiler gibi, yasayı göz önünde bulundurmak zorunda. Geçiş asla güvenli değil. Kamuoyu belki hesaplanamaz bir ortalama değil ama, belki de ölçülemez var. Ancak şu var ki, ölçülemez, *eğer böyle bir şey varsa*, asla kendini *sunmaz* : Mevcut değildir, asla bir takım bilimsel veya felsefi nesneleştirmelerin konusu olmaz.

Tek seçim, demek ki, toplanma veya dağılma arasında değildir. Seçenek, daha ziyade, medyaların "kamu"yla, "kamular"la olan ilişkisindeki *tek taraflılık* veya *çok taraflılık* arasında olacaktır. Sorumluluk, bilindiği üzere basının özgürlüğü ve basın *önünde* özgürlük, daima bir *"yanıt hakkı"*nın hayata geçirilmesine bağlı olacaktır : Bu yanıt hakkı, yurttaşa edilgen ve tüketici, ve tam da bundan dolayı haksızlığa uğratılmış, bir "kamu"nun basit bir parçası (sonuç olarak özel, ve giderek daha da özelleşen bir parça) olmaktan daha fazla bir şey olma hakkı verecektir. Karşılıklılık olmadan demokrasi olabilir mi?

-Yanıt hakkına böyle bir yaygınlık (extention) nasıl kazandırılabilir?

- Fransa, *tekzip hakkını*, ve daha geniş anlamda da *yanıt hakkını* tanıyan ender ülkelerden biridir (tekzip hakkı kamu güçlerine ait olup, kamu güçleri tarafından tanınmıştır). Bu temel bir haktır. Ancak bu hak sınırları son derece belirgin koşullarda geçerlidir (dar anlamda hukuk alanında; yoksa ahlak veya siyaset alanında değil). Hata veya sahtecilik, yanılma, yorumdaki aşırılık, haksız yere basitleştirme, imâ retoriği, hatta densizlik, çoğunlukla radyo, televizyon veya gazetelerde kamusal ve doğrudan bir yanıt hakkını fiiliyata geçirmez. Hukukî veya teknik zorlukların bu haktan yararlanacak olanların cesaretlerini kırmadığı zamanlarda bile, genelde bir yanıt, yer, çerçeveleme ve süre nedenleri dolayısıyla etkisini yitirir. Yanıt hakkı, gerekli yaygınlığı ve fiilî etkinliğini (bu yine sonsuz bir görev olarak kalacaktır) kazanmadıkça, demokrasi de o ölçüde sınırlı kalmaya devam edecektir. Yalnızca basında mı sınırlı kalacaktır? Kuşkusuz öncelikle basında, ama basın *bugün* her yerdedir : Her halükârda kendisini günün yerine koyar / günün kendisini verir. Kamusal alana, onun kamusallığına ışık tutar / bunları gün yüzüne çıkarır. Günü gününe'yi verir / güne günü verir. *Dolayısıyla yanıt hakkının pek az va-*

rolma imkânı vardır / zorlukla varolabilir. Niçin çoğunlukla bu bakışımsızlığın getirdiği şiddeti, ve bu bakışımsızlıkta indirgenebilir veya indirgenemez olanı görmezden geliriz (demokrasi*nin* kurgusallığı)? Bu aşırı aşikâr olan önündeki ikiyüzlülük, yadsıyıcı tutum veya körleşme nedendir? Niçin bu aşırı aşikârlık aynı anda hem gün gibi ak, hem de olduğu haliyle, *mevcut şekliyle* demokrasilerin en kara yüzüdür?

Beklendiği gibi, iyi niyet (bu, olmazsa olmazdır) şeyleri değiştirmeye yeterli olmayacağına göre (bu şeyler artık basit bir "bilinç" mantığına bağlı olmadığı gibi, hukukî, dolayısıyla da artık uygun düşmeyen (*inadéquat*) bir sorumluluk kavramına da bağlı değildir); beklendiği gibi, teknik donanımların ve biçimsel yasallığın (bu da olmazsa olmaz ve mükemmelleştirilebilirdir) asla bu ölçüsüzlüğün üstesinden gelemeyeceğine göre; beklendiği gibi, yanıt ve sorumluluk, hitap ve göndermede bulunulan yer, vb. gibi şeylere ilişkin olarak miras almış bulunduğumuz felsefî kavramlar burada hiçbir şekilde yeterli olmadığına göre, Fransız Devrimi ancak onun gibi bir kaç tane devrime daha çağrı yapılabildiği takdirde anımsanmış olacaktır. Bir vaadin anısı olaraktan bu çağrı yeni bir ton aramaktadır. Şüphe-

siz bu ton artık "devrimci" olmayacak, ve "devrim *günü*"nün aceleciliğinin ötesinde, bunun daha yavaş olması gerekecektir. Bunu ona hiçbir şey güvenceleyemez, ve bunun hakkında tek bir sayfada bundan daha fazla bir şey söyleyemem.

"Biraz daha gayret"*

Eğer izin verirseniz, son bir söz daha; bugün bana başlarken bağışladığınız sözcük, *bugün* üzerine. Daha şimdiden günler sayılı / günler *başka bir hızda* hesaplanıyor: *Gün* sonuna vardığı yerde gün kendini haber veriyor. Günün (görüntünün görünürlüğünün ve kamunun kamusallığının, ama aynı zamanda günlük ritmin birliğinin de, siyasî olanın görüngüselliğinin de, ve belki de birden aynı şekilde siyasî olanın özünün de) artık, buraya kadar sözünü ettiğimiz télémétathéorique [kendisiyle bir uzaklaşma için-

* Bu deyim, M. de Sade'ın *Yatak Odasında Felsefe* adlı kitabının "beşinci konuşma"sının başlığını da oluşturan, o uzun ünlü çağrıyı, kışkırtıcı olduğu kadar düşünen, akıl yürüten çözümlemeyi hatırlatır: "Fransızlar, cumhuriyetçi olmak istiyorsanız biraz daha gayret". Ayrıca J.Derrida, 1997'de, Sade'ın bu sloganıyla *Enternasyonal*'inkini birleştiren, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!* (Bütün ülkelerin kozmopolitleri, biraz daha gayret!) (Galilée, Paris) adlı bir kitap da yayımlamıştır. Derrida, burada, bu kitapta (bkz. s.49) da değinilen kozmopolitizm ve ulusalcılık ilişkisi ötesinde, Avrupa Konseyi tarafından 1995'de ortaya atılan "sığınma şehirleri" tasarısını ve Kant'ın "Sürekli Barış" makalesini tartışmaktadır. (çn)

de olan kuram-ötesi] sonuçların *ratio essendi*'si* olmayacağı yerde, artık bu sonuçların sebebi (*raison*) veya ortak paydası (*ration*) olmayacağı yerde gün kendini haber veriyor.

Buna inanılırmış gibi yapılsa da, gün hiç her şeyin ölçüsü olmuş mudur acaba?

İlk baskısında [ilk elden], bu kanaat -kurmaca demeye ancak cüret ediyorum- dünyada en iyi paylaşılan şey** olarak kalır.

---

* *Principium rationis sufficientis essendi* (birşeyin varolması için yeterli sebep ilkesi) olarak da bilinen "varlık sebebi", genelde *ratio cognoscendi* (düşünme sebebi) ile farkı içinde ele alınır. "Varlık sebebi", bir şeyin düşünülmeden *önce* varlıkbilimsel olarak, bir kimliğe, bir birliğe sahip olarak varolmasını imler. Descartes'ın başlangıçlar üzerine düşünceleriyle başlayan bu ayrım, örneğin Kant'ta (Pratik Aklın Eleştirisi) "özgürlük" ve "ahlak yasası" ilişkisinde şu şekli alır: Ahlak yasası, özgürlüğün *ratio cognoscendi*'sidir (yani, biz özgürlüğü ahlak yasasından itibaren düşünebiliriz), ancak özgürlük de ahlak yasasının *ratio essendi*'sidir (bu ahlak yasasının varlık sebebi, bizim özgür olmamızdır). Ancak bu şekilde "özgürlük" de bir *postula* (varsayım); yani, ahlak yasasının zorunlu yapısından dolayı varlığını kabul etmek zorunda olduğumuz bir şey haline gelir. Derrida, belki de "günün", "kamunun", ve "siyasetin" artık bu anlamda bir "varsayım" olmayacağı bir noktaya dikkat çekmektedir; yani bu medyatik-temsiliyetçi mekanizmaların varoluş sebebi olarak varsayılan bir şey olmayacağı noktaya... (çn)

** "Sağduyu (*bon sens*) dünyada en iyi paylaşılan şeydir", bilindiği gibi, Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşma*'sının ilk sözleridir.(çn)

Whither / wither the world?

Melih Başaran

Evet, "dünya *nereye gidiyor*?" ya da "dünya *çökmekte mi*?" anlamlarına gelen "*whither / wither*" ses benzeşimiyle neyi ifade etmeye çalışıyoruz? Jacques Derrida da, 1993'de "*Whither marxism*?" başlıklı bir kolokyumda konuşmak durumunda kalmış, ve bu konuşmadan da bilindiği üzere *Marx'ın Hayaletleri* adlı kitabı ortaya çıkmıştı.[1]

Burada, eğer bu kitapta, J. Derrida'nın *Öteki Hedef / Başka Baş, Bekletilen demokrasi* adlı kitabının çevirisiyle beraber, "Uluslararası Toplumun 'delirium'u" başlıklı kendi küçük denememizi de yayınlama cüreti gösteriyorsak, bu asla ona ne bir "önsöz" ne de bir "sonsöz" yazmak anlamı taşımaktadır. "*Bugün*" konusunda, asla bir "son söz"e muktedir olamayacağızdır.

Derrida'nın bu kitabını çevirmeye, Türkiye'de 2002 yazının, siyasi çalkantı, erken seçim tartışmaları, ve daha da önemlisi Türkiye'nin önünde, onun geleceği için bir umut olarak beliren Avrupa Birliği'ne adaylığının kabulü beklentisi, Aralık 2002'de Türkiye'nin üyeliğinin de görüşüleceği Kopenhag Zirvesi'nin beklentisinin getirdiği heyecan içinde başlamıştık. Zirve, bilindi-

[1] Derrida, *Marx'ın Hayaletleri*'nin sunuş bölümünde şöyle yazıyordu : "...kolokyumun başlığı "*Whither Marxism*?", yani "Marksizm nereye gidiyor?"du, ama, bir de, alttan alta, "Marksizm çökmekte mi? (*wither*) anlamına geliyordu" (çev. Alp Tümertekin, Ayrıntı, 2001, s. 6).

ği gibi Türkiye için belirsizlikle sonuçlandı. Bu arada Kasım'da erken seçimler oldu, Türkiye'nin gündemi değişti, belki yeni belirsizlikler içine girdi. Çeviri hâlâ yayınlanmamıştı.

Avrupa ufukta silinirken, ya da aynı "demokrasi" gibi, belirsiz bir tarihe "ertelenir", "beklemeye" alınırken (*ajourner*), bilindiği gibi, gündem "Irak'ın silahsızlandırılması" üzerine yoğunlaştı; dahası yaklaşan bir tehdit, "savaş tehditi", gündemin ivediliğini yine değiştirmişti. Paul Valéry, Derrida'nın burada sıkça alıntıladığı kitabında şöyle diyordu: "Komşuların varlığı, ulusların sürekli bir sivil savaşa karşı tek savunmalarıdır".[2] Burada, "komşular" sözü, bizim için hâlâ bir geçerlik taşırken, A.B.D. için durum, yani "komşuluk" kavramı, çığrından çıkmışa benzemektedir. İşte bu sürekli değişen "gündem", Avrupa fikrinin hem her zamankinden daha fazla tehdit altında olduğu, hem de kendi gerekliğini her zamankinden daha fazla hissettirdiği bugün, bizi, bu metine bir "ek" gibi bağlanmaya sevk etti. Ayrıca, bizim metnimiz de, *bir yandan* "baş", "başka baş", "baştan başka" tematiğini sürdürmekte, onu yeni anlambilimsel zincirlere kaydetmeye çalışmakta, *öte yandan* da "gördüğümüz veya işittiğimiz"den itibaren, yine alttan alta, şu zorlu "kamuoyu", "medya" sorunu işlenmekte, ama öncelikle de *olay*'ın kendi zihnimize varış biçimi, belli bir '*delirium*'un kaydoluş biçimi, gelen'in, varan'ın ilk izlenimlerinden itibaren yazıya geçirilmeye çalışılmaktadır.

Metin, Irak savaşını önceleyen haftalarda yazıldı, dolayısıyla onun, *gündem*'in, bugün'ün sıkıntısını taşı-

[2] P. Valéry, "Des partis", *Regards sur le monde actuel*, Gallimard, Idées, 1945, Paris, s. 62.

yor. Metin, bir bilgi vermiyor, ya da pek az veriyor; ama olay'ın kendi üzerine bir sanrı, bir kâbus gibi çöküşünün izlerini taşıyor. Ancak gündem o kadar hızlı değişiyor ki...Bir kez savaş başlayıp da, Irak'a (yarın kimbilir nereye) bombalar düşmeye başlayınca, "Uluslararası Toplum"la ilgili düşüncelerim biraz daha "netlik" kazandı. O hâlâ "muğlak bir İde" (kantçı anlamda "*idée vague*") olmayı sürdürse de -zaten onun bütün zenginliği de bu-, dünyanın geleceğinin önünü açmak ve belirlemek adına, hiçbir partinin, ideolojinin, belki de hiçbir "örgütlü hareket"in olamayacağı kadar etkili olacak gibi görünüyor.

Asla sınırları belirlenemez, öngörülemez, anlık bir coşum (*enthousiasme*) olarak, kendiliğinden bir şekilde, kendi kendini *muğlak* (asla "pozitif bir sunumu"nun olamayacağı) bir şekilde tesis eden şey olarak bu "uluslararası toplum" ya da "kamuoyu", ve belki de onun, negativitenin olumlu gücüne sahip 'delirium'u[3], ve tek tek bizlerin 'delirium'u, bizim, bugün, gelecek için, elimizde bulunan tek güvence, tek teminat olarak gözüküyor.

Avrupa Birliğini, hatta "NATO"yu bile kendi içinde bölmüş, Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler kurumuna ölümcül bir darbe vurmuş olaraktan, A.B.D. yönetiminin, bugün, Irak'a fiili saldırganlığının sınırları, ne Irak'la ne de bir "askeri müdahale"yle ("*Şok ve Dehşet*"!) sınırlı görünmüyor. Uluslararası, "küresel",

[3] Kant, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde "coşum" ile Dementia'yı bir koşutluk içine sokarken, "olumlu sunumlar"ıyla *fanatizm* şekline dönüşen coşumu (*Schwärmerei*) ayırarak delilik ile bir tutar. Bkz. §29'un "*Remarque générale*"i. (*Critique de la Faculté de Juger*, çev. A.Philonenko, Vrin, 1989, Paris, s.111) Notlar:

"trans-nasyonal", vb. denilen sermayenin, asla gerçek anlamda "vatansız", "milletsiz", "dinsiz" olmadığını, ve yahut olamadığını, kabul etmek zorundayız ("gerçek" anlamda bir *liberal* kapitalizmin imkânsızlığı). Birkaç yıl önce, A.B.D.'nin, örneğin bir AIDS ilacının üretim ve pazarlama hakları konusunda; bazı istisnalar dışında, A.B.D. silahlı kuvvetlerinin bir devamı veya "öncü birlikleri" (*avantgarde*'ı) olarak görülmesi gerekecek olan Hollywood filmlerinin ve diğer Amerikan "kültürel ürünlerinin", A.B. ve diğer pazarlarda tekel oluşturması için giriştiği dev "ekonomik savaş" (GATT anlaşmaları,vb.); ve son olarak da çevre ve alternatif enerji kaynaklarıyla ilgili olarak A.B.D.'nin, Kyoto Konferansı'ndaki uzlaşmaz tutumu, zaten bütün bu askeri savaşın öncülleri, başgösteren imleri, olarak çoktan saptanmış durumdaydı.

Bugün ise, bu saptamadan bir *bilinç aktı* çıkarma zamanı.

7 Nisan 2003

Uluslararası Toplumun 'delirium'u

Melih Başaran

Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi, başlığım *günce*lden pay almışa benziyor. Ama nedir bu "pay alma"nın kipliği? Hem neden "başlığım", benim başlığım? Bir başlık nedir ki? Bir başlığın başka başlarla paylaştığı şey nedir ki? Kendi payımızı nasıl bilebiliriz? Ve de, daha zor bir şekilde, ötekilerin payını... Başka başlarla, bugün neyi paylaşıyoruz?

Bugün. Bugünkü günden, gün'den başka neyi paylaşıyoruz?

"*Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi...*" diyor, bu metnin ilk satırları; başlığın altındaki ilk satırları. Hemen alnın, alınlığın altında.

Ya da;

"Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi" diyor, bu metnin ilk satırları, *gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi...*

Bu uçurumsal denklem, bu "ilk satırlar", Shakespeare'e veya Hamlet'e, ve ya Marx'a, son olarak da Derrida'ya musallat olmuş bir hayaletin, veya onların hayaletinin bir sorusuna, ya da dünyaya bir zamanlar "korku salmış", ama öldüğünden emin olunamadığı için -aynı belki *Sanat* gibi- kendisine karşı temkinin elden bırakılmadığı, mezarı başında beklenen bir hayaletin, ancak başında yeterince beklenince, yeterince kulak verince, kulak (tele-kulak) kesilince, gerekli protezler, donanım-

lar, aygıtlarla ("posta"; ya da kamusal mekana açılan bir mahremiyet olarak, bir şifre-yazı, bir açık-giz olarak "kartpostal"; "gazete", "duvar gazetesi", duvar, "grafiti duvarı", "telgraf", "telefon", "gramofon", "stetoskop", "kamera", "lazer optik okuyucu", "ekografi", *Blow up* filmindeki gibi hassas "ses kayıt cihazı", "grafiti çözücü", "internet ağı" çözücüsü, vb...) oskülte edildiği vakit işitilebilecek olan "*Dünya nasıl gidiyor*?" şeklinde, henüz belki açık seçik olarak telaffuz edilmemiş (hayaletimsiliğin bir özelliği), formüle edilmemiş bir soruya verilmiş bir yanıt, bir *scholar* tarafından, okumuş, temkinli bir *mektepli* tarafından verilmiş yine okumuş, temkinli, mektepli bir yanıt mıdır?

Bu döngüsellikten, ya da bu "ağ"dan, "şebeke"den nasıl çıkılabilir (*disconnect*)? Yoksa burada, F. Ponge'un, "Yedi yıl uğursuzluktan sonra / Aynasını kırdı o" diye biten Masal adlı şiirinin, tam da "ilk satırları" mı anımsanmalı, anımsatılmalı?

"*İle sözcüğü ile başlar o halde bu metin*
İlk satırı gerçeği söyler"[1]

O halde gerçeği, *igitur*'un gerçeğini nasıl söyleyebiliriz?

Bu döngüsellikte, bu imin ime göndermesiyle oluşan kapalı gönderisellikte tam olarak neyi "görebiliyor" veya "işitebiliyoruz"? Hem niye "veya"? Bu görsel-işitsel dolayımsızlık dünyasında, bu gördüğümüz *ve* aynı anda, hatta *anında*, işittiğimiz, haberdar olduğumuz, hiçbir dur durak, ara, dolayım, mesafe, *düşünce payı*, nefeslenmeye olanak, zaman kalmayan, giderek gerek de kalmayan dünyada, niye, sanki yeniden bir ayrılmayı,

[1] J.Derrida'nın bu konuda bir çözümlemesi için bkz. "Psyche, Ötekinin İcadı", çev. M.Başaran, *Toplumbilim*, N.10, 1999, İstanbul, s.106 ve dev.

bir kopmayı, bir "çivisi çıkmışlığı" haber verir *ya da* hatırlatırcasına "gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi" deniyor? Bu kopuş, teknikle açılan bu mesafe, yine teknik yordamlarla, *posta* (uzakları okuma ; bu arada "posta arabası", "posta tireni"), *kartpostal* (uzakları okuma ve/ya görme; aynı "yazı" / "tura" gibi, asla kendini eşzamanlılığa vermeyen iki yüzey; ve bu yüzeyin ara-kesitinde asla söylenmeyenler; örtük ifadeler), *telefon* (uzakları işitme; uzaklarla konuşma; yarı körlük, körleşme; geceyi gerekseyen fısıldaşmalar; yüz ile ses'in ayrışması), *daguerreotype, fotoğraf* (resim sanatını kökten bir şekilde yeniden düşünmeye yol açan bütün bu buluşlar), *sinema* (hem reel hem de reel olmayan uzakları, hem görme hem işitme; pelikül veya ekran üzerinde kararsız kalan reel; kımıldayan hayaletimsi et), sesli sinema (yüzle sesin yeniden buluşması), *radyo* (önce devlet tekelindeki radyo; onsuz yirminci yüzyılın totalitarizmlerinin belki de olduğu şekliyle olmayacağı radyo; uzaklara derleyici toparlayıcı hitap, bilgilendirmenin tek yönlü bakışımsızlığı; ama neredeyse aynı anda iktidarın "kısa dalga" -T.S.F.[2]- ile kısa devre yapılması; şehirlerin, kıtaların uğultusu; taa ki iktidarın önce korsan, sonra "özel radyo"larla bölünmesine kadar; gözü yoksayan gecenin yarı-mahremiyetine geri dönüş) ve nihayetinde *televizyon* (gözle kulağın yeniden buluşması; naklen yayın aracılığıyla gerçek zamanda gerçek olay; günlük dozda sergile(n)menin, teşhirciliğin, skan-

[2] Heidegger bile "Tekniğe yönelik soru"da açımlamanın "yazgıyı belirleyici" (*Geschickhaft*), yani kışkırtıcı kipi olarak gördüğü Gestell'den (buyurucu çerçeveleme) söz ederken "T.S.F. yayın istasyonu" örneğinden söz etmeyi ihmal etmez: " La question de technique", in Essais et Conférences, çev. A.Préau, Gallimard, s.39-40.

dalın nesnesi; yeni ahlakileştirici aygıt), *internet* (gerçek zamanda bilgiye ulaşım; yeni, kamuya yarı-açık mahremiyetler; yeniden yeni Enternasyonal düşü), ya da e-*posta*'ya varıncaya değin, bu ve bunun gibi aygıtlar yoluyla kapatılmamış mıydı? Ya da en azından Victor Hugo'nun bir kehanet sözü gibi ("*Ceci tuera cela*"[3]; "Bu onu öldürecek" veya "Biri ötekisini yok edecek" diyerek) "kitabın katedrali (*édifice*) öldüreceği" şeklinde bir öngörüde bulunduğu zamandan, yani modernitenin başlangıçlarından beri, bu aygıtlar birbirlerini tamamen "öldürmek" yerine, biri diğerine eklemlenerek "sakatlanmış yaşamlarımızı" (*Minima Moralia*; Adorno[4]) bütünlemeye çalışmamışlar mıydı?

O halde niye bu ayak direme (bu direnç; ve bu devingenlikte işlevsiz kalır gibi gözüken "ayak" -ve takımları) ve bu uğursuz döngüsellik (bu küresellik)? Gerçek adına elimizde kalan, sarsılmaz, yadsınamaz, kesin, sağın tek apaçıklık: *ile* sözcüğü ile başlayan metnin "ile"si; yani *kendisi*!...*Saf* metin, ama şüphesiz nahif değil...

Ya da; hayaletlerden gelir gibi gelen bu soruyu, başka yerden de getirtebilir, türetebiliriz. Şimdi Tanrı, elçisini (*saf medyum*unu) sorguluyor:

"Dünya nasıl gidiyor?

Elçi: "Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi, Lordum"

Başka bir deyişle, bu yanıt, bir "yanıt" olarak sayılamayacak bu yanıt, bu "kaçamak" yanıt, "buna ben cevap veremem, benim görsel-işitsel, medyatik donanımım ile, yani "ile" ile; bu, onsuz olamadığım, ama içine

[3] Victor Hugo, "Ceci tuera cela", Notre-Dame de Paris içinde; 5.kitap, 2. bölüm. (1831).

[4] Th. Adorno, *Minima Moralia, Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*; çev. O. Koçak, A. Doğukan; Metis, İstanbul.

de gömülmüş olduğum için dışardan bakarmış gibi bir hüküm de veremeyeceğim, doğrusu ne desem yalan olacak bir konuda *Siz* kendi medyanıza itibar ediniz Efendim; artık gerek 'gördüğünüz', gerek 'işittiğiniz', gerekse de daha başka yüce algı organlarınızla hükmedebileceğiniz gibi...", demenin, dolayısıyla Tevrat'ın ilk nebilerinde rastlanan bir nahiflikle, onsuz da bilebilecek, onsuz da olabilecek, bu medyumdan rahatlıkla vazgeçebilecek Tanrı'nın bu soruyu başkasına değil de *özellikle* ona sormasındaki, bu sorunun onu, yalnızca *seçilmiş* onu, birey olarak onu hedef almasındaki, *çağrı*nın yalnızca ona, bizzat ona yapılmasındaki hikmeti anlayamamış olmanın başka bir şekli değil midir? Ya da Nebi, bugün benim de olduğum gibi, kendi güncelinde, kendi günceline gömülmüş bir şekilde, kızgınlık veya küstahlıkla, kibir veya öfke kanında isyankar bir tavra derece derece yükselirken şöyle de geçiştirebilir soruyu:

-"Dünya nasıl gidiyor?"

-"Ordan nasıl görünüyor??" ("efendimiz" der, ama biraz geç. Öfke ağızdan çıkmıştır bir kez).

Soruya soruyla yanıt verme, başlıkta gün'e, bugüne kendini sunan soruya ya da soruna, bir başka soruyla yanıt vermek küstahlığın ta kendisi değil midir? Ama belki de bu "ikinci" soru, yani kendini yanıt yerine koyan soru, aslında hiç de ikincil olmayıp, tam da *birinci* soruyu, yani kurgusal olarak Tanrı'ya sordurulmuş olan "ilk" soruyu da tesis etmiş olma zorunluluğundadır. "Oradan nasıl göründüğünü" önce kendisine sormayan, asla "dünya nasıl gidiyor?" sorusuna muktedir olamayacaktır. Dışardan bakma, -soruya yabancılaşma-, içinde bulunulan "dünya", "toplum" veya "uluslararası cemaat" veya "toplum"dan söz edebilmenin de bir koşulu değil midir?

O halde soruya, başlığa, başat soruya, ve baş'a, soru sormaya muktedir baş'a biraz daha yabancılaşalım: Başa dönerek;

"Uluslararası Toplumun 'delirium'u gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi" diyor, bu metnin ilk satırları, *gördüğünüz ya da işittiğiniz* gibi...

Ya da;

Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi, *"Uluslararası Toplumun 'delirium'u gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi diyor, bu metnin ilk satırları"*...

Başı da, başlığı da, başa eklenen eki, baş'ın, başlığın *yerini tutanı*, başın ve başlığın *uzantısını* da içine alarak gerçekleşen bu başa dönüş, bu *sermayeleştirme*, bu görerek veya işiterek, okuyarak belleğe katış ("bizim kültürel sermayemiz", diyecektir Avrupalı Valéry), belleğin bu kendi kendisine malzeme verişi, bu *arşivleme* hareketi, bilincin bu kendi üzerine gerek *italik* gerek roman tarzda (bu arada, niye ibrani, arabi, yunani, felemenk, gotik tarzlar yok?), tırnak işaretlerini (yani "pençe"leri, *Begriff'e* uzanan yolda ona uzanan *griffe*'leri olmasa bile, *greffe*'i, yama ya da "aşı" gibi eklenerek "filizlenecek" tomurcukları, başgösteren şeyleri) gerek oradan gerekse buradan başlatarak, dolayısıyla baş'ı baştan ve başka'dan, *başka baştan*, baş'ın başkasından, *yeni baştan* başlatarak, bazen bambaşka'yı, baştaki başka'yı, hadi diyelim Tanrı'yı da yedeğine alarak, sermayesine katarak gerçekleştirdiği, geliştirdiği (belki şu son *ikibin yıldan* beri, belki de giderek hızlanarak şu modernite uzamı denilen *son iki yüzyıl*dan beri hızla dönüştürdüğü, bir yerinden etmeye, kaydırmaya tabi tuttuğu), belki de şu an, bugün, bugün daha sona ermeden, birinin, birilerinin, mutlak içimizden birilerinin,

bu dünyadan birilerinin, *son bir-ki*' şeklinde bir düğmeye basarak sona erdireceği, *bir*'le *ki*'nin *üç* için, mutlak şahit, *tiers, üç* için bile sentetize olacak (*rétention* ve *protention*; "geriye yönelik bireşim" ve "ileriye yönelik bireşim") zaman bulamadan *sıfırı* verecek şekilde, henüz kendi yörüngesinde tamamına ermeden sona erdireceği bu dönüş hareketi, bu gün'ü, bu -günebakan hareketini-, *gün*'ün yinelemesini veren yıldızsı dönüş; "dünya" adı verilen bu *medyum*'un -sönen bir yıldız gibi- kendi üzerine çökme olasılığı, bugün bunun insani olanaklılığı, bu tehditin fiilinin kendini hep *birinci tekil şahısta* veren veya çeken bir *delirium*'un şimdiki zamandaki ("-yorum") ivediliği, kendini hep sonsuzca başa ve sondan bir önceki başa, *yeni başlangıçlara* sürükleyen harekette ele veren bir *uğursuzluk* işareti değil midir? Yoksa kendi sonunu ve başını önceleyen bu hareket, fiziki veya dini, mitsel, mesihcilik geleneğine nahif bir şekilde kayıtlı bir kıyamet kavramı olmaktan ziyade, ama öncelikle, *daha baştan* yazı içinde gerçekleşen bir *kıyamet*, yani bir "kalkışma" alameti midir?

Dolayısıyla, "*bunu yazan* özne", bu dilsel kalıba göre ("bunu yazan ... / bunu okuyan..." formülünün alametinde), "bunu imzalayan" el, bunu bir *grafiti* şeklinde çiziktiren, alametini şehrin duvarına, rotatiflere, *billboard*'lara, veya kağıda, tuale, müzelere veya tuvaletlere çiziktiren, sorulmamış soruların bulunmamış yanıtlarını işaret olarak kendine döndüren bu baş ("İşte Baş İşte Gövde İşte Kanatlar" -Sevim Burak-[5] ; ya da "Gövdem,

[5] Sevim Burak'ın bir oyunu: "İşte Baş İşte Gövde İşte Kanatlar", *Everest my Lord* içinde; Adam, 1984, İstanbul, s.41 ve devamı.

bu kağıt, bu ateş" -Michel Foucault-[6]); başlıkla özdeş olmadığı halde "başlığım" diyen, başlığı, dahası *başlangıcı* sahiplenen bu baş; günle, gördüren, *görmeye ve işitmeye veren* başlıkla özdeş olmayan bu baş, kendi kendisiyle zorunlu olarak özdeş olamayan, bitişemeyecek, joint olamayacak bu baş, bu sermaye, ama bir o kadar da sonradan olma veya "sonradan görme", hep "sonradan işitme" (*après coup*, diyor buna Fransızlar; yoksa "görmemiş", arriviste anlamında değil) yabancılaşmışlığı telafi edilemez olan, bu nedenle de bütün

[6] M.Foucault, "Gövdem, bu kağıt, bu ateş", *Seçme yazılar* içinde, III.cilt; çev. I. Ergüden, F. Keskin, Ayrıntı, 2000, s.48. Söz konusu bu iki metin arasında, biri edebi bir metin, diğeri felsefi bir deneme olaraktan, başlıklarının benzerliği veya birbirlerine yaptığı çağrışım oyunu ötesinde, ilk bakışta ortak bir nokta bulunmayabilir. Ancak ne varki, ikisinde de "delilik" veya belli bir "delirium" olasılığı söz konusudur. Foucault, Descartes'in *Meditasyonlar*'ında "*delilik argümanı*"nı nasıl bertaraf edip çarçabuk savuşturduğunu ve daha uygun kaçacak "*düş argümanı*" üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak zorunda hissettiğini belirtir. Sevim Burak'ın bu oyununda da, söz konusu olan hem belli bir delilik, hem de düş, ve bunlarla yüzleşmenin veya oyuna dahil etmenin aracı olarak, teatral bir teknik olarak "*yabancılaşma sahneleri*"dir. Sevim Burak'ın kendisinin de nasıl "oynanması" veya "yorumlanması" konusunda açıklamalarda bulunduğu bu "sahneler"de ["Arka arkaya üç kez tekrarlanacak olan yabancılaşma sahneleri oyunun özünü yoğun bir biçimde vermektedir. (...) Bu üç ayrı sahneyi üç ayrı rüya şeklinde de yorumlamak mümkündür" (s.55, a.b.ç.)] oyun akışı durur, oyuncular zaman zincirinde geriye döndükleri gibi artık birbirlerini, veya "biraz önce" ne yapmış olduklarını da unuturlar. Deliliğin, olay örgüsünün ve kimliklerin karışımının bir örneği şu kısa diyalogla özetlenebilir : "Hayret demek kocanız."/ "Eskiden kocamdı ...şimdi çocuğum..." / "Öleli çok mu oldu?" / "Unuttum ...bilmem...çoktan beri başındayım..." / "Demek burda başında bekliyorsunuz?" (s.59).

gelmiş-geçmiş ve henüz icat edilmemiş telafi mekanizmalarına, aygıtlarına, donanımlarına açık olan bu özne, iddiasına göre ötekilerin, öteki baş ve başlıkların da "*ne* gördüğünü veya *ne* işittiğini" *biliyor*: çünkü "*gördüğünüz veya işittiğiniz gibi*" diyor. Hatta bunu sık sık tekrarlıyor.

Bu "bilme" ne tür bir bilmedir? Bu iddiaya, bu varsayıma nasıl cüret edebilir olduk? Ötekilerle, başka başlar ve başlıklarla birlikte paylaştığımız, kendini görmeye ve işitmeye veren gün -bu *medyum*'un, bu yazı kertesinin *ötesinde*- nedir, bugün? Bu "paylaşma" uzamının varsaymış olabileceği *toplum*dan daha söz bile etmiyorum...Oysa başlıkta, görece yeni bir kavram olarak, pekala "uluslararası toplum"dan söz ediliyor. Peki ama "uluslararası toplumun 'delirium'u" da ne?

-"Gördüğünüz ya da işittiğiniz gibi, Efendim" (*bu kez, itaatkar bir tavırla*).

Bu ifadede, örtük bir şekilde "medyaları, günceli, aktüaliteyi takip etmişsinizdir; zaten biliyorsunuzdur" tarzı bir yanıt bulmaktan çok, aynı zamanda, yanıtın *şu an* "okumakta" (görmekte) veya "işitmekte" (dinlemekte) olduğunuz *medyada* (burada, bu bildiri) cisimleştiği, oynandığı ya da canlandığı sonucuna da varılabilir. Toplumun veya "uluslararası toplumun" "delirium'u" bir inceleme nesnesi midir?

Şimdi ise kurgusal "diyaloğumuzu" şöyle varsayalım (bu "sık sık yineleme", dünyanın gerçekten de "gördüğünüz veya işittiğiniz gibi" olduğuna bizi inandıracak; hatta bunu bize inandıran tek şey bu *yineleme* gibi): Kurgusal bir dünya sorusuna, gerçekten henüz "görülmemiş" veya "işitilmemiş" olan dünya sorusuna, onu, dünyayı ve sorunu "*nesne*" haline getiren (bu kez artık mütevazı veya alçakgönüllü bir şekilde dünyayı görme-

ye veya işitmeye bırakmayan), önyargılı, önceden yargılayan, iddialı bir "gördüğünüz veya işittiğiniz gibi" yanıtı aldığımızı varsayalım. Buna, bu sek, kuru veya kurak, ketum yanıta, bu *yanıt bil*e *olmayan yanıta* yanıtımız nasıl olacaktır? Yine kuru ve "yinelemeli" bir yanıt söz konusu olacaktır. Kendi kendine söylenircesine, mırıldanırcasına, diyaloğun başlamadan kesildiğini haber veren bir içe dönme, bilincin adeta öteki önünde, yüz çeviren öteki önünde, ötekinden yüz çevirdiği bir *soliloğu* söz konusu olacaktır:

Replik: "Gör*müşmüşüz* veya işit*mişmişiz*!..."

Bu inançsız, septik, kuşkulu yanıt bir "direnç", bir "yakınma" olarak da geri döner.

Bu kadar çok iddiaya, bu kadar çok ortalıkta dolaşan kanıya, sanıya, dedikodu yollu suçlamaya, "gördüklerimiz ve/veya işittiklerimiz" kanalıyla, şu ya da bu medyum, medya, vb. aracılığıyla oluşan önyargıya, ironi dışında nasıl sakince yanıt verebilir, kendimizi, görünenlerin veya işitilenlerin ötesinde, dışında, kendimizi nasıl savunabiliriz?

Gördüğünüz veya işittiğiniz gibi, "*mişmişmişiz*", "*müşmüşmüşüz*", "*mişmişler*", "*müşmüşler*"...Bu gölgeler, yansılar oyunundan, bu karşılıklı hayalet projeksiyonları oyunundan nasıl çıkılabilir? Bu rencide edici, kırıcı, bu küçük düşürücü, bu savunmasız bırakan suçlamalar diyalektiğinden... Size, "paylaşma uzamının varsaymış olabileceği toplumdan daha söz bile etmiyorum" demiştim. Sonra da "peki ama "uluslararası toplumun 'delirium'u"da ne?" diye sorarak kendi "başlığımı", kendi sorumu size yinelemekten başka bir şey yapmamıştım.

Burada "*toplumdan* (ben, sen, o, biz, siz, onlar) daha söz bile etmiyorum" (ama görünüşe bakılırsa, yalnızca sizden; o da "gördüğünüz ve işittiğiniz gibi sizden söz ediyorum) dediğim gibi, *toplum*'u bilenlerden, onu gün ışığına çıkaranlardan, bizi onun hakkında *aydınlatanlardan*, toplumbilenlerden oluşan seçkin toplumbilim cemaatinden hiç söz etmiyorum, çünkü buna -bu *bilme*'ye- muktedir değilim. Buna muktedir değilim, derken; bu, yalnızca iktidar anlamında, beni buna yetkilendirecek bir "başlık"tan, bir *titr*'den yoksunum demek değil; ama, eğer burada yalnızca soru kipi şeklinde kendini sunan sorunlardan değil, ama kendini *başka* bir kip ve sunum içinde sunan, belli belirsizce "görmeye ve işitmeye bırakan", "ele aldıkça", "aydınlığa" kavuşturdukça farklı bir kiple yeniden karşımıza çıkan sorunlardan, bir çoğunun bırakın çözümlenmesinin, saptanmasının ve konulaştırılmasının bile bizim, çoğumuzun, *benim* anlağım için bırakın bir soru, bir veri, salt duyusal bir veri, bir *im*, birim, kavranabilir en küçük birimcik bile olmadığı sorunlardan söz edecek olsam, buna *muktedir* olsam, *son iki yüzyıl* buna yetmezdi. Bunun nedeni, burada imâ edilen sorunların ustaca planlanmış bilmecemsi yapısından değil, ama "gün" sorununun, "bugün" sorununun özel yapısı nedeniyle, Tevrat'taki "güneşin altında doğmuş olmak" veya "güneşin altında yeni bir şey yok" (*Vaiz*) sorunlarına kadar geri götürürülebilir, dolayısıyla da en az ikibin yıllık, hatta kendisini sürekli "en geriye" ve "en ileriye", "en eskiye" ve "en yeniye", geçmişe ve geleceğe başdöndürücü bir eksen üzerinde, anlık bir hızla, soruların biçimsel yapısı az çok aynı kalarak taşıyabilmesi dolayısıyladır.

Evet, gördüğü*nüz* veya işittiği*niz* gibi, ya da en azından aranızdan herhangi *birinin* görmenizi ve işitmenizi umduğu*m*, beklediğ*im*, buna hazırlandığım, *kendi kendimi* hazırladığım (neredeyse *prova* yaptığım : yineleme faktörü; yani zorunlu abartı, yapaylık, yinelemeyle canlandırma, bir hayale, bir hayalete veya bir *ide*'ye et verme, cisim verme, onu duyulur, duyumsanabilir kılma yolu; ama belki bir o kadar da, ve hayret verici bir şekilde, bu cisimsiz *ide*'yi ispatlama, *prouver*, yolu; her şeyden önce de kendi kendine ispatlama, birinin kendi kendisini inandırma yolu), ama bir o kadar da *sizi, mimetik* olarak bir kurmacaya, bir entrikaya, veya bir bilmeceye, hatta bir gizeme, muammaya, neredeyse bir ayine, rituele sokar gibi hazırladığım ("başlar", "başka başlar", "alınlar", "alınlıklar", "gözler", "kulaklar"; biraz ışık, *gün* ışığı, ya da gün ışığından çalınmış yapay "alınlık" ışığı; işte dekor, sahne tamam; tiyatro etkisi garanti...) bu ısrara, bu hezeyana kaçan "kör kör parmağım gözün üzere" gösterişe veya gösteriye, bu göstermeye bir an önce son vermeye söz veriyorum:

Burada, başlığın görmeye ve işitmeye verdiği, görme'ye ve işitme'ye, göz'e ve kulağa ayrı ayrı, alnın hemen altına ve başın iki yakasında, kulaklara, (o da belli bir milli dile, Türkçe'ye vakıf olana) "işitmeye verdiği" *ile* "göze" (o da birden fazla dile, mümkünse "kulaktan dolma" veya "göz aşinası" bir Latince'ye veya İngilizce'ye vakıf olana) "görmeye verdiği" birbirinden ayrı ayrı şeylerdir.

***

Bilindiği gibi (henüz daha "görme" ve "işitmeyle" sorunumuzu halledememişken, şu mucizevi bir şekilde

muktedir olduğumuz bir "bilindiği gibi"nin "bilme"siyle), şu sıralarda bütün dünya halklarının, ya da bugün dendiği gibi "uluslarası toplum"un, "güvenliğini", giderek de belki "akıl sağlığını", kamu(akıl)sal (kamusal aklın) sağlığını, ama en çok da zaten pek "zinde" gözükmeyen, tam da belki de "zinde güçlerin" tehditi altında zindeliğini yitiren *demokrasilerin* sağlığını, dolayısıyla da giderek düşünce ve yaratma özgürlüğünü de, bu arada sanatı, sanatçıları da, gerçekten veya hayali, imgesel, sanal bir tarzda tehdit eder gibi görünen -zaten bütün *mesele* de bu- söz konusu veya sözle gelen, *sözde* "tehdit"in (yani tehditteki "tehdit"in, "tehdit"in tehditinin) gerçek mi hayali mi, "haklı" mı "haksız" mı olduğunun artık ayırdedilemeyecek hale geldiği noktada, yani *bugün* yazıyoruz. Bugün belli bir "korku" fenomeninden, adına tekinsizlik diyeceğimiz, artık bir nesnesinin olup olmadığından tam olarak emin olamadığımız, en "aklı başındaların" (örneğin; siyasetçiler, strateji uzmanları, homoeconomicus'lar, insanlardan ziyade "tankları" düşünen *thinkthank*çilerin, vb) bile bir neden, bir "nesne" bulmada ellerinde kendi ürettikleri varsayımlardan, veya senaryolardan, kurmacalardan, dolayısıyla "tehditi" -psikanalitik anlamda- *aklîleştirmek*, ama dahası, çoğu zaman da "haklılaştırmak" için başvurdukları yapay nesnelerden başka bir şey bulamadıkları bir fenomenin, ışığın iktidarındaki en çiğ paylaşım biçimi olan savaşın ivediliğinden itibaren yazıyoruz.

B. Brecht, daha 1950'lerde, *Sosyalizm için yazılar*'da[7], Liberal partiden Henry Wallace'ın, Roosevelt pla-

[7] B.Brecht, "Kozmopolit olmayan Kozmopolitizm", *Sosyalizm için yazılar*, çev. Mehmet Tim; Günebakan, İstanbul, 1977, s.120-121.

nı doğrultusunda kaleme aldığı "Dünya ya birleşir, ya da yok olur" adlı kitabına tepkiyle, ufukta yeni beliren "küreselleşme" planına ilişkin olarak şu yorumu yapıyordu: kapitalistler "siyasi demokrasinin iktisadi demokrasi şekline doğru evrilebileceği söylemi karşısında "*globallony*" diyerek kahkahalara boğulurlar (*Gros ballon*! Büyük küresel yalan! Aldatmaca, saçmalık!)". Demek, bugün çağımızı adlandırmak için kullandığımız "*globalisation*", "küreselleşme" terimini yanlış kullanmaktaymışız: Bundan böyle *GLOBALLONİSATİON* (küresel-balon-büyük uydurmaca) terimi daha uygun olacaktır.

Burada eğer İsa "günah"ı aldığı gibi, dünyanın 'delirium'unu üzerime almışsam, bu biraz da, Raymond Queneau'nun bir romanında geçen İrdandalı genç bir sekreter kızın yaptığına benzer bir şekilde (belki "eğer Tanrı yoksa, o halde herşey mübahtır" diyen baba Karamazov'unkinden daha ilginç) bir keşif yapmış olmamdandır. Dublin'de kamu düzenini bozan olayların meydana geldiği bir sırada söz konusu genç kız şöyle enteresan bir keşif yapar: "Eğer İngiltere kralı aptalsa, o halde herşey mübahtır". Genç kız olayların da etkisiyle artık hiçbirşeye hayır demez... Gücün yasa yerine geçtiği, uluslararası bütün hukuki mercilerin devre dışı bırakılmak istendiği veya kukla gibi oynatıldığı bir dünyada, gücün meşruiyetini kendi kendine temellendirdiği, saf halde haklılaştırdığı, ve kendi döngüselliğini veya "küreselliğini" beceriksizce sergilediği bir dünyada artık, "şu bütün uğraşlar arasında en masumanesi" olan "yoğaltı-

cı söyleme" (*dichten*) de (Hölderlin[8]) özgürdür. Ancak, Queneau'nun genç sekreterini alıntılayan J.Lacan, bize hemen şu açıklamada bulunur : "Sanmayın ki burada müttefiklerimiz için kötü sözler sarfediyorum, ama Britanya Majestelerinin tebası için İngiltere kralının bir aptal olduğunun söylenmemesi çok büyük bir önem taşır. Bu, örneğin şu yasada dile getirilebilir : her kim ki İngiltere kralının bir aptal olduğunu söylesin, hemen oracıkta başı kesile."[9] Psikanalitik açıdan düşlerdeki sansürü analiz eden Lacan bundan şöyle bir sonuç çıkarır: "her kim ki düşünde kendini başı kesilmiş olarak görür, bu demektir ki İngiltere kralı bir aptaldır" (s.158). Benim de belki, olası bir sansür yasasından veya demokrasinin askıya alınmasından önce, yasadan ve yasaktan önce, kendi "başımı kesik" veya "başlığımı" *tersine dönmüş* görmem daha "akıllıca" olabilir. Diye, belki de bu *başlık*taki tersine çevrinme. Aslında 'delirium" ne bana, ne de "uluslararası toplum"a mal edilemez. Ama hepimiz ondan payımıza düşeni de almıyor değiliz.

[8] (III, 377). Hölderlin ayrıca, "dili", "bütün mülklerin en tehlikelisi" olarak da tanımlamıştır: "(kendisinin) ne olduğuna tanıklık edebilsin diye" ... "bunun için verilmiştir insana bütün mülklerin en tehlikelisi dil" (IV. 246). Bizim de burada, bugün ne olduğuna, gün'e, dünya'ya ve "kendimize" ne olduğuna tanıklık edebilmemiz için... Ama bu "tanıklık", bugün, hiç olmadığı kadar "tehlikeli" veya "riskli" görünmektedir. Bu "tehlike" sadece basit bir "sansür", veya *kendi*'yi ve tüm kendilikleri tehdit eden bir tehlikenin, bir *'delirium*'un oto-sansürünün söz konusu olmasından değil, ama dilin, hukukun, etiğin ve gün'ün bütün değerlerinin bir alt-üst olması, alaşağı olmaları dolayısıyladır. Bu konudaki yorumları için bkz. M.Heidegger, *Approche de Hölderlin*, çev.H.Corbin, Gallimard, 1973, s.41 ve dev.

[9] Lacan, *Le Séminaire*, livre II, Seuil, 1978, Paris, s.156.

ÖTEKİ HEDEF (Başka Baş)

JACQUES DERRIDA

Türkçesi: MELİH BAŞARAN

"Ben Avrupalıyım, kuşkusuz Avrupalı bir aydınım, bunu hatırlatmayı seviyorum, bunu kendime anımsatmayı seviyorum; bundan niçin sakınayım? Ne adına? Ancak, *baştan aşağıya* Avrupalı değilim, ne de kendimi öyle hissediyorum. Bundan dolayı demek istiyorum, veya *demeliyim* ki: *baştan aşağıya* Avrupalı olmak istemiyorum, ve olmamam gerekiyor. "Bütünün parçası" ("*à part entière*") olarak aidiyet ile "baştan aşağıya" ("*de part en part*") ait olma birbirleriyle uzlaşmaz olsa gerek. Benim kültürel kimliğim, kendisinden itibaren konuştuğum şey, yalnızca Avrupalı değil, kendi kendisine özdeş değil, ve baştan aşağıya "kültürel" de değilim.

Eğer, sonuç olarak, kendimi *diğer öteki şeylerin yanısıra* Avrupalı olarak ilân edecek olsam, bu, bu ilân edişle, az çok Avrupalı olmak mı olurdu? İkisi de kuşkusuz. Gereken sonuçlar çıkarılsın. Her halükârda, buna karar vermek başkalarına, ve *onların yanısıra* bana düşer."

JACQUES DERRIDA

ISBN 978-975-6947-97-5

BAĞLAM